

***ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ – ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП
УНІВЕРСИТЕТУ***

**Матеріали
звітно-наукової конференції
викладачів, аспірантів і докторантів
Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій**

Випуск 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

**ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ – ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП
УНІВЕРСИТЕТУ**

*Матеріали
звітно-наукової конференції
викладачів, аспірантів і докторантів
Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій*

Випуск 1

Київ
24 березня 2015 року

УДК 37 (063)
ББК 60.5р 30-211
В 18

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Протокол № 6 від 11 березня 2015 року)*

Редакційна колегія:

- Євтух В. Б.** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри соціології, директор Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій (*головний редактор*)
- Андрущенко Т. В.** доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політико-психологічних проблем суспільного розвитку
- Булах І. С.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та консультативної психології
- Мозгова Г. П.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психосоматики
- Ставицька С. О.** доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології та психотерапії, заступник директора з наукової роботи та міжнародного співробітництва
- Стенико В. П.** кандидат філософських наук, професор кафедри соціології (*науковий редактор*)
- Сюсель Ю. В.** викладач кафедри соціології
- Черній Л. В.** кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з навчально-методичної роботи
- Штена С. О.** кандидат політичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних та публічних комунікацій
- Щілінська Г. В.** аспірантка кафедри соціології (*технічний редактор*)

В 18 Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету :

Матеріали звітної-наукової конференції викладачів, аспірантів і докторантів Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій / гол. ред. В. Б. Євтух. – Вип. 1. – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – 122 с.

© НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015
© Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій, 2015
© Автори статей, 2015

ЗМІСТ

Актуальні проблеми соціології

Кафедра соціології

Степико В. П. Щодо деяких пріоритетів модернізації національної системи вищої освіти.....	5
Сюсель Ю. В. Споживацький смак як складова культури споживання: природа і сутність.....	10
Яковенко А. К. Сучасна соціологія в контексті рефлексії епістемологічних засад.....	14
Буш К. А. Молодіжні рухи як прояв політичної участі студентської молоді.....	18
Гончарова О. О. Маніпулятивні практики: теоретичний контекст.....	20
Гребеннікова Н. В. Незареєстрований шлюб як соціальна практика сучасних шлюбно-сімейних відносин.....	25
Дудар С. Е. Етнонаціональна структура як різновид соціальної структури	28
Заблоцька Ю. В. Мотивація вступу до вищого навчального закладу як елемент життєвих стратегій українського студентства.....	31
Здрагат С. Г. Сутність евалюації та її основні форми.....	34
Коган К. М. Мережеве суспільство ХХІ століття: сигнали Мануеля Кастельса.....	36
Коротич О. М. Міжкультурні практики українців у США.....	40
Палілова І. В. Діалогічні практики: теоретичний дискурс.....	43
Сальніков С. З. Чинники та засоби формування політичних орієнтацій студентської молоді міста Мелітополя.....	47

Кафедра соціальних та публічних комунікацій

Кислий О. Є. Знакові системи патріархального суспільства як потреба або заборона соціальної комунікації.....	52
Пиголенко Л. В. Статусорозподільна функція освітньої системи.....	55
Федас В. В. Рецепції українського фольклору у світоглядних системах Михайла Максимовича та братів Бодянських.....	57
Фірсов Р. М. Трансформація свідомості учасників революції гідності.....	60
Книш В. В. Маніпулятивні аспекти інформаційної війни.....	62
Музиченко К. В. Вплив кіберсоціалізації на процес життєвого планування сучасної молоді.....	66
Щілінська Г. В. Діалог культур як інструмент інтегративного розвитку суспільства.....	69

Актуальні проблеми психології

Кафедра політико-психологічних проблем суспільного розвитку

- Співак Д. М.** Вивчення моральних цінностей у сучасній психологічній науці..... 71
- Паньковець В. Л.** Феномен елітарності в психологічній науці..... 77
- Усачова Л. В.** Самоактуалізація психологів у ВНЗ..... 79
- Ставицький Г. А.** Проблеми взаємозв'язку свідомості та самосвідомості особистості..... 82

Кафедра теоретичної та консультативної психології

- Клочек Л. В.** Справедливість як предмет вивчення психології..... 85
- Андрощук О. В.** Теоретичний аналіз проблеми розвитку творчих здібностей засобами комп'ютерних ігор..... 88
- Бобровська К. В.** Динаміка образу світу підлітків з прийомних сімей, котрі пройшли тренінг особистісного зростання та визначення щодо майбутнього..... 91
- Бойко Л. М.** Психодіагностика уявлень про світ у дошкільників..... 95
- Галігузова А. І.** Теоретичні засади дослідження індивідуально-психологічних особливостей мотивації спілкування студентів у мережі Інтернет..... 100
- Іванова О. В.** Розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці в контексті духовного становлення особистості..... 104

Кафедра практичної психології та психосоматики

- Котлярова А. В.** Специфіка дослідження інтелектуального розвитку майбутніх психологів..... 108
- Уваркіна К. М.** Психолого-економічні проблеми сучасної молоді..... 112

Кафедра соціальної психології та психотерапії

- Зелінська Т. М.** Особливості амбівалентності між поколіннями літніх батьків та дорослих дітей..... 114
- Отич Д. Д.** Я-концепція психологів як чинник їх успішної професійної діяльності..... 115
- Хараджі М. В.** Основні психологічні напрямки в дослідженні толерантності особистості..... 118

Актуальні проблеми соціології

Кафедра соціології

В. П. Степико,

кандидат філософських наук, доцент,

професор кафедри соціології

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРІОРИТЕТІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні перед освітньо-науковими системами багатьох країн гостро стоїть завдання зближення вищої освіти, наукового дослідження та економічно і суспільно значущих інновацій. Зростання ступеня інтеграції освіти, науки та інновацій сприяє виявленню та більш ефективному вирішенню актуальних проблем суспільства, підвищенню якості освіти та конкурентоспроможності навчальних закладів, раціональному використанню наукового потенціалу, зростанню темпів оновлення знань та урізноманітненню форм їх отримання.

Освітньо-наукова система України попри наявність серйозних проблем постсоціалістичного реформування намагається сформувати свій алгоритм означеної проблеми. Його складовими є: приведення у відповідність до реальних потреб суспільства системи підготовки спеціалістів, підвищення якості освіти, подолання корупції в системі вищої освіти, поєднання наукових досліджень з освітнім процесом, послідовність інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір.

За роки незалежності України, починаючи з середини 1990–х років, відбулася суттєва трансформація системи освіти (як позитивна, так і негативна), яка сприяла збільшенню кількості вищих навчальних закладів, стрімкому зростанню загальної кількості студентів і випускників вищих навчальних закладів (особливо за спеціальностями економіст та юрист) та руйнуванню системи професійно-технічної освіти і виникненню дефіциту на кваліфіковані кадри робітничих спеціальностей, ускладнення можливості для багатьох випускників ВНЗ знайти роботу за фахом.

І хоча завдяки наявності великої кількості ВНЗ близько 85% випускників українських середніх шкіл отримали можливість відразу після закінчення школи вступають до вишів, за часткою осіб з вищою освітою, Україна не входить до числа беззастережних світових лідерів. За даними дослідження 2013

року серед країн ОЕСР (Організація міжнародного співробітництва та розвитку, що об'єднує 34 країни світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян та високим індексом розвитку людського потенціалу) до першої десятки країн світу з найвищою часткою осіб, що мають вищу освіту, належать Канада (51 %), Ізраїль (46 %), Японія (45 %), США (42 %), Нова Зеландія (41 %), Південна Корея (40 %), Великобританія (38 %), Фінляндія (38 %), Австралія (38 %), Ірландія (37 %) [1].

При цьому, показники системи вищої освіти в Україні можна вважати високими лише завдяки кількості випускників середніх шкіл, що вступають до ВНЗ та кількості акредитованих ВНЗ, серед яких освітні послуги надають як заклади державної, так і комунальної та приватної форм власності. Це зумовило можливість надати вищій освіті масового характеру. І якщо в радянські часи вища освіта була елітною і надавала реальні соціальні переваги, оскільки держава чітко контролювала підготовку і розподіл кадрів, то сьогодні в цьому питанні виник серйозний дисбаланс.

Так, якщо на момент розпаду Радянського Союзу в Україні працювало 143 вищих навчальних заклади і 742 технікуми та училища, в яких навчалось в цілому 1,6 млн. осіб, то аналізуючи стан ринку вищої освіти в Україні за 2000-2013 роки, спостерігаємо, що динаміка мережі вищих навчальних закладів характеризується хвилеподібними тенденціями, коли їх мережа почала розширюватись з 2000 року від 979 закладів до найбільшого показника – до 1009 закладів, який і ознаменував пік розвитку, що припав на 2003/2004 навчальний рік. Протягом наступних 10 років кількість ВНЗ в Україні скоротилась на 18% (з 1009 ВНЗ – у 2003/2004 н.р. до 823 – у 2012/2013 н.р.) [2]. Коментуючи новий Закон «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. міністр освіти і науки С. Квіт зазначив, що на сьогодні вже скоротили кількість українських ВНЗ до 317, а до кінця 2014/2015 навчального року їх стане набагато менше 300 [3].

Наявність серйозних проблем в системі національної освіти передбачає також і подолання еkleктичного поєднання залишків ідеологізованої радянської спадщини з некритичним запозиченням європейського досвіду та намаганнями поєднати їх з деструктивними практиками псевдоринкового змісту. Саме раціональне розв'язання питань, які перешкоджають створенню ефективної системи освіти, буде сприяти інтеграції української системи освіти у світовий освітній простір.

За даними соціологічного моніторингу 2014 року Інституту соціології НАН України, повністю незадоволені рівнем своєї освіти 7% респондентів, скоріше незадоволені 20, 4%, скоріше задоволені – 23,2% опитаних, повністю задоволені 16,6%. Щодо відповідності характеру роботи професійно-освітньому

рівню респондентів були отримані дані, що 27,8% опитаних вважають, що характер їхньої теперішньої роботи є адекватним їхньому професійно-освітньому рівню, в той час як протилежної думки дотримуються 23,3% опитаних [4, 477]. Окрім цього, слід звернути увагу і на те, що серед людей з вищою освітою 1/3 становлять особи, які не зайняті на ринку робочої сили, що свідчить про незадовільний рівень використання освітнього потенціалу, тому закономірно, що певна частина людей з вищою освітою від'їжджає за кордон. Важливо враховувати і те, що високі показники освіченості населення існують в умовах недостатнього розвитку тих секторів економіки, які здатні використовувати останні наукові розробки і забезпечувати тим самим інноваційний розвиток (лише 3% виробництва в Україні відносяться до 5-го і 6-го технологічних укладів, в яких висококваліфіковані фахівці найбільш затребувані і можуть працювати відповідно до спеціалізації) [5, 283-284]. Крім того, «за останні 22 роки в Україні в 3,3 рази зменшилась кількість працівників в інноваційній сфері (у США та Західній Європі за цей час вона виросла удвічі. У Південно-Східній Азії – в 4 рази); в 5,5 рази (з 60% до 11,2%) впала частка інноваційно-активних промислових підприємств: (у Росії їхня частка становить 10%, у Польщі – 16%, у ЄС – в середньому 60%)» [6, 3]. Тоді як частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП (інтенсивність R&D – research and devtlorpment) серед країн Європейської співдружності у 2011 р. досягла 2,03%, (у Японії 3,36% у 2009 р., у Південній Кореї – 4,0% у 2010 р., у Сполучених Штатах – 2,87% у 2009 р., у Китаї – 1,7% у 2009 р.), в Україні у 2012 р. інтенсивність R&D становила 0,75%, що відповідає рівню Хорватії [7].

Важливим кроком на шляху інноваційного розвитку є створення такої системи освіти, яка б забезпечувала підготовку не тільки фахівця, але і сприяла його світоглядному та особистісному зростанню, що є дуже важливим для становлення демократичного суспільства в Україні. Але, як зазначає П.Кралюк, з розпадом СРСР і становленням незалежної України суспільні науки втратили «господаря» (в якості якого виступала Компартія) і в країні, де свідомо чи несвідомо завалювалася гуманітарна політика, суспільні дисципліни опинились непотрібними. Робиться це під красивими «європейськими» гаслами «автономії» вищих навчальних закладів. При цьому, наголошує автор, ми ризикуємо втратити гуманітарну складову в навчальному і виховному процесі студентів. І це в умовах гібридної війни, де велику роль має інформаційна, особливо гуманітарна, складова, коли ворог свідомо нав'язує нам через пропаганду своє бачення світу, культурні і суспільні цінності [8].

Враховуючи перехідний стан українського суспільства саме молоде покоління повинне отримати світоглядні орієнтири і об'єктивні знання, які дозволять неупереджено оцінювати ті явища і процеси, що відбуваються в

сучасному українському суспільстві та у світі і розуміти можливі наслідки прийнятих політичних рішень, визначати свою громадянську позицію. Причому, найбільш цілісну систему знань про суспільство, закономірності та механізми його функціонування можна отримати в процесі вивчення соціології.

Британський соціолог польського походження З. Бауман, зазначає, що соціологія є першим і основним способом осмислення людського світу. Соціологи, за переконаннями науковця, можуть підштовхнути людей до переоцінки власного досвіду, виявити ще багато способів його інтерпретації, що в результаті допоможе стати більш критичними ... І ще важливим є те, що соціологічне мислення допоможе зрозуміти інші форми життя, які недоступні нашому досвіду і які мають місце в нашому побутовому знанні як стереотипи – односторонні карикатури на спосіб життя людей, які є відмінними від нас [10].

Специфіка соціології у дослідженні суспільства полягає ще й у тому, що вона, як зазначав американський соціолог Ч. Мілс, формує соціологічну уяву. На його думку, цінність соціологічної уяви полягає у тому, що вона дає можливість осягнути історію та обставини окремого людського життя, а також зрозуміти їх взаємозв'язок всередині суспільства. Саме соціологічна уява надає можливість розрізняти поняття «особистісні труднощі, пов'язані із зовнішнім середовищем» та «суспільні проблеми, які обумовлені соціальною структурою» [9].

Польський соціолог П.Штомпка до переваг соціології відносив і те, що соціологічне знання має давати переконливі, обґрунтовані відповіді на наступні запитання:

- як насправді виглядає ситуація?
- чому все є саме так?
- що і як буде далі?
- що робити, щоб змінити суспільство у пристойному, правильному спрямуванні? [11, 15]

Але так сталося, що за радянських часів особливої потреби в соціологічних знаннях не було, оскільки соціальна система була просякнута ідеологією, саме тому успіх розвитку суспільства пов'язувався з відданістю ідеям марксизму-ленінізму, а не з об'єктивним дослідженням реальних соціальних процесів і прогнозуванням можливих наслідків з прийняття певних рішень. З руйнацією радянської системи соціологія отримує статус обов'язкової навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах і на поширення соціологічних знань був спрямований Указ Президента України [7, 15] Л.Кучми від 25 квітня 2001 року (№ 275/2001) «Про розвиток соціологічної науки в Україні», але його втілення не було послідовним, а курс «Соціології» був невеликим за обсягом і обмежувався вивченням суто теоретичних питань.

В кінці минулого 2014 року міністр освіти і науки України Сергій Квіт скасував наказ № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» від 9 липня 2009 року, який обмежував перелік обов'язкових дисциплін гуманітарної підготовки у ВНЗ та їх обсяги. Таке рішення викликало бурхливі дискусії серед викладачів та науковців. Адже негативне ставлення до гуманітарних та соціальних дисциплін не можна аргументувати тільки тим, що ці предмети викладаються нецікаво і якщо ми вчимо хірургів історії чи політології, то ці студенти хочуть швидше їх здихатись, бо це викладається по книжці [12].

Сьогодні і соціологія, як і більшість суспільних наук потрапляє у статус дисциплін за вибором студента, але мабуть саме зараз потрібно пам'ятати про те, що сучасний студент може стати не тільки вчителем, журналістом, юристом, банкіром, а і міністром, президентом, депутатом. Проте і пересічним громадянам не завадять об'єктивні знання про суспільство без зайвої мішури та емоційних акцентів.

Соціологія – це наука, яка дає комплексні знання по суспільство, які закладають розуміння, що суспільство це цілісна соціальна система і простих рішень відносно її змін не може бути, а «прости» рішення волюнтаристського штибу на довгі роки відкидають суспільство з шляху цивілізованого розвитку. На превеликий жаль, наша власна історія є яскравим свідченням цієї негативної практики, якої безумовно потрібно поступово позбутися, а це можливо тільки якщо громадяни і політики змінять своє ставлення до розуміння сутності суспільства та один до одного. При цьому, соціологія освіти, як важлива та потужна галузь сучасної соціології, дозволить об'єктивно досліджувати стан та тенденції, що відбуваються в освітньому просторі, що може значно прискорити вирішення нагальних проблем, які виникають у сфері освіти в процесі модернізації українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. The Most Educated Countries in the World // Edu-Active.com, 21.09.2013 [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.edu-active.com/news/2013/sep/21/most-educated-countries-wg2orld.html>
2. Горбань А.В., Шевчук В.О. Аналіз ринку вищої освіти в Україні за 2000 – 2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scaspee.com/6/post/2013/07/the-analysis-of-the-higher-education-market-in-ukrainfor-2000-2013-years-a-gorban-v-shevchuk.html>
3. Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання реформ //Українська правда 27 січня 2015 р.
4. Пилипенко В., Гончарук О. Вища освіта в Україні: інноваційний вимір //Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 1 (15). – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – С. 472- 485.

5. Смакота В. Освіта в умовах інформаційного суспільства: світові та українські реалії. // Вектори змін українського суспільства / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. – С.275 – 292.: Інститут соціології НАН України, 2014. – С.472- 485.
6. Мазур А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми / А.Мазур, С.Пустовойт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua>
7. Наукова і інноваційна діяльність в Україні: стат.зб. – К., 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Кралюк П. Иловайск на гуманитарном фронте // День 30 января 2015 г.
9. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение. – М.: Издательский Дом NOTA BENE? 2001. – 264 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.soc.univ.kiev.ua/LIB/PUB/M/MILLS/mills.pdf
10. Бауман З. Мыслить социологически. – М.: Аспект Пресс, 1966. – 255 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://window.edu.ru/resource/440/42440/files/index.html>
11. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества. – М.: Логос, 2008. – 664 с.
12. Квіт С. Ми нічого не відмінємо, а змінюємо наголоси та впроваджуємо західну систему навчання // День 23 січня 2015 р.

Ю. В. Сюсель,
викладач кафедри соціології

СПОЖИВАЦЬКИЙ СМАК ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ СПОЖИВАННЯ: ПРИРОДА І СУТНІСТЬ

Культура споживання – невід’ємна складова загальної культури особистості, компонент її споживацької поведінки, що забезпечує варіативність, оптимальність та ефективність побудови взаємовідносин між людиною та оточуючим її світом у сфері споживання. Одним із центральних складових культури споживання особистості є споживацький смак, що виступає своєрідним регулятором споживацької поведінки людини, яка відображає етичне та естетичне ставлення людини до світу, до природи, до інших людей та до самої себе. Зокрема, смаки виступають одним із атрибутивних показників розвитку культури та їх засвоєння особистістю, її належності до певного соціокультурного поля (П. Бурдье).

Перші судження про смак як потяг до прекрасного у природі, мистецтві, діяльності людини відомі ще з античних часів, проте через відсутність наукових узагальнень вони мали інтуїтивний характер, а спроби філософської рефлексії споживацьких смаків були спонтанними, оскільки залежали від рівня розвитку

матеріальної культури, науки, зокрема, філософії та естетики, релігійних вірувань, духовного життя й соціально-економічного стану тогочасного суспільства [4, с. 3]. Споживацький смак, який базується на естетично-ціннісному ставленні споживача до оточуючого світу, природи, до себе, забезпечує здатність людини розрізняти прекрасне й потворне, розуміти та оцінювати практичні та естетичні властивості товарів та послуг, що притаманне людині в усі часи [5]. Разом з тим, з точки зору їх змісту, споживацькі смаки, як і їх усвідомлення на побутовому (духовно-практичному) та науковому (теоретично-понятійному) рівнях, проходять довгий, складний шлях розвитку, суттєво змінюючись від епохи до епохи.

Так, в античні часи смаки ототожнювалися з фізіологічними потребами (наприклад, зі споживанням смачної їжі); у період середньовіччя вони вирізнялись на інтуїтивному рівні, їх специфічна природа не усвідомлювалась; в епоху Відродження і на початку Нового часу формується поняття естетичного смаку; у XVIII-XIX ст., переважно у німецькій класичній філософії, смак осмислюють як специфічну категорію естетики (І. Кант, Ф. Шеллінг, Г. Гегель) [2; 5; 6]; у наступні часи конкретизується його зміст і прояви у різних видах діяльності. У сучасному науковому дискурсі споживацький смак розглядають як конкретний прояв смаку у споживацькій діяльності, який складається з етичної та естетичної складової.

У нашому дослідженні споживацьких смаків стануть у нагоді здобутки науки густосології або смакології. Її засновниця, українська дослідниця Н. Калашник, визначає густосологію як комплексну науку про естетичний смак, його природу, особливості його формування та функції у суспільному житті, його роль у розвитку загальної культури особистості та суспільства в цілому [4].

Споживацький смак – це розуміння, розрізнення та оцінювання споживачем рис та властивостей товарів і послуг, які споживає людина, з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних аспектів своєї життєдіяльності. Відповідно до свого смаку людина здійснює споживацький вибір. Споживацький смак як форма свідомості притаманний конкретній людині, що споживає, та залежить від оточуючих людей та обставин, тобто носить ситуативний характер [7, р. 166-177]. Споживацький смак можна інтерпретувати як органічну цілісність та раціонально-емоційний спосіб засвоєння дійсності.

П. Бурдье ототожнює поняття «смак» та поняття «габітус», який визначає як ментальні структури, через які агенти сприймають соціальний світ [1, с. 102]. На його думку, смак, як класифікована система схем, об'єктивно співвідноситься через соціальні обумовленості, котрі його відтворили, з

визначеною умовою: індивіди класифікують самі себе і дозволяють себе класифікувати, споживаючи відповідно до власного смаку різні товари та послуги – одяг, їжу, напої, спосіб проведення дозвілля, – що певною мірою можуть відповідати їхній позиції у соціальній ієрархії. Ці диспозиції не тільки стають критерієм класифікації ознак та наділення їх особливим символічним сенсом. Вони примушують людину примиритися з цими практиками та їх результатами, породжуючи «смаки» [1, с. 16]. Н. Калашник теж визначає смак як складову габітусу, яка гармонійно поєднує соціальну (конструювання образу, формування ідентичності) та природну (задоволення фізіологічних потреб) сутність людини [4, с. 5].

Класифікацію споживацьких смаків здійснюють за різними критеріями. За характерними особливостями споживачів розрізняють види споживацьких смаків за віком, статтю, етнічною та професійною належністю тощо. Форми споживацьких смаків виділяють у залежності від предмета смакової оцінки: музичний смак, літературний смак, художній смак тощо. Модифікації споживацьких смаків розрізняють за ступенем відповідності естетичному ідеалу культури споживання: адекватний смак, трансформований смак, спотворений смак, антисмак. Рівні розвитку споживацьких смаків характеризують ступінь сформованості споживацьких смаків – як окремої особистості, так і певної соціальної групи чи суспільства в цілому [4, с. 8].

Спираючись на теоретико-методологічні засади густосології, виділяють найбільш важливі атрибутивні характеристики споживацького смаку.

- *Єдність суб'єктивного та об'єктивного.* Сутність смаку має ціннісну природу, тому споживацький смак виявляється у вибіркового ставленні до продуктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій, оцінних суджень. На його розвиток впливають умови життя, професійна орієнтація, культурний рівень людини.

- *Діалектична єдність чуттєвого і раціонального.* Дослідники стверджують, що смаки є здатністю раціонально-емоційного відображення і освоєння дійсності.

- *Єдність інтуїтивного і логічного.* Формування споживацьких смаків відбувається, з одного боку, на тлі знань і логічного обґрунтування, а з іншого – на тлі елементарних емоцій.

- *Діалектична єдність загального та одиничного (індивідуального).* Як взаємопов'язані протилежності загальне та одиничне переходять одне в одне. Значить, споживацькі смаки, зумовлені культурницькою традицією, набуті у процесі соціалізації, переходять в індивідуальні споживацькі смаки (одиничне). І навпаки, індивідуальні споживацькі смаки, неповторні та унікальні, відображені у сукупності повсякденних індивідуальних споживчих практик,

переходять у спадок всієї соціальної спільноти, формуючи свою культуру споживання (загальне).

- *Органічна єдність природного (біологічного, психологічного) і соціального.* Безперечним є те, що смаки, з одного боку, є потужними чинниками культури особистості, так і культури суспільства в цілому. З іншого – самі смаки формуються під впливом як естетичної, так і загальної культури суспільства, шліфуються під її дією, коригуються нею.

Отже, споживацький смак поєднує всі сутнісні сили людини, гармонізує її буття, виступає синтезуючим началом всіх її сил, що підтверджує Ф. Шіллер: «Тільки смак вносить гармонію у суспільство, оскільки він створює гармонію індивідуальності» [цит. за: 3].

Можна зробити висновки, що за своєю природою і сутністю споживацький смак є комплексним виразником особливостей культури споживання особистості, її належності до певного соціокультурного поля. Він визначає цілеспрямовану споживацьку поведінку людини і водночас є здатністю судити про продукт, який людина споживає, на основі прихильності або неприхильності до нього. Смак не тільки віддзеркалює етичні та естетичні норми споживання, але й закладає основи цивілізованого ставлення людини до світу в умовах суспільства споживання.

Список використаних джерел:

1. Бурдые П. Структура, габитус, практика / П. Бурдые // Журнал социологии и социальной антропологии. – Том I, 1998. – № 2.
2. Гегель Г. Лекции по эстетике / Г. Гегель // Собрание сочинений в 14 т. Пер. с нем. В. Столпнера. – М. : СОЦЭКГИЗ, 1938. – Т. 12. – 472 с.
3. Густосологія: навч. посібник / за заг. ред. Н. Г. Калашник. Збір. творів в 10 т. Т.5. Естетичні смаки і формування особистості: психологічні акценти / Н. Г. Калашник, О. А. Гнатенко. – Харків : Колегіум, 2009. – 232 с.
4. Калашник Н. Г. Густосологія: Теорія і практика формування естетичних смаків: Підручник для вищих закладів освіти України / Н. Г. Калашник. – Запоріжжя: Вид-во «Поліграф», 2004. – 267 с.
5. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант // Сочинения в 8 т. Пер. с нем. М. Левиной. – М. : Мысль, 1966. – Т. 7. – С. 137-372.
6. Шеллинг Ф. Система трансцендентального идеализма / В. Шеллинг // Сочинения в 2 т. Пер. с нем. М. Левиной. – М. : Мысль, 1987. – С. 227-289.
7. Siusel Yu. The Role of the Educational Environment in the Formation of Students' Consumer Tastes / Yu. Siusel // Contemporary educational challenges / Ed. R. Radzik, A. Kisla. – Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press, 2015. – P. 166-177.

*А. К. Яковенко,
кандидат соціологічних наук, доцент,
професор кафедри соціології*

СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ РЕФЛЕКСІЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ЗАСАД

Соціологія – це наразі така наука, що в ній не панує одна парадигма, а оцінку доробку попередників в справі розвитку теоретичної соціології постійно уточнюють, водночас шукаючи шляхи формування інноваційних концепцій, більш адекватних викликам доби глобалізації. Проте ці зміни мало впливають на те, що у багатьох випадках дослідницька діяльність має риси моніторингу, бо має бути емпірична база для наступних коментарів чи інтерпретацій.

В літературі (огляд див. [6]) є оцінки щодо результатів завершення ХХ століття, зокрема вказано, що з кінця 50-х років стає очевиднішим не тільки для науковців, а й для пересічних громадян розуміння значення новітнього сенсу цивілізаційного розвитку через характеристики якості життя людини, групи чи народу як фактору конкуренції держав за трудові ресурси, стимулюючи їх до міграції. Ця тенденція означає, що в справі управління господарськими (а отже, й політичними та іншими) процесами відбувся деякий зсув дослідницької уваги до функціонала якості життя на відміну від функціоналу прибутку капіталу. В цьому зв'язку в центр уваги науковців потрапляє ще й таке явище, як ілетризм – функціональна некомпетентність політичного істеблішменту, бо цей колективний суб'єкт не завжди та не скрізь демонструє свою здатність підвищувати рівень життя населення. Хоча декларація цієї здатності виступає під час виборчої кампанії засобом зміни складу політичного істеблішменту.

Ведучи мову про сучасну соціологію, маємо сказати, що в літературі регулярно засвідчують, що вона все ще перебуває як у перманентно в кризовому стані, так і, відповідно, в очікуванні створення такої нової парадигми, що мала б дозволити піднятися її адептам над рівнем раніше створеного, доеволюціоністського, метафізичного мислення разом з міфологічною картиною світу, що конкретизувалась в практичній ідеології, іменованою «консервативним синдромом» (див.: [2]). Очевидно, що така соціологічна парадигма разом з осучасненою картиною світу може бути отримана тільки на якійсь принципово інноваційній підставі. Зараз її пошук та формування багато в чому спирається на синергетичний підхід, що дає додаткові підстави для доповнення філософського принципу загального зв'язку всіх явищ положенням щодо інформаційно-комунікативної сторони цього зв'язку.

Синергетичний підхід з певними застереженням веде до нової наукової стратегії пізнання дійсності. На зміну натуралістичному еволюціонізму, завдяки котрому пояснювали зміни через категорії “необхідності” та “випадковості” і доктрині детермінізму, в основі якого лежить закон механічної причинності, виникає розуміння самодетермінації у відповідь на можливості, що надає середовище, визнання дискретного характеру дійсності, звісно, поруч з неперервним. Принцип пульсації приходить на зміну уявлень про ізотропність простору та рівномірність руху. Не меншого значення набуває принцип додатковості Н.Бора, що дозволяє використовувати раніше нібито взаємовиключні поняття (таким раніше, наприклад, в фізиці було протиставлення властивостей хвилі і корпускули при розгляді властивостей світла), а отже розгорнути засади кентавристики як такого наукового напрямку, що буде враховувати раніше несумісне в уяві науковців, тобто, утворювати засади вивчення життєвих парадоксів. Наприклад, Ж. Тощенко в роботі «Парадоксальна людина» сформулював своє соціологічне уявлення щодо кентавр-проблеми як особливого випадку парадоксальності, бо масовим стало явище, коли одна й та ж сама людина або соціальна спільнота водночас притримувалися взаємовиключних соціальних та політичних орієнтацій, атитюдів. Тобто проголошує себе соціалістом та лібералом, інтернаціоналістом та шовіністом, монархістом та республіканцем тощо, тобто встановлено чимала кількість осіб, яких є підстави називати «кентаврами», бо вони в своїх свідомості та поведінці суміщають взаємовиключні погляди, дії тощо (див.: [4, с. 105]). Отже, на думку Ж. Тощенко, пізнання людиною світу на всіх етапах його розвитку неухильно призводить до того, що в світі природному, а згодом і в соціальному будуть виявленими такі об’єкти, котрі людина здатна уявити тільки у вигляді кентаврів – явищ, кентаврів – процесів, кентаврів – образів (див.: [Там само, 107]).

Проте, яка б не була дослідником обрана соціологічна парадигма, але наступна розбудова наукової картини світу відбувається тільки завдяки обранню конкретної пізнавальної моделі, кожна з яких була породжена у певну епоху розвитку людства (див.: [3, с. 57]) та відповідала черговим викликам часу. Модель тому є пізнавальною, бо пропонує засіб організації та інтерпретації конкретних емпіричних даних вченими - хоч і різних спеціальностей, але схожого світорозуміння. Так, в середньовіччі схоластична модель тлумачила світ як сакральний текст. Згодом вона була відсунута на периферію науки, проте залишається цікавою для генетики, котра тлумачить життя як шифр. Розуміння світу як механізму утвердилося завдяки Декарту і Ньютону. Статистична модель сприяла ідеям щодо законів збереження в фізиці, торговельного балансу в економіці, рівноваги влади у політиці чи

оптимального співвідношення поміж чисельністю хижаків та здобичі в біосфері (Максвелл, Дарвін) тощо. Згодом запанувала організмична метафора (Спенсер, Вернадський, Янч, Бех).

Зазначене можна простежити на русі мислення від явища суспільного до соціального, бо відносини, що пов'язують елементи суспільного явища, такі, що культурна акцентуація, реалізуючись у соціетальному предметі, нормативно конститує його як соціальне явище. З точки зору такої ідеальної схематизації суспільні явища виступають такими не в силу своєї «внутрішньої природи», а в силу наявності в культурній системі відповідного (культурного) значення. Іншими словами, об'єктивний (загальний і необхідний характер суспільних явищ) знаходять «зовнішнім» шляхом за рахунок функціонування механізму культури. Розходження в способах затвердження об'єктивності, що виражається протиставленням природного і соціального, пов'язано, в першу чергу, з тим, що відтворення природної реальності (буття) мислиться разом з її існуванням (природа), в той час як для соціальної сфери її відтворення є «зовнішнім» умовою існування. Ця обставина обумовлює необхідність спеціальних процесів (соціалізації та акультурації), що забезпечують відтворення і розвиток суспільної сфери, що є не тільки цілісною, а ще й якісно певною. Тоді діяльність в такому контексті може бути об'єктивована як суспільне життя (соціальна реальність), відтворення і розвиток якої забезпечено механізмом реалізації культурних значень (вироблених в просторі культури) в корпусі соціетальної системи (соціуму). Соціум же, взаємодіючи з природою, своїми рисами маніфестує якість цієї взаємодії. Аналогічно, природа під впливом суспільства маніфестує свій стан: озонові діри, зміна клімату, виникнення на місці степів та лісів, пустель тощо. Тому емпіричні характеристики будь-якого суспільства можуть бути інтерпретовані як сигнали мегарівня про результати взаємодії соціальних інстанцій як поміж собою, так і з природою. Тому й потрібен суб'єкт, здатний на адекватне розкодування таких сигналів.

Між тим науковці роблять свої коментарі, як правило, чином не завжди однозначним, бо їх експертну роботу, згідно до відомих положень Т. Парсонса, слід вважати дією соціальною з відомими ознаками – адаптація, ціледосягнення, інтеграція, відтворення структур та зняття напруження. Через це експерти мають заангажованість як брутальну – політичну, так і витончену – парадигмальну, але майже завжди в інтересах владних (фінансових по формі, але економічних по суті через базовий ресурс впливу, наприклад, нафта чи газ тощо) структур. Коли в будь-якій науці починають співіснувати декілька шкіл чи напрямків, виникає запит на виявлення окремої думки щодо того, а як саме поміж собою конкурують різні теорії, що моделюють об'єкт та предмет цієї

науки, особливо коли настає доба продукування метатеоретичних конструкцій. Звісно, це стосується і соціології в межах розвитку суспільствознавства.

Коментарі соціологів враховують еволюцію дослідницьких засад розвитку науки в посткласичну добу, вирізняючи домінанту в розвитку сучасної соціальної науки: здійснювати епістемологічну реконфігурацію соціального знання від репрезентації до перформативності (див.: [1]).

Поворот у науці з назвою "перформативний" – це трансформація в уявленнях про позиції дослідника в перебігу створення наукового знання. Досі на вічне соціологічне питання "що таке соціальне?" найчастіше надавали відповідь, що соціальне – це світ символічних структур і смислів, спільних для певної спільноти людей. Перформативний поворот з'являється як реакція на розуміння недостатності трактування соціальної реальності, як тексту, символічних структур або світу смислів: наукове знання не тільки репрезентує реальність, але бере участь у виробництві реальності. Відмова від репрезентації означає, що пізнання трактують не як відображення реальності і навіть не як інтерпретацію, а як практичну діяльність, стратегію, що включає вербування союзників, створення альянсів і створення мереж. Причому як союзники не обов'язково виступають люди або спільноти – це можуть бути статистичні показники, біологічні зразки, прилади, інституції і так далі. Головне завдання – змусити їх працювати і уявляти досліджувані явища, "представляти" в матеріальному сенсі, подібно до того, як група діє через свого представника. Таким чином, щоб виробити знання, потрібно втрутитися в реальність. Основною стратегією пізнання знову стає втручання в практику. Точність репрезентації, як критерій оцінки знань, стає похідною від ступеня реконфігурації реальності. Коли картини світу "підганяють" під певні уявлення (міфологеми чи ідеологеми тощо), то вони стають репрезентацією.

Список використаних джерел:

1. Дудина В.И. Эпистемические матрицы социологического знания. – СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2013. – 224 с.
2. Ионин Л.Г. Понимающая социология: историко-критический анализ. – М.: Наука, 1979. – 203 с.
3. Немировский В.Г. Социология: Классические и постнеклассические подходы к анализу социальной реальности / Немировский В.Г., Невирко Д.Д., Гришаев С.В. – М.: Российск. гуманитар. гос. ун-т, 2003. – 557 с.
4. Тощенко Ж.Т. Парадоксальный человек. – М.: Гардарики, 2001. – 398 с.
5. Яковенко А.К. Рефлексія епістемологічних засад сучасної соціології /А.К. Яковенко, Ю.І. Яковенко // Психологія і суспільство. – Тернопіль, 2010. – № 2. – С. 7-18.

МОЛОДІЖНІ РУХИ ЯК ПРОЯВ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Молодіжні рухи в усьому світі мають тривалу історію розвитку. Вони пройшли довгий культурний та історичний шлях від самодіяльних клубів за інтересами до найпотужніших громадських утворень. У сучасному житті молодіжні рухи стали практичними засобами самореалізації для багатьох молодих людей. Будь-який молодіжний рух є засобом, що відкриває канали зв'язку в межах одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством загалом.

Серед невеликої кількості книг, дисертацій, статей, присвячених різним аспектам цієї теми, які вийшли в Україні, на особливу увагу заслуговує робота В. Куліка, Т. Голубоцької, О. Голубоцького „Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. Дослідження” (2000). У ній вперше в Україні досить глибоко висвітлюється процес формування, становлення і фактори подальшого розвитку сучасного організованого молодіжного руху та неформальної молодіжної ініціативи в Україні другої половини 80-х – 90-х рр. ХХ століття. Цікавими є дослідження В. Соколова, В. Рябіки, Ю. Поліщука [1].

Оцінювати стан студентського руху в Україні студентської молоді доволі складно. Велику проблему становить відсутність єдиних методологічних підходів, які б визначали загальні вимоги до оцінки, класифікації, сутнісних характеристик студентського руху. Відсутність єдиної методології породжує велику кількість різношерстих концепцій, які не мають єдиного теоретичного підґрунтя. Це підтверджують слова В. Павловського – одного з теоретиків сучасної ювенології. Павловський пише, що “дослідженнями молоді займалися і займаються різні науки (соціологія, педагогіка, психологія, демографія, політологія, юриспруденція та ін.), однак вони це роблять у межах предметів своїх дисциплін. Разом з тим є такий біосоціальний феномен – молодь як єдине ціле. Парадокс і проблема полягають у тому, що зараз жодна наука в цілому молодь не вивчає [2; с. 128].

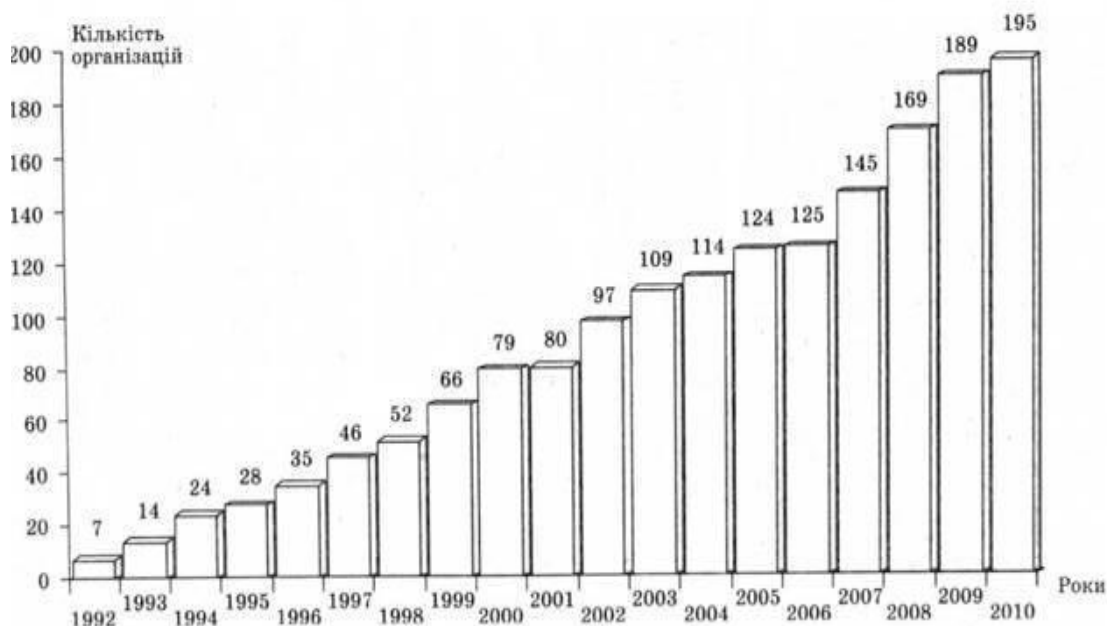
Протягом останніх десятиліть не один автор намагався дати визначення поняття “молодіжний рух”. На думку А. Корнієвського та В. Яушика, “молодіжний рух – це один з компонентів суспільно-політичної системи, представлений певним чином організованими молодіжними товариствами (у тому числі політичними силами), які тією чи іншою мірою усвідомлюють свою

специфічність – особливості свого місця й ролі в суспільстві і власних інтересів, здійснюють певну діяльність, направлену на реалізацію цих інтересів, а також на утвердження своєї специфічності й власної ролі в суспільстві” [3; с. 7]. В свою чергу, О.Ареф’єва вважає, що “молодіжний рух – це масова форма вираження соціальної активності молоді, яка направлена на зміну (збереження й зміцнення) системи існуючих громадянських відносин”[4; с. 124]

Молодіжні рухи виникають у процесі соціально-економічного та соціально-політичного розвитку суспільства й їх зміст та форма діяльності значною мірою відбивають соціокультурну, історичну, демографічну, політичну та інші специфіки кожної окремої країни. Окрім організуючої ролі в процесі взаємодії молоді зі старшими поколіннями, молодіжні рухи є й практичними засобами, що відкривають канали комунікації всередині одного покоління, виявляючи та репрезентуючи його інтереси перед суспільством в цілому. Вони є не просто найбільш ефективним засобом привернути увагу “дорослого” суспільства до потреб молоді.

Загалом процеси переходу від тоталітаризму до плюралістичної демократії, розвитку ринкових відносин, трансформації соціальних структур суспільства, посилення процесів соціальної диференціації створюють оптимальні умови для виникнення в середовищі молоді широкого спектру найрізноманітніших громадсько-політичних рухів, організацій, об’єднань та неформальних ініціатив.

Динаміка зростання кількості всеукраїнських громадських молодіжних об’єднань.

Фактично молодіжні рухи та неформальні ініціативи створюють обличчя суспільства, експериментують із соціальними моделями, обираючи найбільш відповідні новим культурним цінностям та способам спілкування. І оскільки об'єктивні економічні, технологічні, політичні зміни неймовірно прискорили пристосування, що зовсім нещодавно було б дуже і дуже помірним, дослідження процесу становлення молодіжного руху в його організованій та неформальній формі стало нагальним питанням суспільної науки. Особливо актуальним є вивчення процесу формування та становлення молодіжного руху в країнах перехідного періоду, зокрема в Україні.

Молодіжний рух як форма вияву соціальної активності молодого покоління є найефективнішим механізмом взаємодії молодого покоління із суспільством. У рамках молодіжного руху молода людина проходить соціалізацію, здобуває необхідний досвід і самореалізується.

Громадські та соціально-політичні рухи молоді є осередком формування локальних молодіжних культур та способів життя, що пізніше, зазнавши певних модифікацій, поширюють свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Молодіжний рух як об'єкт і суб'єкт реалізації молодіжної політики (В. В. Барабаш) // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С.119-130.
2. Павловський В.В. Ювентология: проект интегративной науки о молодежи. – М.: Академ.проект, 2001. – 304с.
3. Корнієвський О.Я., Якушик В.М. Молодіжний рух та політичний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні. – К., 1997. – С.7
4. Международное молодежное движение: вопросы теории и методологии. – М., 1988.

О. О. Гончарова,
аспірантка кафедри соціології

МАНІПУЛЯТИВНІ ПРАКТИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

У сучасному світі, що характеризується поширенням глобалізаційних тенденцій та закріпленням переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, виникають трансформації у сфері управління та керування великими соціальними масами. Якщо за тоталітарного і авторитарного державного устрою головним методом, яким керується влада у справі керування поведінкою своїх громадян, є прямиий примус чи насилля, то за

демократичного устрою (чи такого, який декларується як демократичний) таке грубе втручання у життя людини не є легітимним. Для того, щоб забезпечити їх прихильність або лояльність, використовуються принципово інші методи впливу – методи маніпуляції свідомістю .

За визначенням російського дослідника С. Г. Кара-Мурзи *маніпуляція* – це спосіб панування шляхом духовного впливу на людей через програмування їхньої поведінки. Цей вплив спрямований на психічні структури людини, здійснюється таємно і ставить своїм завданням зміну думок, спонукань і цілей людей в потрібному владі напрямі [3, 14].

Соціальною групою, особливо вразливою до практик маніпуляції свідомістю, є молодь. *Молодь* – це соціально-демографічна група, що знаходиться у процесі становлення і розвитку соціальної, психофізіологічної, соціокультурної та громадянської зрілості, пристосування до виконання соціальних статусів та ролей, притаманних дорослим людям [1, 265]. Молодь як специфічна соціальна спільність володіє набором особливостей психічного розвитку, які сприяють вразливості до зовнішніх маніпулятивних впливів [2, 21]. Серед них можна виділити наступні:

- висока ступінь емоційності в поведінці і відносинах, схильність до психологічних криз;

- орієнтація на внутрішні проблеми і прагнення до ізоляції, самотності.

- прагнення до самостійності в поведінковому, емоційному, моральному аспектах.

- зміна пріоритетів у взаємовідносинах: більш значущими стають відносини з однолітками, менш значущими - відносини з представниками старшого покоління;

- категоричність суджень, юнацький максималізм [4, 53].

Якщо говорити про особливості свідомості української молоді, то соціологічні дослідження свідчать, що молоді українці знаходяться на перетині існування двох систем ціннісних універсумів, зміни яких являють собою одну із найбільш вагомих трансформацій сучасного вітчизняного соціуму – зміни радянської системи цінностей на пострадянську. Так, за дослідженнями українського соціолога О. Шульги, маємо таку картину сприйняття молодими українцями та представниками старшого покоління цінностей радянського минулого в умовах сучасного соціуму.

**«Розбіжності між поколіннями
щодо сприйняття нової системи цінностей» (%)**

	По Україні в цілому	Вікові групи			
		Молодь (18-21 рік)		Старше покоління (50 років +)	
		N	%	N	%
Однозначно ні	17,3	7	6,6	185	24,1
Скоріше ні	30,9	25	23,6	249	32,4
Скоріше так	23,3	34	32,1	126	16,4
Однозначно так	2,8	2	1,9	20	2,6
Важко	25,8	38	35,8	189	24,6

[6, 310]

Українська молодь, опиняючись у стані тривалої аномії, стає особливо вразливою до вищеокреслених маніпулятивних практик, оскільки не має чітко сформованих ціннісних ідеалів, які б викликали довіру, симпатію, знаходили б відгук і сприймалися б як справедливі.

Український політолог, соціолог і публіцист Г. Г. Почепцов у своїй книзі «Теорія комунікації» розглядає низку маніпулятивних прийомів, деякі з яких ми розглянемо у контексті впливу на сучасну українську молодь.

Нав'язування гедоністичних установок

Сучасним молодим українцям насаджується думка, що молода людина повинна спобувати у житті якомога більше (речей, явищ, вражень), оскільки життя не може тривати вічно, а тим паче молодість. Такі гасла скрізь можна побачити і почути у рекламі, сучасних піснях, у кінематографічних роботах тощо. Прикладом може послугувати гасло транснаціональної компанії «Pepsi»: «Бери від життя усе!» Внаслідок постійного повторення установок, спрямованих на практики споживання, молодь втрачає схильність до практик відтворення, стає непристосованою до складних умов соціальної реальності [5, 356 – 359].

Міфотворчість

Фабрикування міфів у сучасному трансформаційному суспільстві є засобом для проникнення маніпулятивних практик у повсякденне життя молодих людей без їх свідомого вибору. Міфологізація сучасності є привабливою для молоді, оскільки апелює до чистих емоцій, вражень, відчуттів, не потребує детального критичного аналізу, використовує яскраві та

зрозумілі образи, які звертаються до архетипів – символічних відображень колективного несвідомого широких мас [5, 96 – 97].

Стереотипізація

Стереотипізація молоді присутня практично в усіх сферах її сучасного життя (як-то навішування кліше внаслідок володіння певними матеріальними цінностями, прагнення до еталонів краси, які часто загрожують здоров'ю, стереотипи, пов'язані з приналежністю до певного соціального класу тощо). Звикання до стереотипізації призводить до шаблонності мислення молодих людей, неможливості бачити інваріантність у розвитку подій та можливих моделей поведінки [5, 136].

Використання принципу «демократії шуму»

Сучасне суспільство часто називають «демократією шуму» [3, 421]. Молоді люди – споживачі модернових каналів комунікації - особливо зазнають на собі впливу постійного потоку різноманітних повідомлень, які відволікають увагу і не дають зосередитися на осмисленні, розмірковуванні над певними подіями та соціальними явищами. Агенти маніпуляцій використовують «інформаційний шум» для відволікання їх уваги від серйозних проблем, які потребують не пасивного сприйняття, а детального аналізу. Молоді люди внаслідок «демократії шуму» отримують вибір лише пріоритетних засобів сприйняття комунікативних повідомлень маніпуляторів, проте позбавляються вибору на тишу. У той же час мислителі і філософи неодноразово наголошували, що тиша є необхідною умовою для розвитку особистості, виникнення у неї власних, вироблених тільки нею думок, поглядів, уявлень про оточуючий світ.

Забезпечення постійного стану нервовості

У сучасних суспільствах трансформацій та глобальних соціальних перебудов агенти маніпуляцій застосовують метод забезпечення стану постійної нервовості та сенсаційності у широкому просторі комунікаційних каналів за допомогою *дестабілізуючої інформації* [5, 145]. Поширення негативних новин, акцентування уваги на песимістичних прогнозах, стан невизначеності, некалькульованого ризику і невпевненості у завтрашньому дні породжує у молоді відчуття безсилля, нерезультативності і марнотратства власних людських ресурсів.

Інтегрованим прикладом використання усіх вищезазначених маніпулятивних практик може послугувати протистояння Євромайдану та Антимайдану у лютому – березні 2014 р., в якому були залучені і молоді українці. Протистояння гасел «Україна понад усе!» та «Повернемося у великий російський дім!», яким піддалися молоді люди, відкрили величезний простір для маніпулювання свідомістю. Так, міфологізація соціальної реальності була представлена у вигляді старовинної боротьби між «нами» та «історичним

ворогом» (це твердження справедливе для обох сторін конфлікту); у соціальному просторі поширювалася дезадаптуюча, тривожна інформація у вигляді постійного потоку новин, що викликали стан апатії та приреченості; насаджувалися яскраві політичні стереотипи, як-то «майдануті», «укропи», «фашисти», «правосекторці», «ватники» та ін. Взаємопов'язаність даних маніпулятивних практик в сучасному українському суспільстві, їх яскраво виражений політичний контекст і деструктивна дія на широкі маси населення, у тому числі на молодь, вказує на розгорнуту політичну спецоперацію, яку Г. Г. Почепцов називає психологічною війною [5, 275 – 277].

Висновки: розглянуті вище маніпулятивні практики, які роблять своїм об'єктом свідомість і інші психічні структури молоді, об'єднуються ідеєю експлуатації психофізіологічних та соціальних особливостей молодих людей у справі отримання практичної вигоди агентами маніпуляцій. Перехідність, емоційність, інноваційність, брак життєвого досвіду, але в той же час базова довіра до світу, які притаманні молодим людям, виступають необхідною умовою для того, щоб соціум розвивався, забезпечують його оновлення новими ідеями, підходами, поглядами на життя, але у той же час роблять молодь вразливою до маніпулятивних технологій. На думку автора, для того, щоб захистити молоде покоління від насаджених впливів маніпуляцій, необхідна інтегрована дія інститутів громадянського суспільства, представників дорослого покоління, які представляють собою великі наукові, релігійні та моральні авторитети, а також бажання самих молодих людей мислити вільно, нестандартно, творчо, керуючись конструктивними принципами власного всебічного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Бабосов Е. М. Социология: Энциклопедический словарь. / Бабосов Е. М. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. - 480 с.
2. Елишев С. О. Молодежь как объект манипуляции / Елишев С. О. - СПб.: Изд-во «Канон», 2-е изд., с изм. и доп., 2015. – 319 с.
3. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. XXI век / Кара-Мурза С. Г. – М.: Алгоритм, 2013. – 432 с.
4. Ковалёва А. И. Социология молодежи. Теоретические вопросы. / А. И. Ковалёва, В. А. Луков. - Москва: Социум, 1999. - 234 с.
5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Почепцов Г. Г. - Москва: «Релф-бук», 2001. - 656 с.
6. Шульга О. Ціннісний вакуум та боротьба символічних універсумів в українському суспільстві / О. Шульга // Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: ІС НАНУ, 2013. – С. 305 – 311.

НЕЗАРЕЄСТРОВАНІЙ ШЛЮБ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА СУЧАСНИХ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Не зважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем шлюбу та сім'ї, достатньо актуальним сьогодні є питання про незареєстрований шлюб.

В Україні, як і в інших країнах світу, простежується тенденція до зростання кількості незареєстрованих шлюбів у формуванні сімейної структури населення, що є наслідком складних процесів трансформації шлюбно-сімейних відносин.

Зазвичай спільне проживання не вважається шлюбом, а тривалість фактичних шлюбних відносин і характер подружніх зв'язків між їхніми учасниками (були вони серйозними чи випадковими) не мають правового значення.

Водночас не можна не погодитися з тим, що незареєстровані шлюби не слід повністю відкидати, оскільки створена на їх основі сім'я характеризується тими ж самими ознаками, що й сім'я, створена на основі зареєстрованого шлюбу: вона, зокрема, виконує аналогічні функції (дітонародження, виховання дітей, взаємної матеріальної підтримки та співпраці).

Вважається, що в незареєстрованому шлюбі немає стабільності, тому що немає впевненості ні в чоловіків, ні в жінок наскільки цей шлюб може бути довготривалим. І це можна пояснити тим, що незареєстровані шлюби засновані на швидких і пристрасних емоціях і тому часто є недовготривалими.

У співмешканців виникають негативні моменти при спілкуванні з іншими людьми. Як познайомити (представити) близьку тобі людину в незнайомій компанії? Сказати «чоловік» - неправда, сказати, що це «співмешканець» - незручно, соромно. Досить важко придумати відповідну назву, оскільки «подруга», «друг» теж не відповідає дійсності.

В шлюбі виникає багато труднощів, але чоловік та жінка зазвичай намагаються разом їх подолати. У співмешканців є шанс ухилитись від труднощів – розійтись. Негативно впливає на стосунки також і суспільне враження (засудження).

Негативною стороною незареєстрованого шлюбу є відсутність спільних коренів. Люди не можуть відмічати його річницю. Тоді коли офіційне подружжя відмічають, що знову допомагає згадати приємні хвилини спільного проживання. Це – психотерапія, що складає основу для подальшого спільного проживання.

Водночас у незареєстрованому шлюбі є багато плюсів. Це шлюб по коханню. В церковному шлюбі на людей впливала релігія. В незареєстрованому шлюбі такого немає. Це справа сумління, а не страху перед муками пекла, які очікують людей у випадку порушення церковних приписів.

В останні роки розлучення набули значного поширення. Процедура розлучення сама по собі дуже травмує, тому інколи не зайве спочатку «призвичаїтись», почати жити разом. І якщо сімейне життя разом складеться найкраще, виникне бажання мати дітей, такий шлюб потрібно зареєструвати. Якщо життя не складеться, люди розійдуться не так болісно. Словом, за останній час відбулася в якісь мірі дискредитація офіційно зареєстрованого шлюбу.

Сам по собі запис в РАЦСі не є гарантією вічного шлюбу. Відомо також, що незареєстровані відносини можуть бути тривалими і дуже міцними. Навпаки шлюбні аферисти, часто вдаються до реєстрації шлюбу, тобто можна бути безвідповідальним і в зареєстрованому шлюбі. Але можна бути відповідальним в незареєстрованому. Все залежить від ставлення один до одного, від самих людей і обставин життя [2, 98].

Існуюча статистика, вітчизняна та зарубіжна, переконує, що пробний шлюб не є засобом досягнення щасливого подружнього життя, і часто, навіть уже після реєстрації розпадається. Це не дивно, бо за результатами опитувань, 93% жінок, що перебувають у фактичному шлюбі, вважають себе заміжніми, а 78% їх партнерів - неодруженими. А близько 45% «наречених» погоджуються провести генеральну репетицію у вигляді незареєстрованого шлюбу.

Впродовж першого року життя фактичним шлюбом на офіційний шлюб зважуються 18% пар; впродовж другого - 20%; під час третього - 17%. Люди, що живуть незареєстрованим шлюбом до чотирьох років, частіше зважуються на офіційний шлюб, ніж пари, які прожили разом більше п'яти років і народили дітей. З різних причин пари, що живуть незареєстрованим шлюбом, розходяться найчастіше на першому році спільного життя (майже 20% пар), на другому - близько 5% пар і т.д. [3, 121].

Сучасна сім'я переживає перехідний період від традиційної моделі сімейної організації до нової: спрощується структура сім'ї змінюється система влади і підкорення, зменшується значущість традиційних функцій сім'ї: народження і виховання дітей, вирішення суто побутових питань; набуває особливого значення сім'я як психологічний «притулок» людини.

Дане питання є актуальним у сучасному суспільстві, тому соціологічне дослідження серед сучасної студентської молоді з метою визначення їхнього ставлення до незареєстрованого шлюбу показали, що 38% чоловіків та 23%

жінок погодились вступити у фактичний шлюб, але на термін від 1 до 3 років. Проте 47% чоловіків та 37% жінок взагалі не вступили б у даний вид шлюбу.

У підсумку можна зазначити, що сучасні трансформаційні процеси у суспільстві змінюють ставлення молоді до традиційних сімейних відносин. Переважна більшість не вважає фактичний шлюб відхиленням від норми - шлюбною девіацією. Чи потрібна зайва печатка в паспорті, вирішує кожен лише сам. Незареєстрований шлюб, в принципі, є формою пробного союзу. Доволі багато людей, особливо, молодь, починають спільне життя саме у такій формі, та в кінцевому рахунку реєструють свої відносини. [1].

Традиційні сімейні стереотипи ламаються у повсякденній свідомості, що відбувається на фоні дуже серйозних соціально – економічних труднощів нашого існування, загальної дестабілізації життєвого устрою, що створює своєрідне негативне середовище існування людини і посилює нестабільність сучасної сім'ї.

Такий стан диктує необхідність вирішення наступних основних задач:

- розробки і впровадження практичних програм соціальної допомоги сім'ї, психологічно – педагогічного сприяння подружжю, батькам і дітям в стабільності сімейних відносин на різних етапах формування сім'ї;
- комплексне вивчення сучасної сім'ї з різними характеристиками структури, стажу спільного проживання подружжя, віку дитини, соціально – економічними умовами сімейного життя, стійкості сімейної організації з ціллію наукового обґрунтування державних програм допомоги сім'ї.
- державна сімейна політика повинна сприяти вільної, самостійної організації молоддю сімейного життя. Необхідно забезпечити лінію популяризації сімейного життя, підвищення її соціального статусу, зміцнення і розвиток сімейно – шлюбних відносин.

Без надання реальної підтримки молодій сім'ї, всі прогресивні наукові доробки та обґрунтовані програми залишаться на рівні теоретичних концепцій.

Список використаних джерел:

1. Боцвін О.С. Соціологічне дослідження уявлень молодіжної аудиторії, віком від 19 до 21 року про фактичний шлюб [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/botsvin-os-melnik-iv-shmun-nv-slobodiska-oa-sotsiologichne-doslidzhennya-uyavlen-molodizhnoyi-auditoriyi-vikom-vid-19-do-21-roku-pro-faktichniy-shlyub>
2. Лисовский В. Т. Молодежь: любовь, брак, семья. (Социологическое исследование). Санкт – Петербург: Наука, 2003
3. Щербина В.В. Мнение молодежи о гражданском браке // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Вип.5 (55). - Дніпропетровськ, 2007. - С. 120 - 123.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Співвідношення етнонаціональної і соціальної структур є цікавим моментом в вивченні суспільства будь якої з країн і особливо системи взаємодії і співвідношення представників різних етнічних груп. Це пов'язано з тим що кожна людина існує на багатьох і різних планах взаємодії і виконує різні ролі в залежності від грані пересічення і функціонування а також під яким зором ми його сприймаємо. В контексті взаємодії етнонаціональної і соціальної структури ми відштовхуємося від ролі етнічного походження, тобто те ким людина себе сприймає і до якого етносу себе відносить, і співвідносно це соціальними ролями які він на себе приймає, про що ми більш детально розберемо пізніше. Під соціальними ролями мається на увазі наприклад професію чи рід діяльності якою займається індивід, його положення в соціумі, освітній фактор і так далі. І саме цю залежність і пересічення ми і поспробуємо розібрати

Соціальна структура суспільства характеризується сталими взаємовідносинами елементів у соціальній системі, кожний з яких функціонує на рівні складної підсистеми з певними взаємозв'язками, взаємозалежностями. Основними елементами соціальної структури є люди, які обстоюють певні соціальні позиції у системі соціальних відносин, виконуючи при цьому певні соціальні функції. Саме на основі статусно-рольових ознак соціальної структури суспільства відбувається об'єднання людей у соціальні спільності. У цьому зв'язку соціальну структуру суспільства часто визначають як сукупність статусів і ролей.

Соціологія виділяє два основні елементи соціальної структури:

1. Соціальні інститути, безособова система ролей і статусів. Цей підхід властивий структурному функціоналізму.

2. Система класів, верств, професійних та інших груп. На таких засадах базується марксистський детерміністський підхід.

Обидва підходи взаємодоповнюють один одного. Соціальні інститути є більш або менш рухомою суспільною формою організації й регулювання діяльності соціальних груп.

Соціальні ж групи, будучи активним суб'єктивним компонентом соціальної структури, інтегруються в цю суспільну форму, якщо вона відповідає їхнім потребам, інтересам і цінностям, або ж вони її відхиляють.

Загальногуманістичний підхід до суспільства у сучасній соціології визнає значимість усіх соціальних груп, оскільки відмінності в їх становищі зумовлюють і різні інтереси, узгодження яких є основною метою соціальної політики суспільства. Соціологія виділяє такі види соціальних структур: соціально-класова (класи, соціальні верстви, соціальні групи, прошарки, стани); соціально-демографічна (вік, стать); соціально-територіальна (міська, сільська спільноти, населення агломерацій, переселенські групи); соціально-професійна; соціально-етнічна.

Соціально-класова структура відображає найважливіший зріз соціальної структури класового суспільства: складну картину соціальної нерівності між суспільними класами, представниками розумової і фізичної праці, соціальними верствами всередині класів.

Соціально-демографічна структура – це результат накладання демографічних структур на соціальну. Статистичними параметрами в таких випадках є: народжуваність, смертність, шлюб, розлучуваність, міграційний обмін населення між міською і сільською місцевостями, а також між різними територіями.

Статеву-вікову структуру населення можна аналізувати за однією ознакою (стать чи вік) або за обома. У першому випадку особливий інтерес становить розподіл населення на три групи: 0-14 років (діти), 15-49 років (молодь і середній вік), 50 років і старші (похилий вік). Співвідношення між ними характеризує тип вікової структури населення.

Одним із аспектів соціальної структури суспільства є соціально-територіальна структура, яка є результатом взаємодії двох зрізів суспільства – соціально-класового й територіального. Елементами соціально-класової структури є суспільні класи й соціальні верстви; територіальної структури – територіальні спільноти різного типу.

Соціально-територіальна структура – сукупність тривких спільнот людей, що формуються на основі соціальної неоднорідності умов життєдіяльності в різних територіально-адміністративних утвореннях, і стосунків між цими спільнотами.

Дослідження соціально-етнічної структури здійснює соціологія національних стосунків (етносоціологія).

Етносоціологія – галузь соціології, яка вивчає генезис, сутність, функції, спільні закономірності розвитку етносів, міжетнічні (міжнаціональні) стосунки й виробляє основні методологічні принципи їх дослідження.

Вона вивчає комплекс проблем, пов'язаних з соціальним розвитком націй і народностей країни: соціально-економічних, соціально-політичних, духовно-ідеологічних, культурних, освітніх тощо.

В сучасній соціальній науці склалися такі основні підходи до практикування етносів:

1) етнос, як соціально-історичне явище, що виникає під впливом системи суспільних чинників, проходять в своєму розвитку різні етапи;

2) етнос, як природне явище, де сам етнос розглядається, як продукт природи та під впливом природних, географічних, економічних чинників на нього, соціально-психологічного феномену, де основна увага звертається на духовні, психологічні вияви етнічної спільноти, історичної долі представників певного етносу.

О. Якуба одному з параграфів своєї праці дала назву „Національно-етнічна структура суспільства”. Але йдеться тут скоріше про генезу історичних форм, ніж про компоненти етнонаціональної структури сучасних суспільств. Проте дорікання у цьому випадку були б недоречними і некоректними, на що вказує О. Нельга, бо хоча кожний з компонентів етнонаціональної структури суспільства вже підданий у науковій літературі більш-менш ретельному аналізу, та все ж комплексно-системне відображення цих елементів як певної соціальної цілісності ще не здійснювалося. Тобто етнонаціональна структура це градація населення певної країни згідно з етносом до якого вони себе відносять. Тобто за етнічним принципом ми можемо спостерігати розподіл суспільства на певну кількість груп чи спільно які дуже часто живуть в щільному сусідстві чи в перемішуючись один з одним. Що є активним прикладом соціально-етнічної структури під чим якраз і мається на увазі розподіл людей на певні групи і спільноти за деякими етнічно показовими ознаками.

Таким чином, ми можемо спостерігати етнічну градацію, але окрім даного показника нас в процесі систематизації і визначення цікавлять і інші взаємозпов'язані групи соціальної структури які доповнюють і добавляють змісту отримуваним нами інформації. Адже крім того члени досліджуваних в даному плані сукупностей, мають свої характеристики і в інших системних групах як представник певних територій, віку, професій, класів.

Якщо ми скористаємося етнічною структурою українського суспільства яку запропонував О. Нельга, з деякими уточненнями, то отримаємо таку систему: 1) корінний (основний, головний), чисельно (а іноді водночас і економічно, політично, культурно) домінуючий етнос, який може бути разом з тим титульним етносом; 2) етнічні меншини; 3) етнічні маргінали; 4) етнічні категорії.

Етнічна структура суспільства є результатом погляду на етнічні спільноти як на систему, елементи якої перебувають у певній ієрархічній залежності відповідно до визначених дослідником системоутворюючих критеріїв.

Етнічна група (етногрупа) — спільність людей, споріднених між собою етноісторичним походженням (етногенезисом), мовою спілкування, теперішньою або минулою територією проживання, рисами матеріальної, духовної та моральної культури, побутовими звичаями та іншими рисами і ознаками.

Етнонаціональна група – людська спільнота поліетнічного суспільства, яка визнає свою належність до певного етносу, при чому її представники можуть між собою безпосередньо не взаємодіяти, але їх дії узгоджуються з метою творення нації на основі гетерогенних етнічних утворень. Якщо рівень консолідації та ресурсний потенціал такої групи досить високий, то ця етнонаціональна група може прагнути створити власну державу, а згодом і націю. Але при цьому являється складовим елементом етнонаціональної структури держави на території якої вона існує, а відповідно входить і всистему соціальної структури суспільства як один із його складових елементів

Етнонаціональна структура є складовим елементом соціальної структури яка виокремлює градацію і систему побудови суспільства відносно етнічного чинника і вже тільки потім враховуються соціальні моменти. При вивченні суспільства всі ці чинники являється одним полем вивчення яке дає нам бачення повної картини суспільства і тих процесів що в ньому відбувається. Адже етнічний момент є не менш маловажним ніж і інші такі як освіта, вік і інші і має свій безпосередній вплив на кожного індивіда і якого бачення навколишнього світу і реакцію на це в формі своєї поведінки.

*Ю. В. Заблоцька,
аспірантка кафедри соціології*

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ДО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

Студентство як специфічний соціальний прошарок молоді є носієм інтелектуального потенціалу суспільства та головним резервом формування особливої соціальної групи – інтелігенції. Під впливом змін в усіх сферах життя українського суспільства формуються особливі життєві стратегії молоді, в яких відображаються фундаментальні уявлення про бажане майбутнє та форми його втілення, трансформується система цінностей та мотиви, що впливають на визначні рішення представників сучасної української молоді та студентства. Уявлення студентів про місце і роль вищої освіти в їхньому житті є одним з каталізаторів, що можуть сприяти майбутнім позитивним зрушенням.

Життєва стратегія розглядається як один із регуляторів соціальної поведінки, спосіб свідомої (проективної) організації людиною власного життя, здатність до приведення життєвих умов у відповідність з власними цінностями та індивідуальною своєрідністю. Мотивація являє собою індивідуалізований механізм співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників, що визначають наступну поведінку. Процес мотивації реалізується у виборі найзначущих та актуальних потреб і інтересів, які можуть стати наступними мотивами поведінки.

Проблема активно досліджується не лише соціологами, а й філософами, психологами, педагогами, фахівцями з проблем управління тощо. Дане питання потрапляє до предметного поля таких галузевих наук як соціологія молоді, соціологія освіти та соціологія праці.

Вплив трансформаційних змін у вищій школі на освітні мотивації студентської молоді України простежив В. Яковенко [4]. Л. А. Гегельосною мотивації студентів, що приходять до того чи іншого ВНЗ, зазначає соціалізацію, гарантоване отримання певного соціального статусу талише потім, можливо, реалізацію своїх здібностей в певній професії, отримання кваліфікації, яка була б конкурентоспроможною на ринку праці [1]. Л. Н. Євстафієва поставила питання про тісний взаємозв'язок між мотивацією навчально-професійної діяльності студентів та їх уявленнями про майбутнє, адже мотивація навчально-професійної діяльності так чи інакше впливає на формування стратегій їх реалізації. Оскільки мотивація – це спонукання до дії у певному напрямі, то її особливості щодо навчально-професійної діяльності студентів надають сенсу процесу здобуття вищої освіти у контексті життєвих планів та їх реалізації. Сила мотиву та ефективність діяльності людини залежать від того, наскільки виразно людина усвідомлює ціль та смисл будь-якої діяльності [2]. На основі зв'язку цінностей з мотивами отримання вищої освіти Н. Д. Сорокіна запропонувала відповідну типологізацію студентів. В основу типології покладена та чи інша життєва стратегія, що превалює та відповідає тій чи іншій функції освіти: прагматичній, статусно-престижній, соціокультурній, професійній [3].

Автором було проведене дослідження серед студентів I–IV курсів всіх факультетів Донецького національного університету в лютому 2013 р. Обсяг вибіркової сукупності складає 700 респондентів. Аналіз отриманих даних дозволяє поєднати групи факторів та запропонувати класифікацію життєвих стратегій студентів відповідно до найважливіших причин та мотивів, що спонукали студентів вступити до вищого навчального закладу (див. рис.1). Відповідно до результатів проведеного факторного аналізу виділено групи

факторів, що пов'язані між собою. Зв'язок між ними має статистичне значення, рівень значимості вважався достатнім у кореляціях, що починалися з 0,40.

Студенти з кар'єрно-прагматичним типом стратегії прагнуть стати висококваліфікованими фахівцями в обраній галузі; планують завдяки здобутій вищій освіті підвищити свій соціальний статус, мати більш престижне становище в суспільстві; дбають про забезпечення стабільного матеріального стану в майбутньому; мають бажання успадкувати професію батьків. *Студенти, в яких превалюють соціально-комунікативні мотиви* вважають, що вища освіта забезпечить цікаве спілкування в сьогоденні і майбутньому; слідує бажанням (очікуванням) батьків. *Представники універсально-культурного типу* вважають, що диплом про вищу освіту «все одно знадобитися в житті»; припускають, що вища освіта надасть можливість стати культурною, високоосвіченою людиною.

Як показало дослідження, серед студентів превалює кар'єрно-прагматичний тип життєвих стратегій. Зокрема, найбільш поширеною була відповідь про бажання забезпечити собі стабільний матеріальний стан в майбутньому як головний мотив отримання вищої освіти (47,2%). Важливість соціалізаційної складової вищої освіти для себе визнає значна кількість опитаних. Це доводить друга за частотою відповідь про можливість отримати цікаве спілкування зараз та в майбутньому (29,3%). Найменше студенти керувалися універсально-культурними мотивами вступу до ВНЗ (19,1%).

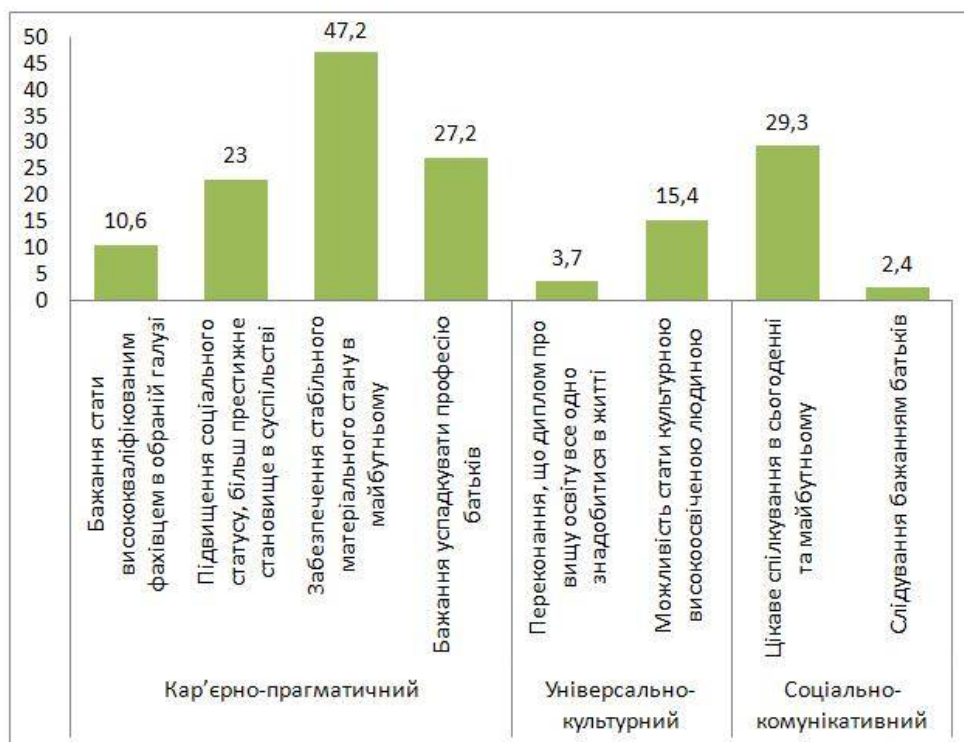

Рис.1. Розподіл студентів на групи за причинами, що впливали на їх рішення вступити до ВНЗ та класифікація їх життєвих стратегій.

Список використаних джерел:

1. Гегель Л.А. Ценностисовременного студенчества и конкурентоспособность на рынке труда / Л.А.Гегель, Ю.С.Фролова // Социально-гуманитарные знания. – 2012. – №5. – С. 229–240.
2. Євстафієва Л.М. Психологічні чинники становлення життєвої стратегії у студентської молоді / Л.М.Євстафієва // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 18. – С. 326–333.
3. Сорокина Н.Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студентов / Н.Д.Сорокина // Социс. – 2003. – №10. – С. 55–61.
4. Яковенко А.В. Особливості освітніх мотивацій студентської молоді в умовах трансформації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / А.В.Яковенко. – Х., 2003. – 20 с.

*С. Г. Здрагат,
аспірантка кафедри соціології*

СУТНІСТЬ ЕВАЛЮАЦІ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ФОРМИ

Вперше термін «евалюація» виник у зарубіжних країнах в кінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. для позначення оцінки результативності експериментальної діяльності на основі вивчення і аналізу емпіричних даних.

Частіше за все евалюацію сприймали як перевірку ефективності здійсненої діяльності і ступеня її відповідності поставленим цілям. При цьому її розглядали в контексті раціонально-критичного осмислення соціально-педагогічної значущості цілей освітньої діяльності. Евалюації у такому розумінні поєднувала контрольні функції з критичним аналізом емпіричного досвіду на фоні прогнозування тенденцій розвитку освітнього процесу. Вона включала розробку і обґрунтування процедур оцінювання якості освіти та всіх її компонентів.

Найбільш часто у науковому та суспільному житті поняття «евалюація» вживається в ряду таких понять, як «оцінювання», «моніторинг», «аудит», «експертиза», «тестування», «соціальна інженерія» і т. п.

В момент виникнення в соціальних науках евалюація розглядалась як систематична оцінка важливості, значущості предмета або людини на основі визначених критеріїв і з урахуванням стандартів. Тому ключовими поняттями більшості визначень евалюації стали такі, як «систематичне вимірювання», «об'єкт», «важливість», «значущість»; при цьому завжди суттєвим доповненням є вказівка на необхідність залучення методів наукового аналізу і

забезпечення максимально можливої об'єктивності. В усіх цих поняттях основна увага дослідників завжди була зосереджена на оцінюванні. Так, К.Г.Вайс зазначала, що «оцінюванням називається систематична оцінка операцій та/або результатів програми чи політики у порівнянні з комплексом явних та неявних стандартів, з метою вдосконалення програми чи політики» [1].

Дещо пізніше були здійснені спроби визначити евалюацію в освіті як процес винесення суджень з приводу цінності й ефективності освітніх цілей, процесів та результатів; про відносини між ними, про витрати на них, а також їх планування і реалізацію [3, 5].

У такому визначенні спостерігається розширення меж об'єкта евалюації (цілі, процеси, результати) і, більш того, об'єкт розглядається як комплексна складова і тільки разом з його попередньою історією (витрати, планування, реалізація).

Ми погоджуємось з тими авторами [2, 4], які зазначають, що доцільність застосування терміну «евалюація» підтверджується тим, що слово «евалюація» дозволяє уникати непорозумінь пов'язаних із вузьким і широким поняттям «оцінка» чи «оцінювання»: якщо у вузькому значенні оцінювання – це виставлення балів і класифікація (наприклад, учнів), то у широкому розумінні – це процес збору інформації, формулювання судження про інформацію і прийняття рішення. Саме таке оцінювання ми називаємо «евалюацією». Причому вважаємо цілком виправданим те, що евалюація завжди сприймається як оцінювання, яке визначається як «дослідження відповідності запланованих цілей з отриманими результатами, а також отримання інформації про думку учасників щодо ефективності та якості нашої діяльності, наприклад, проведеного вишколу» [5].

Найбільш уживаним терміном, що пояснює евалюацію визнається термін, М. К. Петтона: «Оцінка програми – це систематичний збір інформації про діяльність у рамках програми, її характеристики і результати, котрий проводиться для того, щоб винести судження про програму, збільшити ефективність програми і/або отримати інформацію для розробки майбутніх програм» [3].

Ми вважаємо базовим поняттям евалюації наступне. «Евалюація – це супровід програми/проекту від початку і до кінця з метою завчасного виявлення дефектів її/його дефектів і їх коригування, тобто – з метою підвищення ефективності програми/проекту; головна місія евалюації– розвиток (development)» [6].

Евалюація – це систематичне дослідження і оцінка будь-якого предмета з наміром виявити і далі розвивати його «корисність» і «добротність», тобто

якісність. Під «предметом» розуміють умови, процеси, продукти та їх дії у зв'язку зі школою, навчанням, вихованням і розвитком.

Також слід зазначити, що евалюація не зводиться лише до контролю над процесом, а являє собою комплексний підхід, що включає у себе функції аудиту (визначення адекватності управлінського контролю для забезпечення ефективного використання ресурсів; збереження фондів), моніторингу (постійне відстежування прогресу впровадження програми задля визначення відповідності плану та прийняття необхідних рішень щодо вдосконалення діяльності), розслідування (спеціальна перевірка заяви щодо порушення та забезпечення доказів для можливого судового переслідування чи дисциплінарного покарання), критичного огляду (періодичне або спеціальне, часто швидке визначення стану виконання програми; його застосовують до операційних питань), тощо.

Список використаних джерел:

1. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / пер. з англ. Р.Ткачука та М.Корчинської. Наук. ред. пер. О.Кілієвич. – Київ : Основи, 2000. С. 25
2. Галоувей Х. Психологія вивчення і навчання, PWN, Варшава 1988, т. II, ст. 223
3. Кузьмина А.И. Оценка программ: методология и практика / под ред. А.И. Кузьмина, Р. О'Салливан, Н. А. Кошелевой. – Москва : Издательство "Престо-РК", 2009;
4. Тижка Т. Психологічні пастки оцінювання і прийняття рішення, GWP, Гданьськ 1999
5. Шевчук П. Інтерактивні методи навчання : навч. посібник / за заг. ред. П. Шевчука і П.Фенриха. – Щецин : Вид-во WSAP, 2005.
6. Korporowicz L. Interactive aspects of evaluation process: between analysis and animation of social change // Evaluation in the Making. Contexts and Methods / Edited by Haber A., Szalaj M. - Warszawa: Polish Agency for Enterprise Development, 2009. – С. 59.

*К. М. Коган,
аспірант кафедри соціології*

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО ХХІ СТОЛІТТЯ: СИГНАЛИ МАНУЕЛЯ КАСТЕЛЬСА

Видатний американський соціолог Мануель Кастельс, синергетично поєднавши мережеву теорію з теорією інформаційного суспільства у своїй тритомній праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура», перша редакція якого побачила світ у 1996 році, поклав початок теорії мережевого суспільства. Тоді, наприкінці ХХ століття, він зробив висновок, що

нові інформаційні технології інтегрують світ в глобальних мережах інструменталізму [1, с. 11]. Кастельс роз'яснює, що він іменує соціальну структуру інформаційного століття мережевим суспільством тому, що воно створене мережами виробництва, влади і досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках, які перетинають час і простір [1, с. 505].

Але динамічні зміни, які відбуваються в соціумі у XXI столітті, спонукали його суттєво доповнити власну теорію. Що і було зроблено у третьому виданні вказаної вище книги з новою передмовою, яке було опубліковано у 2009 році [2]. Дамо стислий аналіз виділених Кастельсом сигналів тих структурних змін, які спричинені інтенсифікацією процесів глобалізації та комп'ютеризації.

В економічній сфері, на думку вченого, найважливішим сигналом структурних змін в суспільстві є пережита у 2008-2009 рр. світова фінансова криза. Комп'ютеризація і віртуалізація фінансового сектору в усьому світі призвели до створення глобального фінансового ринку, який укупі з національною політикою дерегуляції та лібералізації економік викликав безконтрольний рух капіталу у світі. Світова фінансова криза 2008-2009 рр. показала неможливість здійснювати контроль над економікою, яка щільно базова на мережах: національні інститути влади практично втратили здатність контролювати і регулювати світові потоки матеріальних цінностей та інформації.

Другим найважливішим сигналом змін в соціумі, на якому акцентує увагу Кастельс, постають трансформація структури і формату праці, а також зайнятості в усьому світі. Впровадження високих технологій у виробництві призвело з одного боку, до зникнення сотень професій, але, з іншого - виникло безліч нових спеціальностей, що вимагають високого рівня освіти. У цьому зв'язку загальний рівень освіти населення зростає в усьому світі, в тому числі в Україні.

Порівняно з 1990 р. середня тривалість навчання в нашій країні зросла на 3,9 року. (до 11,3 року для людей старше 25 років), очікувана тривалість навчання збільшилася на 3,1 року (до 15,1 року для нинішніх шестиліток). За індексом освіченості населення, який перевищує 0,95, а також за рівнем розвитку інфраструктура навчальних закладів усіх рівнів акредитації Україна випереджає Францію, Швейцарію та Велику Британію [3]. Україна входить до першої тридцятки у рейтингу країн за рівнем освіти (з індексом 0,86, що розраховується як індекс грамотності дорослого населення та індекс сукупної частки учнів, які здобувають освіту), випереджаючи Італію, Польщу, Велику Британію, Росію та Білорусь і лише трохи поступаючись Франції, Швейцарії та Угорщині (індекс 0,87) [4].

Підвищення рівня освіти, разом із доступністю і поширеністю нових технологій викликала зростання числа трудящих вільних професій - людей, які працюють не за наймом. Але, в той же час, як вказує Кастельс, структурні зміни інформаційної економіки розгортаються в контексті економіки низькокваліфікованих послуг і це призводить до формування дуальної структури ринку праці. З'являються два типи сучасних працівників: «інформаціональні працівники, що самопрограмуються» та «працівники загального типу (багатофункціональні виконавці)». На думку соціолога, це породжує новий тип стратифікації суспільства, бо між цими двома соціальними стратами виникає величезний розрив у рівні оплати праці.

Третій сигнал, на який звертає увагу Кастельс, можна назвати просторовим. Він обумовлений тим, що завдяки можливостям, що їх надають Інтернет і мобільні безпроводні пристрої, зростає гнучкість робочої сили, зникає її просторово-географічна залежність. У зв'язку із підвищенням соціальної мобільності практично повсюдно зростає мультиетнічність і мультикультуралізм.

В той же час, попри те, що великі вузли концентрують все більше капіталу, влади, інновацій на планеті, лише невеликий прошарок людей у світі ідентифікують себе з єдиною глобальною, космополітичною культурою, побудованою навколо просторів потоків: більшість людей відчувають свою жорстку локальну ідентичність. На думку соціолога, це свідчить про виникнення фундаментального протиріччя мережевого суспільства: у світі, побудованому за логікою простору потоків, люди живуть у просторах місць. Отже, ключовою просторовою рисою суспільства мережевих структур стає мережева взаємодія локального і глобального.

Четвертий сигнал парадоксальним чином визначається Кастельсом як фактор виникнення «позачасового часу». Він пояснює це тим, що в умовах поширення мобільних засобів комунікації та мережі Інтернет, що дозволяють бути на зв'язку 24 години на добу 7 днів на тиждень, стираються межі між особистим, сімейним і робочим часом. За зауваженням Кастельса, люди живуть у світі своїх всюдисущих аватарів - віртуальна реальність стає основою життя, знищуючи поняття «час». І це породжує глибокий конфлікт в соціумі,

П'ятим і, мабуть, одним з найважливіших сигналів, що відчуваються у суспільстві є абсолютно новий характер і ніколи не існуючі раніше форми комунікації, що виникли в першому десятилітті XXI ст. В останні роки революційні зрушення в області комунікаційних технологій відбуваються прискореними темпами. Темп поширеності мережі Інтернет прискорюється з кожним роком. Трійку країн-лідерів, які очолили рейтинг розвитку Інтернету у 2014 році склали Данія, Фінляндія і Норвегія, а Україна посіла лише

46 місце [5]. Але кількість користувачів Інтернету в нашій країні зростає випереджаючими темпами. Наприклад, протягом 2011-2012 років в Україні цей показник склав рекордних 34% [6].

Кастельс вважає, що Інтернет і бездротова комунікація не є засобами масової інформації в традиційному сенсі, він називає їх засобами інтерактивної комунікації. Проте межі між засобами масової комунікації і всіма іншими формами комунікації все більше стираються. Більш того, Інтернет і його похідні є комунікаційним каркасом повсякденного життя все більшого числа індивідів, їх роботи, особистого часу, основою їх інформування, розваги, надання та користування державними послугами, технологічним каркасом функціонування політики і релігії. У ХХІ ст. індивіди побудували власні системи масової самокомунікації, використовуючи продукти Інтернету та мобільного зв'язку. Горизонтальні мережі комунікації, побудовані навколо індивідуальних ініціатив, інте-ресов і бажань, мультимодальні і включають в себе безліч видів конектів. Електронні соціальні мережі стають повсякденним обов'язковим елементом життя сотень мільйонів людей. Мережеві спільноти поширюються не тільки як віртуальна реальність, але і як явище, інтегроване в повсякденне реальне життя і змінило багато сфер життєдіяльності людей. Таким чином, створюється нова комунікаційна соціальна система.

Це стосується також її політичної підсистеми. І це можна вважати шостим сигналом. В інтерв'ю «Радіо Свобода» Кастельс звернув увагу на те, що у сучасному суспільстві розподіл влади залежить від можливості контролювати не тільки інформацію, а й комунікацію між людьми. Приходить кінець уявленням про демократію, яка полягає в тому, що кожен чотири роки ви голосуєте на виборах, результат яких визначається ЗМІ, контролем влади і великих бізнес-корпорацій. Зараз ми просунулися вперед, але у нас немає демократії, адекватної століттю Інтернету. Або демократичні інститути відкриваються для широкої публіки і стають більш прозорими, або суспільство чекають серйозні конфлікти і навіть насильство [7].

Таким чином Мануель Кастельс позначив основні сигнали в контексті криз, конфліктів і протестних рухів, що посилюються у всьому світі, які вимагають вироблення інноваційних підходів до розуміння і дослідження сучасного соціуму, економіки, культури і політики мережевого характеру.

Список використаних джерел:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс. / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://rcoikoit.ru/dld/blog/kastelsinfoep.pdf>.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. Information Age, vol. 1; 2nd Edition with a

New Preface edition. Wiley-Blackwell, 2009. [online]. Access: http://issuu.com/austinwillis/docs/the_rise_of_the_network_society_with_a_new_pr.pdf

3. Мороз В. Динаміка зміни індексу освіченості населення в Україні як якісна характеристика системи трудового потенціалу країни / В. Мороз // Вісник Національної академії державного управління. – 2009. - № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadu_2009_2_32.pdf

4. Рейтинг стран мира по уровню образования // Центр гуманитарных технологий. информационно-аналитический портал. - 10. 02. 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>

5. Рейтинг развития Интернета в странах мира в 2014 году. Исследование World Wide Web Foundation. // Центр гуманитарных технологий. Информационный портал 05. 02. 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2015/02/05/7084>

6. Динаміка проникнення Інтернету в Україні // Офіційний сайт Київського міжнародного інституту соціології. 20. 02. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=80&page=1&t=5>

7. Байдакова А. Соціолог Мануель Кастельс - про неминучість нової демократії / Анна Байдакова // Радіо Свобода. – 20. 06. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/24620450.html>

О. М. Коротич,

аспірант кафедри соціології

МІЖКУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНЦІВ У США

Українська етнічна група є органічною складовою частиною полікультурного суспільства США. Незважаючи на значний рівень інтеграції у суспільне життя країни та засвоєння нових культурних зразків і норм, українська етнічна група характеризується відносною культурною самобутністю у суспільно-культурному середовищі США. Вона не тільки зберігає культуру батьків, але і транслює її у полікультурне середовище. Зусиллями української діаспори була створена ціла низка громадсько-політичних, освітніх, культурних, мистецьких, молодіжних, спортивних організацій і об'єднань у США. Їх продуктивна діяльність є важливим чинником у збереженні національно-культурної ідентичності та історичної пам'яті не тільки української громади у Америці, а і всього українського народу.

На сьогодні основними культурно-науковими установами українців у США є: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, Українська вільна академія наук, Український інститут Америки, Академія Св. Георгія, Український освітній

союз, Український науковий інститут Гарвардського університету, та Український вільний університет. Саме завдяки діяльності науковців української діаспори у США світу відомі такі трагічні сторінки історії України, як: голодомори 20-х, 30-х, 40-х рр. ХХ ст., масові репресії проти українського селянства та інтелігенції, боротьба ОУН-УПА тощо.

Український інститут Америки є одним з головних культурних здобутків української громади Сполучених Штатів Америки. В Інституті проводять фотовиставки, експозиції майстрів українського живопису, конференції, зустрічі з відомим діячами української культури, постійно діє програма «Музика в Інституті», завдяки якій відвідувачі можуть познайомитися з творчістю сучасних українських митців та відомих українських композиторів [3]. Неодноразово, саме за сприяння Українського інституту, до Сполучених Штатів на гастролі приїздили українські театральні та танцювальні колективи. Також за сприянням та фінансуванням інституту Америки в Україні видавництво «Дніпро» опублікувало масштабне дев'ятитомне видання «Тисяча років української суспільно-політичної думки».

Значну роль у трансляції української культури новим поколінням української діаспори відіграє Український науковий інститут Гарвардського університету, при якому діє Літня школа українознавства. Школа надає унікальний шанс для українських емігрантів ознайомити своїх дітей та онуків з історією минулого та сьогодення України. Провідні вчені з США, Канади і з України, починаючи з 1971 року ХХ ст., викладають тут українську мову, історію, літературу, етнографію, культурологію. Діяльність Українського наукового інституту не обмежується тільки Літньою школою, вона включає різні аспекти, зокрема – видавництво науково-просвітницької літератури, художніх творів, проведення семінарів, створення бібліотечного фонду.

Важливе місце у збереженні національно-культурної ідентичності посідає діяльність українських архівів у США. З ініціативи НТШ-А (Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в Америці) у Нью-Йорку 24 квітня 2004 року було створено комісію й проведено круглий стіл «Українські архіви в Америці». У ньому взяли участь представники різних громадських і наукових установ. Комісія співпрацює з Державним комітетом архівів України і Науковим Інститутом Гарвардського університету та ставить за завдання сформувати базу даних архівних джерел з україністики, які на сьогодні зберігаються у різних місцях: університетах і бібліотеках американських університетів; збірках архівів, музеїв та установ, створених зусиллями українських емігрантів; приватних архівах; емігрантській періодиці за різні часи; церковних джерелах [4, 336].

Певних організованих форм набуло і мистецьке життя українців у США. У

травні 1952 р. в Нью-Йорку було створено Об'єднання митців-українців в Америці, з відділом у Філадельфії, де у вересні 1952 р. відкрито Українську мистецьку студію. З 1963 р. у США почав виходити друкований орган Об'єднання митців-українців в Америці – журнал «Нотатки з мистецтва», у якому публікувались українські митці з усього світу.

Значним центром, навколо якого гуртуються українські митці США став, організований у 1971 році у Чикаго, Український інститут модерного мистецтва. Він має своє постійне приміщення з виставковою галереєю, канцелярію, бібліотеку, колекцію картин і скульптур. З часу свого виникнення Інститут здійснює діяльність у двох напрямках: по-перше, гуртує молодих українських митців, долучаючи їх до українського культурного життя, і одночасно популяризує сучасну мистецьку творчість в українській громаді; по-друге, ставить завдання проникнення митців з українським ім'ям до тих культурно-творчих осередків американського докільля, куди українці досі дістатися не могли з суто національним спрямуванням їх творчості [1].

Українська мова також є важливим інструментом у передачі етнічної інформації, тому українська громада присвятила значну увагу створенню умов для вивчення української мови у США. Зокрема, Шкільна Рада при Українському конгресовому комітеті Америки налічує 40 шкіл. Окрім стандартних предметів, тут викладають українську мову та літературу, історію, географію та культуру. Для учнів звичайних середніх шкіл США ті ж самі установи у великих містах пропонують програми, які називаються «курси українознавства» [2].

Загалом українська діаспора США сформувалася як урбанізована і освічена національна меншина з цілою низкою організацій, які допомагають зберігати та передавати етнокультурну ідентичність через викладання української мови, забезпечення діяльності музеїв та архівів української діаспори, розробку культурницьких та мистецьких проектів, поширення та популяризацію української культури в мультикультурному середовищі США.

Список використаних джерел:

1. About UIMA // Ukrainian Institute of Modern Art, 2015 [Electronic Resource]. – Access mode: <http://uima-chicago.org/about/>
2. Educational Council // Ukrainian Congress Committee of America, 2015 [Electronic Resource]. – Access mode: http://www.ucca.org/index.php?option=com_content&view=article&id
3. Music at the Institute // Ukrainian Institute of America, 2015 [Electronic Resource]. – Access mode: <http://ukrainianinstitute.org/our-programs/music/>
4. Курченко В. Українські архіви в Америці як відображення історії діаспори / В. Курченко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2007. – Вип. 39, №762. – С. 335-344.

ДІАЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Діалог (грец. Διάλογος («розмова»)) – літературна або театральна форма усного або письмового обміну висловлюваннями (репліками) між двома і більше людьми; питання одного відповідь іншого - у філософському, та науковому значеннях – специфічна форма організації і спілкування, комунікації. Суто лінгвістично словотворчий елемент даного поняття, який походить від грецького «dia», означає не «два», як це можливо було припустити суто із зовнішньої подібності з латинським словотворчим елементом «di», а як «через». Таким чином, термін «діалог» буквально означає «через слово», тобто, припускає таку процесуальну структуру комунікації, котра характеризується поперемінним володінням словом, поперемінним висловлюванням, обміном комунікативною інформацією [2]. Основні історичні засади діалогу знаходяться в наративі, філософських і дидактичних прийомах, які виявляються в класичній грецькій та індійській літературі, особливо в античній риториці, логіці і софістиці.

Вважається, що в Європі систематичне використання діалогу, як незалежної літературної форми ввів Платон: вказують на це його ранні експерименти з жанром в роботі *Лахет*. Платон спростив цю форму, і звів її до чисто аргументованої розмови. Судячи з історичних джерел, він почав працювати з цим жанром близько 405 року до н. е. і до 400-го року він удосконалюється в діалозі, особливо у порівнянні з Сократом, щоправда, він вже помер до того часу, але який вважався майстром цього жанру. Всі його філософські твори, крім «Апології» використовують цю форму. Після Платона, діалог став основним літературним жанром в античності, в якому були написані деякі значущі роботи латинською і грецькою мовою. Так, незабаром, після Платона Ксенофонт написав свою роботу - *Бенкет*; а Аристотель написав кілька філософських діалогів у стилі Платона, жоден з яких, на жаль, не зберігся. Після цього в більшості елліністичних шкіл з'явилися свої власні діалоги. Цицерон написав кілька дуже важливих діалогів, серед яких – «Оратор», «Республіка», а також роботу, яка була загублена – «Гортензія» (остання цитується Августином як робота, яка прищепила йому довічну любов до філософії) [3].

У XIX ст., втративши майже повністю зв'язок зі своєю основою і підтримкою в риториці, поняття діалогу з'являється знову, трансформуючись у роботах критиків культури, таких як М. Бахтін і П. Фрейре, богословів, таких

як М. Бубер, а також, по суті, пом'якшуючи боротьбу з атомізацією та соціальним відчуженням людини в масовому індустріальному суспільстві. Згідно з М. Бахтіним, діалог у своєму універсальному філософському значенні може бути зрозумілий як формат пізнання та існування, в якому досягається людина і її буття [1].

М. Бубер надав діалогу ключову позицію у своїй теології. У своїй найбільш впливовій роботі, названій «I and You» (Я і Ти), він дбайливо вищує і просуває крізь всю роботу діалог, але не як цілеспрямовану спробу зробити висновки або просто висловити точку зору, а як необхідну умову справжніх відносин між людиною і людиною, людиною і Богом. Його заклопотаність глибинною природою справжнього діалогу привела до так званої філософії діалогу [5].

Фізик Д. Бом породив споріднену діалогу форму, так званий бомівський діалог, при якій група людей розмовляють разом для того, щоб дослідити передумови свого мислення, осмислення, комунікації та соціальних наслідків. Ця група складається з 10-30 чоловік, які регулярно збираються разом на кілька годин або днів поспіль. Учасники діалогу погоджуються відставити на цей час свої тактики, які вони зазвичай використовують для переконання, і, замість цього, говорити зі свого власного досвіду з обговорюваної теми, який виникає під час імпровізації на місці. Люди формують свої діалогічні групи, які зазвичай є безкоштовними. Існує міжнародний сервер з онлайн-списком діалогічних груп, якому сприяє Д. Фактор, співавтор роботи, названої «Діалог - Пропозиція» з Д. Бомом і П. Гарреттом [3].

Російський філософ і семіотик М. Бахтін теорією діалогу підкреслював владу дискурсу, заглибленого розуміння безлічі перспектив і точок зору і створення незліченної безлічі можливостей. М. Бахтін вважав що все живе взаємопов'язане, і тому діалог створює нове розуміння для ситуацій, які вимагають зміни. У своїх значущих роботах, М. Бахтін вибудував лінгвістично-філософську методологію визначення діалогу, його природу і значення [1]: діалогічні відносини мають специфічну природу: вони не можуть бути скорочені ні до чисто логічних (навіть якщо це діалектичні), ні до лінгвістичних (композиційно-синтаксичних) відносин. Вони можливі тільки між завершеними висловлюваннями різних суб'єктів ... Там де немає слів і немає мови, не може бути ніяких діалогічних відносин; вони не можуть існувати серед об'єктів і логічних величин (понять, суджень і т. д.). Діалогічні відносини використовують мову, але вони не живуть в системі мови. Вони неможливі між елементами мови [1]. Згідно з роботами А. Коп'єва, у М. Бахтіна можна виділити два взаємопов'язаних значення поняття діалог: перше більш загальне, полягає в тому, що діалог це деяка загальнолюдська

реальність, умова формування свідомості людини і друге більш вузьке значення: діалог як процес спілкування людини [7].

Бразильський педагог П. Фрейре, відомий внеском у розвиток народної освіти, розвивав теорію діалогу як методу педагогіки. П. Фрейре зазначав, що ведення діалогової комунікації в середовищі, що характеризується повагою і рівністю, дозволяє учням і вчителям вчитися один у одного. Великий захисник пригноблених людей, П. Фрейре застосовував на практиці принцип діалогу, який виявляє і пов'язує цінності людей. Педагогіка діалогу орієнтована на більш глибоке розуміння, на розробку деяких позитивних змін у світі.

Вивчаючи вплив діалогу на соціум та свідомість людини, потрібно розглянути таке поняття як структурований діалог. Структурований діалог являє собою вид діалогічних практик, розроблених як засіб орієнтації, напрямів діалогічного дискурсу до проблеми розуміння і узгодження дії. Більшість традиційних діалогічних практик не структуровані, або частково структуровані і тому недостатньо допомагають у з'ясуванні різних перспектив і точок зору в проблемній області. Дисциплінована, організована форма діалогу, в якій учасники погоджуються дотримуватися певної структури, організації, або сприянню, спрощенню, дозволяє групам вирішувати складні проблеми і розділяти між учасниками результати того спільного рішення.

А. Хрістакіс (представник структурованого діалогічного дизайну) і Д. Варфілд (представник «Науки узагальненого дизайну») були розробниками нової школи діалогу - інтерактивного менеджменту. Підставою для використання структурованого діалогу є аналіз демократичної форми діалогу, здійснюваний знизу вгору. Він свідчить про те, що діалог повинен бути структурований, що дозволить йому забезпечити достатню різноманітність зацікавлених сторін і, як наслідок, представити проблему системно. Це також дозволить збалансувати голоси зацікавлених сторін та учасників в ході діалогічного процесу. В даний час структурований діалог як метод використовується командами, що сприяють миротворчості по всьому світу (наприклад, проект «Діалог громадянського суспільства» на Кіпрі, проект «Дія за межами кордонів» (Act Beyond Borders) на Середньому Сході) [4], глобальному розвитку корінних громад, формулюванню державних і соціальних політик деяких держав, стратегічного управління, охорони здоров'я, а також в інших областях.

Серед творців теорії філософії діалогу можна виокремити М.Бахтіна, М.Бубера, Е.Гуссерля, Е.Левінаса, А.Мейєра, Е.Розенцвейга, Ф.Ебнера та інших мислителів. Серед сучасних дослідників, які вивчають специфіку філософського діалогу як особливого методу філософського пізнання,

необхідно виокремити В.Бібіхіна, Г.Бірюкову, М.Гаспарова, В.Добриніну, Л.Матроніну, Г.Мауріну, Т.Міллер, Е.Сайко, Д.Сторожилу, Ф.Шаркова та ін.

Лінгвістичний підхід до аналізу діалога акцентує увагу на тому, що діалог – це форма існування мови, яка пов'язана з її соціальною природою та комунікативною функцією, відповідно, діалог реалізується у діалогічному особистісному спілкуванні, в сфері прояву мовленевої діяльності людини, а мовленеве спілкування у формі діалогу – це конкретне втілення мови у її специфічних комунікативних засобах, певна мовленева структура та мовленевий процес. Психологічний підхід до діалогу дозволяє акцентувати увагу на афективному, когнітивному, інтерактивному, регулятивному, перцептивному, поведінковому компонентах діалогу. З точки зору сучасної комунікативістики та теорії комунікації і аргументації діалог характеризується, як інформаційна, аргументативна, полемічно комунікативна взаємодія.

Соціальний діалог – це діалог особистостей, носіїв саме тих соціально значущих смислів, обмін якими здійснюється в процесі комунікативної взаємодії. Соціальний діалог - це трансляція особистісних та соціальних цінностей, діалог різних культур, діалог різноманітних світоглядів, діалог унікальних свідомостей [9]. Соціальний діалог - це, насамперед, соціальна комунікація, яка являє собою комунікативну взаємодію, пов'язану з обміном соціальними смислами в соціальному часі і соціальному просторі. Це комунікація, яка пронизує всі шари сучасного суспільства. Треба мати на увазі, що в суспільстві комунікація і спілкування виступають у різних якостях: це передача інформації, взаємообмін емоціями, трансляція досвіду, навчання, соціалізація. Важливою особливістю комунікації і спілкування є те, що вони виступають соціально-регулюючими і соціально-конструюючими факторами. Соціальна комунікація має великий вплив на поведінку і діяльність людини і формує комунікативні рівні суспільства у вигляді різних форм комунікативної взаємодії [8]. Можна сформулювати тезу про те, що соціальний діалог є корінним способом соціального буття людини у світі, а разом з тим способом пізнання соціального світу, його найважливіших соціальних цінностей. Але важливо відзначити те, що соціальний діалог - це не тільки обмін соціальними смислами і соціальними цінностями; це до того ж і специфічний спосіб створення, конструювання таких цінностей і смислів. Більш того, в розвиненому соціальному діалозі, зазначені соціальні смисли наповнені дійсними, справжніми гуманістичними соціальними цінностями [7].

Відповідно до цього, можна зробити висновок, що соціальний діалог - це найважливіша системна та функціональна характеристика розвиненого суспільства. Перспективи подальших наукових розробок вбачаємо в дослідженні форм, рівнів, структури та механізмів соціального діалогу.

Список використаних джерел:

1. Bakhtin, M. M. *Speech Genres and Other Late Essays* / Trans. by Vern W. McGee // Austin, Tx: University of Texas Press. – 1986. – 202 p.
2. Maranhão T. *The Interpretation of Dialogue*/University of Chicago Press. – 1990. – 384 p.
3. Reinink G. J., Vanstiphout, H. L. J. *Dispute Poems and Dialogues in the Ancient and Mediaeval Near East: Forms and Types of Literary Debates in Semitic and Related Literatures* / Leuven: Department Oriëntalistiek. – 1991. – P. 109-119.
4. Stahl G.K., Sitkin S.B. *Trust in Mergers and Acquisitions. In Mergers and acquisitions: Managing culture and human resources* / ed. by G.K. Stahl & M. Mendenhall // Stanford: University Press. – 2004. – 48p.
5. Бубер М. Два образа веры: сборник / пер. с нем. Н.И. Левиной и др.; сост. П.С. Гуревича, С.Я. Левит; вступит. ст. Г.С. Померанца. М.: Республика, 1995. – 125 с.
6. Даренский В.Ю. Социальный диалог как онтологическая основа правовых отношений. – 2005. – 9 с.
7. Копьев А. Ф. Психологическое консультирование: опыт диалогической интерпретации. – Вопросы психологии. – 1990. – Т. № 3. – С. 17-25.
8. Матрoнина Л. Диалог как форма философского дискурса: новые возможности // Вестник российского философского общества, № 1. – 2003-2004.
9. Назарчук А. В. Теория коммуникации в современной философии. – М.: Прогресс-Традиция. – 2009. – 320 с.

*С. З. Сальніков,
аспірант кафедри соціології*

ЧИННИКИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ МІСТА МЕЛІТОПОЛЯ

Проблема формування політичної культури молоді на сучасному етапі розвитку України сьогодні набуває особливої ваги, адже в період докорінних соціальних реформ і відстоювання незалежності держави від зовнішньої агресії зростає значення чинника громадянської позиції, соціальної активності кожного члена суспільства, передусім молоді. Низка досліджень українських науковців доводить, що цей процес досить складний і тривалий [2], і саме тому державна молодіжна політики передбачає систематичний аналіз стану свідомості молоді як методологічної основи коригування цього процесу і водночас виступає як необхідна умова формування демократичної політичної свідомості та демократичної політичної культури особистості [3, 98].

У вказаному контексті нам вбачається актуальним аналіз даних останніх соціологічних зрізів, що не лише характеризують стан громадянської активності студентської молоді в Приазовському регіоні Запорізької області, а й

допомагають визначити дієві чинники та засоби формування політичних орієнтацій студентської молоді міста Мелітополя.

З метою дослідити рівень громадянської активності, політичної участі, настроїв молоді стосовно майбутнього країни, та фактори що мають вплив на ці показники, автором було проведено соціологічне дослідження серед студентів віком від 18 років, в двох найбільших мелітопольських вищих навчальних закладах, а саме у Мелітопольському державному педагогічному університету та у Таврійському державному агротехнічному університету. Опитування проводилось з 3 по 5 листопада 2014 року, через тиждень після парламентських виборів. Вибірка склала 320 осіб, по 160 чоловік у кожному ВНЗ, умовно поділені за профілями спеціальностей: технічний – 21,3% (68 осіб); інформаційно-математичний – 25,% (80 осіб); економічний – 16,3% (52 особи); гуманітарний профіль – 37,5% (120 осіб).

З метою виявлення рівня усвідомлення політичних вподобань молоді, опитані мали змогу відповісти на питання «Чи знайомі Ви, з передвиборчою програмою тією політичної сили, яку Ви підтримали?». Двомірний розподіл на це питання показав, що понад 80% електорату «Народного фронту» (86,7%), «Правого сектору»(83,3%), та об'єднання «Самопоміч» (81%) – повністю знайомі з передвиборчою програмою цих політичних сил; тоді як, у прихильників «блоку Петра Порошенка» повністю ознайомих з програмою виявилось тільки 37%, а частково ознайомих – майже половина (48,1%). 14,3% повністю знайомих з програмою політичної сили віддали свій голос за радикальну партію Олега Ляшка, тоді як більш ніж кожен п'ятий (21,4%) голосував ший за радикалів – не знайом з їх передвиборчою програмою; 64,3% молоді частково знайомі з програмою радикальної партії. Більш ніж третина опитаних – 33,3%, знайомі з програмою «Опозиційного блоку», за який і віддали свій голос; 46,9% знайомі частково, а 15,6% не знають програми цього блоку. Слід зазначити, що саме за «опозиційний блок» проголосувала найбільша кількість опитаних студентів – 13,3% від загальної кількості респондентів. 65,4% опитаних, які зазначили що не підтримують жодну з політичних сил – зіпсували бюлетені.

В ході анкетного опитування студентам було запропоновано відповісти на питання «*Оберіть підходящий рівень соціальної активності, який найбільш характеризує Вас*», який мав чотири варіанти відповіді. Це питання дало нам можливість поділити молодь за чотирма критеріями, або умовно виокремити чотири рівні соціальної активності. До першого рівня (активні учасники) відносяться студенти які беруть участь в тих чи інших соціальних заходах, організовують людей та/або заохочують інших до такої діяльності – таких виявилось 11,9%; другий рівень (пасивні учасники) – особи, які приймають

участь у соціальних заходах безпосередньо, вони не організують такі заходи і не заохочують інших – 30,6%; третій рівень соціальної активності (спостерігачі) – це молоді люди, які не беруть участь у соціальних заходах особисто, але цікавляться такими подіями через новини або мережу Інтернет, якщо такі відбуваються, їх маємо найбільшу кількість – 40,1; і четвертий рівень – студентство яке взагалі не цікавиться жодними соціальними заходами – тобто повне соціальне занедбання – 17,3%.

Аналізуючи джерела отримання новин, було підтверджено, що молодь четвертого рівня соціальної активності не цікавиться новинами взагалі, або цікавиться лише раз на місяць та рідше. Антирейтинг джерел інформації очолюють паперові видання (газети, журнали) – 47,1% не читають їх взагалі. Стільки ж зазначило що не виступають в якості джерела новин викладачі ВНЗ. Не цікавляться новинами у друзів та батьків 33,3% та 26,5% відповідно. Ніколи не дивляться новини по телебаченню 25,5% опитаних, а в мережі Інтернет новини ігнорує 20% студентів. Опитування показує, що мережа Інтернет є найпопулярнішим джерелом інформації для всього студентства, зокрема і для апатичної молоді – 26% вказали що кожного дня дивляться там новини, проте можна поставити під сумнів якість тієї чи іншої новини в мережі Інтернет, якщо людина не порівнює подану новину з іншими доступними джерелами (наприклад перевірити інформацію на інших сайтах).

Студенти, які віднесли себе до першого рівня соціальної активності, тобто ті, які не лише беруть участь у соціальних заходах, а й ще можуть їх організувати та залучити інших людей до участі, вказали на доволі очікуваний результат щодо зацікавлення новинами. Відповіді за джерелами інформації розташувались наступним чином: мережа Інтернет – 72,2% переглядають новини саме у всесвітній павутині, саме в Інтернеті можна підтвердити або спростувати правдивість тієї чи іншої інформації; новини по телебаченню переглядають 45,5% активістів; 30,3% кожного дня беруть до рук газету або журнал з новинами; друзі та батьки є щоденним джерелом новин для 29,4% та 27,3% студентів відповідно; викладачі ВНЗ діляться новинами кожного дня лише з 18,2% опитаних.

В ході опрацювання отриманих даних нами виявлено, що студенти різних рівнів соціальної активності, віддають перевагу спілкуванню саме у соціальних мережах, – а найбільше спілкуються молодь третьої групи соціальної активності (спостерігачі), найменше – перша група (активісти). Понад 30% студенти першої, другої та третьої групи, за допомогою соц. мереж дізнаються новини (34,3%, 33,7% 33,9% відповідно), тоді як представників четвертої групи таких виявилось лише 8,2%, це і не дивно, тому що саме за четвертою групою

зберігається лідерство щодо витрачання часу в мережі Інтернет на розваги (32,7%) та на вбивання часу (36,7%).

Аналізуючи питання Чи чекаєте Ви на покращення життя в цілому в країні?, доброю ознакою можна вважати те, що більша частина респондентів – 32,4% все так чекають покращення життя в майбутньому, а 22,8% не втрачають надії та сподіваються на краще. Аналіз показав, що серед студентів першої групи соціальної активності, чомусь існує думка, що в майбутньому буде погіршення – на це вказало 14,7% активістів, тоді як серед опитаних четвертої групи погіршення чекають 12%. Найбільша кількість студентів, які впевнені що все буде добре, виявилась у другій групі – 41,1%; а найменша – як і очікувалось, у четвертій групі (24%). Серед тих, хто лише сподіваються на краще, найбільше очікувано виявилось у першій групі – 32,4, а найменше у четвертій 12%. Також, представники четвертої групи показали найбільший відсоток (22%) серед тих, хто песимістично нічого не чекає. Також в цій групі майже кожен четвертий не зміг відповісти на питання (24%).

Таким чином, унаслідок аналізу отриманих даних були підтверджені або спростовані наступні гіпотези дослідження:

1. Молодь, яка не чекає кращого майбутнього в житті країни, та впевнена що у подальшому майбутньому буде тільки гірше, не приймала участь у виборах, через недовіру до виборчого процесу або відсутність політичної сили, за яку можна віддати свій голос. (підтверджена)

2. Студентство, яке знайоме з передвиборчою програмою свого обранця, голосує за проєвропейські партії (або націоналістичні), на відміну від тих, хто не знайомий з передвиборчою програмою – голосують за проросійські партії. (спростована)

3. Молодь, яка є суспільно активною та молодь, яка не цікавиться жодними проявами соціального життя навколо (1-го та 4-го рівнів соціальної активності) має відмінності щодо зацікавленості новинами та джерелами їх отримання, в прогнозах покращення або погіршення життя в майбутньому, та по-різному проводять час у мережі Інтернет. (частково підтверджена)

Отримані результати дозволяють нам зробити висновок, щодо великого значення в уявленнях студентів чинників суб'єктивного характеру, які охоплюють потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини [1]. Відтак можемо констатувати, що аналіз тенденцій формування політичних орієнтацій студентської молоді Мелітополя, засвідчує насамперед проблему мотивації й заохочення молодої людини до участі у політичному житті, тобто актуалізує потребу запровадження системи ціннісних, а не примусових мотивів політичної соціалізації, які передбачають бажання молодої людини відповідати вимогам політичної системи згідно із внутрішніми

переконаваннями, по совісті, через почуття обов'язку по відношенню до держави і суспільства взагалі. Лише такий підхід, на нашу думку, може спричинитися до формування в молодіжному середовищі політичної культури якісно нового рівня – культури громадянськості, культури реальної участі у процесах вироблення політики і державного управління, культури, яка обмежує прояви крайнощів і радикалізму, роблять людину соціально активною, здатною до саморозвитку та самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Вінтюк Ю. Обливість мотивації до громадянської активності у студентів у сучасних умовах / Соціогуманітарні проблеми людини. - 2010 - № 4., С. 235-243.
2. Корнаух А. Формування політичної культури молоді на сучасному етапі: Політична культура // Людина і політика. – 2004. - № 5. – С. 134 – 140.
3. Поліщук В.В. Концепція політичної культури: структурний аспект // Персонал. – 2005.- №6. - С. 94-123.

*О. Є. Кислий,
доктор історичних наук,
професор кафедри соціальних та публічних комунікацій*

ЗНАКОВІ СИСТЕМИ ПАТРІАРХАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПОТРЕБА АБО ЗАБОРОНА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Альфред Сові, міністр праці Франції та визнаний у світі фахівець з теорії демографії колись писав, що економісти та демографи знаходяться немов би на різних планетах. Сьогодні, у часи розширюваних комунікативних можливостей інколи здається, що навіть суміжні соціальні, найперше, науки належать кожна своїй планеті. У відношенні адміністрування наук на рівні держав бачимо, що одна і та ж наука у різних країнах може опинитись навіть у різних галактиках. Вже мусимо визнати, що головна проблема не в пресингу зростого обсягу інформації, а у виниклій потребі ігнорування реальної інформації.

Отже, поставимо важливе питання в галузі теорії соціальних комунікацій, на яке можна відповісти лише послуговуючись усією сумою основних та дотичних знань: коли, за яких обставин з'являється системна заборона використання знання про життєво важливі сфери діяльності суспільства? Актуальність питання постає з латентного у наукових дослідженнях протиріччя – з одного боку, посилено десятиліттями декларувалося, що в інформаційному суспільстві «об'єктивно змінюється значення та роль особистості», відбувається перехід від «зовнішніх стимулів діяльності» до внутрішніх, творчих, залежних не лише від матеріального прогресу, а й від ціннісних орієнтацій особистості (напр., Костіна, 2009 та ін.). З іншого, очевидні й можливості новітніх технологій соціальної комунікації, що сприяють викривленню ціннісних орієнтацій особистості до рівня деформації суспільної свідомості. На певний час прогресистське розуміння ходи соціальних трансформацій замінило науковий аналіз.

В літературі означено досить відомий феномен відсутності реалістичних зображень у певних культурах населення енеоліту-бронзи Північного Причорномор'я. Мова йде про шерех археологічних культур приблизно 4-2 тис. до н.е. Від праці В.В.Гольмстен (Гольмстен, 1941) до сьогодні тема залишаються дискусійною з багатьох причин. Це стосується не тільки інтерпретації окремих артефактів, але й пояснення особливого стану суспільства, коли реалістичні зображення були мало затребувані і не часто використовувались. Є слушна думка, що останнє пов'язане з досягненням потреби більш абстрактного мислення в часи впровадження економіки

відтворюючого господарства (Формозов, 1980). Звернено увагу, що численні орнаментальні прикраси керамічного посуду зрубної культури мають деякі елементи зображень (Отрощенко, 1974), навіть могли виконувати функції первісної писемності (Турчанинов, 1971; Отрощенко, Формозов, 1988). У двох названих роботах В.В.Отрощенко у підсумку поставлено важливе питання – про міру образного та знакового відображення дійсності у середовищі населення, яке використовувало для передачі понять, головним чином, орнамент.

О.Е. Кислий зробив з цієї теми узагальнюючий висновок, що феномен «незображення» є системним явищем, що він пов'язаний з труднощами переходу до відтворюючого господарювання; що більш він стривалим та доживає до наших часів у суспільствах, котрі мають певні труднощі відтворення життя (у найбільш широкому розумінні терміну «відтворення життя», коли маємо на увазі також антропогенну потребу відтворення природи та відносини з цього приводу); що можливі культурні традиції, які підтримують живучість заборони зображення (мусульманське мистецтво). Він також звернув увагу на те, що відомі антропоморфні енеолітичні стели Північного Причорномор'я, які знаходять завжди не *in situ*, порушеними, спеціально завалювали. Такі стели були високо реалістичними, справжніми унікальними відображеннями дійсності, а деякі – своєрідними енциклопедіями життєдіяльності конкретних культур. Їх повалення досить яскраво відображає довготривалий та, як видається, зумовлений економічно процес знищення реальності. У Старому Заповіті знаходимо певний аналог цьому у вигляді завдання, що багаторазово повторюється: «...ви їхні жертovníки розвалите, а кам'яні стовпи для богів розіб'єте...» (Вих. 34:13).

Як розподіляється на історико-географічній мапі проявлення феномену «не зображення»? Найчастіше задіяними «у процес» будуть суспільства степової, пустельної, гірської чи північної зон з більш суровими умовами існування аніж збалансоване сільське господарство, яке має землеробську окрасу, осілість та ін. Кочовики, напівкочовики, культури з патріархальним, маскуліним типом відтворення життя мають усі історичні шанси виявити в артефактах феномен незображення. Навіть в межах порівняно однієї території племена землеробської спрямованості могли мати більше реалістичних зображень, як наприклад, племена відомої трипільської культури, і менше, як наприклад, племена скотарського спрямування (ямна, катакомбна, бабинська, зрубна та ін. археологічні культури). Справа в тому, що у землеробів господарство було більш збалансоване, не потребувало екстенсивних зусиль до відтворення життя, у таких суспільствах раніше формується державність. Відміну у потребі пізнання дійсності у землероба та скотаря помітив, ще

Олександр Мень. Досліджуючи стародавніх ібрі, які інколи осідали на землю, він писав, що магiзм землероба, селянина-язичника занадто був близьким до реального пізнання суті речей у порівнянні з віруваннями скотаря. Як тільки скотарі-ібрі осідали на землю, у них з'являлося інше світосприйняття і потреба у зображеннях (Мень, 1991). Згадаймо, що Джеймс Фрезер вважав магiзм більш близьким до пізнання, аніж релігію (Фрезер, 1986, с. 54 та ін.). Ще цікавіші порівняння поряд з археологією надає етнографія. В рамках одного етносу (дагестанці, грузини, азербайджанці та ін.) ті поселення, що мають переважно неземлеробське господарство (гірські райони) будуть послуговуватися абстрактними зображення, тоді як землероби (рівнина) – більш реалістичними (Голан, 1993). Отже, відоме біблійне «Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі зверху, що на землі внизу і що в воді, під землею» (Вих. 20:4, Повт.Зак. 4:17-19) і не зображай навіть свого бога – повністю відповідає тій картині, що маємо з археології та етнографії. Трактовка «не сотвори кумиру...»- більш пізня, вона набула чинності в інших суспільствах, переважно пізньоантичних та ранньосередньовічних, де не було економічної потреби на заборону передачі інформації, але була потреба моралізаторства.

Безумовно, з точки зору гносеологічної теорії відображення заборона на реалістичні зображення у племен, що не мали писемності, приводила до звуження пізнання та викривлення соціальної комунікації з протоідеологічною метою. Яка то могла бути мета? Протиріччя, що загострилися у суспільствах з зв'язку з труднощами переходу до відтворюючого господарювання найбільш яскраво проявилися у зонах проблемного відтворення життя. Для успішного економічного розвитку, воєн, захоплення родючих пасовиськ та земель, захисту отар стає потрібна маскулінізація населення (перевищення чисельності чоловічої частини населення), розквітають патріархальні відносини. За таких відносин чоловік мислиться володарем усього на землі – маєтності, худоби, жінок, частини чоловіків, що не мали права на жінок та сім'ю, дітей та ін. Він навіть «народжує» усе на землі. Подібно до Зевса, що народжує Афіну (Апполодор 1: 3,6), до Брахми, що народжує Савітрі, або до хуррито-урартського Курамбі та ін. Звідси, а не з потреби доказу походження потомства (такі докази вже були не потрібні) виникає повсякчас повторювана формула: "Авраам породив ..., Ламех породив" та ін. (Бут. 4: 18, 5) . Або Яхве – Иакову: "Царі вийдуть зі стегон (підкреслено мною, це евфемізм – О.К.) твоїх ..." (Бут. 35: 11). І саме тут виникає потреба регулювання комунікативних потоків перехідного часу, бо чоловік дійсно міг все, але не міг народити. Необмежена реалістична соціальна комунікація могла зашкодити виживанню суспільств, що перебували у складних умовах переходу до відтворюючого господарювання. Збій у комунікації приводив до смерті соціуму.

*Л. В. Пиголенко,
викладач кафедри
соціальних та публічних комунікацій*

СТАТУСОРОЗПОДІЛЬНА ФУНКЦІЯ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Політика в області праці – чи то державна політика, чи то політика конкретного підприємства (організації) вибудовується під знаком закону, який вимагає нових підходів у розподілі робочих місць через систематичний брак роботи. Якщо досі виходили з того, що пожвавлення в економіці призведе і до скорочення безробіття, то в останні роки стає зрозуміло, що ці величини одна від одної не залежать. Багато підприємств - майже всі великі підприємства промисловості - за останні роки збільшили свій виробничий обіг і одночасно скоротили персонал. Це стало можливо завдяки новим організаційним формам залишкової праці.

Масове безробіття радикально змінило ситуацію в освіті. Причому підвищення рівня безробіття ми можемо спостерігати в таких сферах, які раніше вважалися гарантантами зайнятості (медицина, економіка, юриспруденція, інженерія та ін.).

Структурне безробіття надає ситуації в професійно орієнтованій системі освіти суперечливий характер. Зрозуміло, що це аж ніяк не зміцнює довіри до системи. У цьому сенсі підростаючому поколінню завуальовано, підноситься основний курс по ірраціональності, який змушує його сумніватися в собі самому, в системі або у всьому і відразу, - а в силу психологічних і політичних причин цей розвиток викликає найбільшу тривогу. Ульрих Бек зазначив, що «дамоклів меч безробіття висить над усіма сферами і ступенями ієрархії системи професійної освіти». Для зростаючої кількості випускників усіх навчальних закладів різних рівнів акредитації між навчанням і зайнятістю виникає ризикована «сіра зона» лабільної неповної зайнятості.

Більшість молоді поки напрочуд спокійно сприймає цю глобальну і частково драматичну лабілізацію входження в систему зайнятості. Так, після закінчення навчання, більшість молодих людей опиняється під загрозою безробіття, тому в кінцевому підсумку готові «тимчасово» погодиться на будь-яку роботу, щоб для початку взагалі хоч якось інтегрувати в систему зайнятості. Або обирають інший варіант, щоб уникнути безробіття. Молодь обирає продовжити навчання (отримати другу вищу освіту,

перекваліфікуватись, вступити до аспірантури і т.д.). В деякого виникає запал до навчання, але для більшості, то марна трата часу. Освітні заклади дуже швидко та легко перетворюються в «камери зберігання», «камери схову», «зали очікування» і при цьому втрачається основний функціональний обов'язок закладу – професійна підготовка, також від того страждає авторитет викладача.

Перехід з системи освіти в систему зайнятості стає стабільним і лабільним, між цими системами виникає нова «сіра зона» ризикованої неповної зайнятості. Освіта втратила своє іманентне «потім». У зв'язку з втратою трансцендентної професійної основи молодь надає освіті статус самоцінності. Статусорозподільна функція професійної освіти за останні роки роз'єдналась в два напрямки, а саме негативний відбір тих, хто не має права на участь в конкурентній боротьбі за статус та реально позитивний розподіл статусних шансів. Освітня система віддала розподільну функцію керівникам підприємств та відділам кадрів. Така зміна у контролі за розподілом шансів пов'язана з низьким рівнем співпраці освітніх навчальних закладів (системи освіти) та потенційних роботодавців (системи зайнятості). Сертифікати, дипломи про освіту не являються ключем до входження в систему зайнятості, вони є критерієм відсіву. Зміщення статусорозподільної функції з системи освіти в систему зайнятості має свої наслідки: ризик довготривалого безробіття мають такі верстви населення, як жінки (з довготривалим перериванням трудового стажу), люди похилого віку, люди з проблемами здоров'я та соціально незахищена молодь.

В системі вищої освіти існує «попередній розподіл шансів», оскільки студенти не в змозі планувати свою кар'єру на довгий період. Криза ринку праці для студента – це можлива втрата високооплачуваної, престижної, стабільної роботи відповідно до обраної професії, оскільки неможливо запланувати та передбачити рівень професійної кар'єри. У зв'язку з обезціненням кваліфікацій, довгострокове планування може змінитись на формальне закінчення навчання та страховка від статусу безробітного.

В. В. Федас

*кандидат філологічних наук,
професор кафедри соціальних та публічних комунікацій*

РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ У СВІТОГЛЯДНИХ СИСТЕМАХ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА ТА БРАТІВ БОДЯНСЬКИХ

Збирацька та дослідницька робота Михайла Максимовича в галузі фольклористики викликала не лише схвальні відгуки його сучасників, але й бажання продовжувати цю справу на вже вироблених та обґрунтованих ученим наукових засадах. Першими кроками у цьому напрямку можна вважати і виявлення інтересу до українського фольклору, і укладання збірників. О. Бодянський, ще навчаючись у Полтавській семінарії, прочитав збірник «Малоросійські пісні» (1827 р.) і розпочав власну дослідницьку діяльність. Як зазначав О. Дей, «винятковий вплив справили на братів-семінаристів Осипа та Федора Бодянських збірники сербських пісень Вука Караджича (виданий у Відні 1814 р.) та українського М. Максимовича (1827 р.), а заклик передмови «Малоросійських пісень» вивчати історію, мову й поезію свого народу став безпосереднім поштовхом до їх фольклористично-збирацьких занять» [4, с. 15]. Та й про збірник 1834 року можна було сказати те ж саме. Цінність його полягала не лише у багатстві пісенного матеріалу, в уважному його опрацюванні. «Важливим був заклик Максимовича, звернений до широкої громадськості, – розгорнути роботу по записуванню народних пісень, по можливості з мелодіями. Деякі настанови упорядника щодо методики збирання фольклорного матеріалу не втратили свого значення й понині» [5, с. 49].

Через десять років після першого збірника «Малоросійські пісні» вийшла друком монографія Осипа Бодянського «О народной поэзии славянских племен» (1837), яка засвідчила засвоєння її автором основоположних принципів та підходів до аналізу фольклору, заявлених М. Максимовичем.

Соціальна складова творчості, залежність характеру твору від її творця і носія визнавалася О. Бодянським як незаперечна. До таких чинників він відносив необхідність «від бурлацько-гайдамацького побуту перейти до козацького, а від цього, нарешті, зі сльозами на очах, до чумацько-землеробського» [1, с. 132]. Зневіра і нарікання на долю, які звучать у піснях, на думку О. Бодянського, по-різному висловлюються козаком, чумаком або в жіночих піснях. Для жіночих характерне висловлення, в першу чергу, туги за коханим, якому доводиться довго обороняти землю.

Порівняльний принцип, застосований М. Максимовичем, сповідувався й О. Бодянським. Підтверджуючи виняткову щирість і правдивість української

пісні, він зазначає: «У цьому відношенні пісні Південно-Руські – єдині у своєму роді, стоять вище пісень усіх інших Слов'янських племен, в яких дуже рідко зустрінете драматичне положення, яке є випадковим явищем, тоді як у перших воно необхідна, повсюдна, суттєво-природна властивість» [1, с. 135]. Розмір, тоніку, риму української пісні О. Бодянський порівнює з давньогрецькими та італійськими творами. Загальну характеристику українських пісень він пропонує шляхом співставлення їх із чеськими, моравськими, словацькими, сербськими, білоруськими, російськими народнопоетичними творами. Хибуючи на категоричність та однозначність, О. Бодянський у висновку з такого порівняння пропонує найбільш характерні риси слов'янського фольклору. На його думку, чеська та моравська поезія – лірична, словацька – ідилічна, сербська – юнацька (героїчна та епічна), великоруська – описово-розповідна, українська – драматична. Попри такі відмінності, О. Бодянський визначає як спільне в них гармонію між ідеєю та формою, між почуттям та образом, через що слов'ян можна вважати «найпісеннішими» у світі.

Порівняльний принцип дозволив О. Бодянському зробити більш категоричні, порівняно із М. Максимовичем, висновки про розбіжності у фольклорі українського та російського народів. Він вважає їх найбільш різкими, у порівнянні з іншими слов'янами. Така відмінність зумовлена не лише різною історією народів і завойовницькими прагненнями Російської імперії, але й драматичним світосприйняттям українців та байдужим і покірним схилянням перед долею росіян: «де дієве, різноманітне, сповнене труднощів і боротьби життя, там і особисто-народні поетичні твори відливаються у форму драматичну» [1, с. 135]. Послідовно і неухильно, наслідуючи за М. Максимовича, О. Бодянський стверджував про наявність у кожному фольклорному творі відображеного поруху серця, духовного смислу: «В них зазвичай найбільш різкі, характерні риси предмета схоплюються і більшою мірою застосовуються лише для найточнішого, найсильнішого вираження душевних почуттів, які лавою линуць із глибини серця і ні на мить не охолоджуються веломовністю чи тривалістю періоду» [1, с. 137]. В «Очерках истории украинской литературы XIX столетия» М. Петрова висловлено думку, що задум О. Бодянського укласти «Українські казки» виник під впливом М. Максимовича. Зокрема, це виражається у спільних поглядах на народність, яка є головною ознакою фольклорного матеріалу й одночасно результатом його творення. М. Петров припустив, що «Бодянський по відношенню до українських казок хотів бути тим же, чим був М. Максимович стосовно видання малоросійських народних пісень» [7, с. 188]. І якщо О. Бодянський, з погляду М. Петрова, залишився у своїй діяльності переважно істориком (щоправда, з цим можна не погодитись), то діяльність М. Максимовича

викликала до життя плеяду фольклористів, серед яких О. Шишацький-Ілліч, Г. Данилевський, П. Куліш, І. Рудченко, М. Драгоманов. В. Перетц же, навпаки, вважав, що у фольклористиці усе, на що невиразно натякали М. Максимович та І. Срезневський, подав О. Бодянський у системі, побудованій на низці поширених тогочасних ідей. «Ці ідеї – плід захоплення Бодянського з одного боку німецькою філософією, з другого – могутнім рухом відродження слов'янських народів, особливо чехів (Бодянський так рясно цитує Домбровського, Шафарика, Коллара, Ганку та інших) – жили поміж ученими аж до Куліша й Костомарова, а серед інтелігентської маси й згодом» [6, с. 74]. Ідеї стосуються головним чином «народної святині» або концепції народності в її романтичному потрактуванні.

Історичний чинник, за О. Бодянським, є основним і визначальним, і, на відміну від позиції М. Максимовича, подекуди гіперболізованим. Адже О. Бодянський твердив, що фольклор може замінити історію, він навіть вводив поняття документа як синоніма фольклорного твору; а пісні чи казці надавав «документального історичного значення, по ній можна судити про ступінь життя народу» [1, с. 13]. О. Бодянський зумів по-новому переосмислити естетичний принцип М. Максимовича, який намагався, в дусі натурфілософських теорій, наблизити щось недосконале до абстрактного естетичного зразка і тому пробував видозмінювати текст. На думку О. Бодянського, художня краса фольклорних текстів є незаперечною, бо «в природі немає предмета, який був би однозначно поганий, на який не можна було б поглянути з поетичної точки зору, тому що всесвіт, як витвір найдосконалішої істоти, напевне, є досконалим» [1, с. 8]. Тому «естетично організована поезія для О. Бодянського – це продукт творчості за глибоким усвідомленням внутрішньої сили із її зовнішнім образом, творчості за ідеалами, вічно існуючими, притаманними всім часам і народам, гармонійне поєднання духу і матерії [2, с. 50]. Естетичний принцип, за О. Бодянським, має реалізовуватись не як прикрашання твору або відкидання «неестетичних», на думку збирача, текстів, а як відповідність історичній достовірності та народному духу. До естетичних ознак української пісні О. Бодянський також відносить її «стислість, твердість лаконізм вираження, природність, особливу ніжність і силу почуттів» [1, с. 138]. 1857 року у фольклористів виникає надія реалізувати видання пісень. У листовному спілкуванні з Бодянським М. Максимович запитує, чому той до цього часу ще тримає невиданими пісні, на що О. Бодянський відповів, що не встиг видати, хоча почав був із галицьких, але грошей не вистачило. А якби була можливість, то давно б уже вони гуляли по білому світу. «І не одне моє зібрання наших рідних пісень з'явиться тоді» [3, с. 99].

Список використаних джерел:

1. Бодянский И. О народной поэзии славянских племен. – М., 1837. – 154 с.
2. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. – Львів, 1999. – 143 с.
3. Данилів В. О. М. Бодяньський і його листування з М. О. Максимовичем // Україна. – 1927. – № 6. – С. 85 – 99.
4. Дей О. І. Фольклористична діяльність Осипа та Федора Бодяньських // Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських / Упоряд. та приміт. А. Ю. Ясенчук; Загальна і текстологічна редакція та вступ. ст. О. І. Дея. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 13 – 52.
5. Історичні пісні / Упоряд. І. П. Березовський, М. С. Родіна, В. Г. Хоменко; Нотний матеріал упорядкував А. І. Гуменюк. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 1067 с.
6. Перетц В. Українські думи в новому виданні К. М. Грушевської // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 7. – С. 73 – 132.
7. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. – К., 1884. – IV, 457, XV с.

Р. М. Фірсов,

викладач кафедри соціальних та публічних комунікацій

ТРАНСФОРМАЦІЯ СВІДОМОСТІ УЧАСНИКІВ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Питання рівня змін, як і самих змін, свідомості громадян України після Революції гідності є важливим з точки зору прогнозування подальшого розвитку політичного та соціокультурного середовища в країні. Також тут слід зауважити, що революція не закінчилась, а перейшла з початком війни на Сході в іншу якість. Тому ці зміни не можна вважати dokonаними, трансформація триває далі. Наразі можливо окреслити лише окремі з них, які чітко видимі на фоні свідомості пересічного українця до кінця 2013 р.

Перший аспект, який варто розібрати, це глибина проникнення. Тут є певна географічна неоднорідність. Різні регіони отримали різний досвід, також спостерігавсь певний часовий розрив по лінії «Захід-Центр-Схід». Однак практично жоден регіон не лишивсь осторонь, нехай і з різними ідеологічними домінантами (Майдан/Антимайдан). Кількісно ж ми можемо говорити про мільйони людей, так чи інакше залучених в ці процеси по всій Україні і за її межами. Лише в Києві 8 грудня в маніфестації взяло участь близько 1 млн. чоловік (Марш мільйонів, 8 грудня 2013 р.). Враховуючи революційні та постреволюційні події (вибори для еліт, війна для пересічних громадян) в країні практично всі суспільно активні (пасіонарії, за

Л. Гумільовим) і навіть неактивні (вимушено, зокрема через рідню, колективи, призов) були так чи інакше залучені до цих подій і зазнали певного впливу.

Таким чином говорячи про трансформацію свідомості учасників Революції гідності ми говоримо фактично про трансформації свідомості громадян України загалом, бо переважна більшість лідерів громадської думки чи просто активних громадян країни була залучена до цих процесів.

Самі зміни у свідомості можна умовно поділити на незворотні і умовно зворотні.

До незворотніх слід віднести зниження «больового порогу». Якщо раніше, в 90-х рр., існували такі явища, як «бандитські розбірки», «смертна кара», то починаючи з 2000 р. Україна ввійшла в абсолютно «мирний» період життя. Переважно зникла вулична злочинність, держава ліквідувала смертну кару, міліція ходила візуально без зброї, не було ніяких терактів та ін. «Больовий поріг» тут, це те найгірше, що може трапитись у непередбачуваній ситуації з громадянином. По суті з 2000 по 2013 рр. максимальний ризик був: синці, забої можливо зламані кінцівки.

Починаючи з 2014 р. больовий поріг впав до мінімуму – це смерть. Віднині це можливо будь з ким і будь де (мітинг, теракт, війна).

«Єдність» або «відчуття спільного ворога» – це теж остаточна трансформація. Якщо раніше українці жили в межах світоглядної концепції «всі люди браття», то віднині ми спостерігаємо досить чітке визначення по лінії «свій/чужий». Поняття «українець» стало менш розмитим і почало протиставлятися концепції «руського міра». Цю трансформації можна віднести до однієї з самих позитивних, адже це вириває нас з ідеологічного болота і спрямовує країну, націю в сторону Західної цивілізації. По суті це один з базових процесів націотворення. Зникає цивілізаційна невизначеність. Це відповідає підходам Отто фон Бісмарка, який свого часу створив німецьку націю у боротьбі проти Франції. Також це відповідає сучасним концепціям США та РФ, які говорять про те, що ніщо так не об'єднує людей, як відчуття спільного ворога. Віднині ми теж маємо чіткого ворога.

Зневіра в політичні інститути, можливість знайти/усвідомити односторонній, поява волонтерських спільнот, віра в те, що саме добровольчі батальйони зупинили швидке просування зони війни на Захід породили: віру в себе, відчуття сили, єдності нації, перехід громадянського суспільства на новий якісний рівень.

Логіка вирішення проблем. Ця категорія більше стосується ветеранів війни і ґрунтується на досвіді ветеранів Афганістану в СРСР, чи Чеченських воєн в РФ. Це більше проблеми, які базуються на тому, що окремі солдати повертаючись з війни «лишаються на війні». Як наслідок вони продовжують

«воювати» в мирному житті, часто їм важко вирішувати проблеми через судову процедуру, в них нема або занижений психологічний бар'єр щодо вбивства людини, мирне життя і ресторанный веселощі чужих людей на фоні власних побутових проблем викликають глибоку відразу тощо.

Що ж до умовно зворотніх змін свідомості, то сюди слід віднести: ставлення до корупції, перехід на українську мову спілкування, волонтерську діяльність, допомогу солдатам.

Ці аспекти умовно зворотні через наявність кричущих подразників: брак обмундирування і їжі у солдат, проблеми у людей на Сході і в Криму через українську мову, свіжа пам'ять про загиблих людей та ін.

Наразі не можна однозначно відповісти на скільки ці зміни у свідомості громадян є глибинними і «остаточними». Це буде помітно з часом, коли зникатимуть самі подразники.

В. В. Книш,

аспірант кафедри соціальних та публічних комунікацій

МАНІПУЛЯТИВНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

На підставі наукових публікацій і статей, визначені основи інформаційно-психологічної війни, маніпулятивно-інформаційні аспекти. Дано визначення таких понять як: інформаційна війна та інформаційні операції. Надані методи збереження психо-фізичного стану реципієнта, а також визначені завдання для мінімалізації негативних наслідків впливу інформаційної зброї.

«Ми наближуємося до такої стадії розвитку,
коли вже ніхто не є солдатом,
але всі являються учасниками бойових дій»

Явним є процес цивілізації. Наші пращури наврядчи могли собі уявити наявність у своєму суспільстві того, до чого прийшла наука XXI століття. Науковий прогрес ввів у життя сучасної людини безліч інновацій, що істотно поліпшило йому діяльність. Вплив науки на соціально-політичне життя населення беззаперечне. Почерговий розвиток призвів нас до такого середовища проживання, яке ми зevamo - технологічною цивілізацією. Нас оточують біологічні, хімічні, військові а також інформаційні технології.

Існує таке ділення поколінь, в якому кожне має певні заслуги перед людством. Перше - орієнтовано на розвиток сільського господарства, створення та покращення машинобудівельного комплексу, в частоті обробляючої промисловості при використанні продуктів сільського господарства, видобувної промисловості, розвитку електроенергетичного комплексу і т.д. Також проходить демографічний зріст та поділ територій. Наступне покоління несе в собі розвиток високих технологій так званих - hightech. Головна змістовна науково-технічної революції. Зростає рівень розвитку населення, його технологічне пізнання. Третє покоління - ініціалізуюче. Поєднує в собі розвиток та повноцінне устроювання світу в техносфері, розвиток інформаційних технологій, комунікативних, психо-фізичних знань та їх використання. «Хто володіє інформацією, той володіє світом. (Н. Ротшильд)» – фраза, яка стала культовою у сучасному суспільстві.

Прогрес у сфері здобування інформації вражає. Поява радіо, телебачення, яке зросло до цифрового радіомовлення та й звісно найбільш популярного носія різноманітної інформації – глобальної мирової сітки Internet, відкрило безмежні можливості вивчати матеріали, які стосуються практично будь-якого питання. Експоніціальний зріст вироблення інформації, вражає своїми масштабами формування єдиного інформаційного простору (більш ніж 1000000 повідомлень на добу по усій світовій Internet сітці). Інформаційні потоки безжалісно потрапляють в мозок користувача, що вміло використовується апаратом політико-ідеологічної концепції будь-якої держави, при зростанні загрози зовнішніх та внутрішніх конфліктів.

Безперервні політичні війни між Заходом і Сходом, між країнами-лідерами за панування на світовій арені призводить до нарощування військової потужності держав, розвитку цілком військової справи, використовуваного як важіль придушення протиріч, кінцевою точкою закінчення дипломатії і початком збройних конфліктів, але і виробило новий метод боротьби, який отримав назву - інформаційна війна. Наслідки від вкидання споживачам інформації однією людиною, може принести непередбачуваний резонанс подій у державі в цілому. У 1998 Міністерство оборони США вводить поняття інформаційної війни і інформаційних операцій: інформаційна війна: комплексний вплив (поєднання інформаційних операцій) на систему державного і військового управління протилежної сторони, на її військово-політичне керівництво, яке вже в мирний час призводило б до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізувало б функціонування інфраструктури управління противника. Інформаційний вплив може проводитися не тільки країнами-конкурентами на території опонента але і всередині країни. Є найпотужнішим

методом формування потрібного внутрішньополітичного середовища найбільш придатного, на думку правлячої верхівки, для держави в сформованому геополітичному становищі при суперництві або співробітництві на силових полях світу. Вірно обране інформаційне оповіщення, зміцнить внутрішньодержавне вплив, запевнивши народ у правильності обраного політичного курсу країни і засудження самим народом тих, хто буде вважати інакше.

Отримуючи інформацію дома біля екранів телевізора, слухаючи радіо, читаючи газету із зведенням новин в сквері або працюючи за комп'ютером, людина знаходиться в стані спокою заснованого на захищеності і уявного відчуття зведення небезпеки або ризику до мінімуму, тому вплив на нейролінгвістичну систему людини відкрито. У стані спокою, людина може якісніше вбирати інформацію, що надходить, може дати їй критичну оцінку або ж висловити об'єктивне судження з приводу неї, але враховуючи швидкість розвитку ефективності методів інформаційного впливу на свідомість людини, здатність формування нових, часом обманних ілюзій, переконань, можна самому стати жертвою побічного ефекту розвитку технологій інформування і бути дезінформованим. Поширення спеціально підготовленої інформації, з певним змістом через інформаційно-комунікативний простір незабаром приносить свої плоди, а враховуючи комерціалізацію ЗМІ заможними власниками частіше пов'язаних з тією чи іншою політичною силою, цілеспрямоване просування якої-небудь політичної мети. Основою сучасної інформаційно-політичної війни, є зведення новин у форматі репортажу, котрі розповідають про внутрішні державні проблеми і неспроможності у зовнішній політиці країни-опонента. У свою чергу з протидіючої сторони виходять зведення новин, як контр-операції, що роблять репортажі противника невдалими. У нинішньому інформаційному світі, вимушені оперувати такими поняттями як інформаційний союзник або противник, інформаційний наступ або інформаційна захист, інформаційні блокади та інформаційні театри бойових дій, інформаційні атаки і оборона, інформаційні агенти і диверсанти, інформаційні війська - все це не може не відображатися на сприйнятті інформації невідповідним до таких інформаційно-політичним хитрощів громадянами, виводячи тим самим на новий рівень, питання інформаційно-психологічної безпеки особистості. Враховуючи відсутність конкретної регламентації правопорушень в мережі і фактично відсутність покарання за розміщення інформаційної брехні вводить в оману споживача - інтернет новинні сайти ЗМІ з кожним днем використовуються з більшою силою для ведення інформаційної блокади та інформаційного-маніпулювання з нав'язуванням певних ідей. Для цього в хід пускають лінгвістичні засоби

впливу ЗМІ на суспільні початки. Навмисно зробивши логічну помилку, маніпуляцію тезами або ж обґрунтування їх помилковими аргументами і підміною аргументів, читача можна ввести в оману. Телебачення має соціально-психологічну властивість що має назву "паросоціальний" характер - створення ілюзії присутності, а отже віри в правдоподібність одержуваної інформації формується підсвідомим накладанням своїх відчуттів на відчуття відбуваються на екранах. Актуальними стають ініціалізації в державі центрів, що здійснюють контроль за використання інформаційної зброї на території країни, категоричне недопущення роботи інформаційних агентств іноземних держав та внутрішньодержавних інформаційних каналів, які регламентують події при використанні маніпулятивних методів, лінгвістичних засобів впливу, вплив на психофізичне здоров'я реципієнта, створення центрів вивчення інформаційно-психологічних технологій, які працюють не тільки на рівні внутрішньополітичному, закритому для загального населення, а як відкритих інформаційних структур в центральних містах країни з ефективними каналами зв'язку з населенням та організації освіти і навчання всіх верств населення на основі вже наявних розробок протидії маніпулятивним впливам і створення нових концепцій.

Одним з головних завдань держави має стати створення кримінально-правового стримування потенціального суб'єкта маніпуляції відповідно Міжнародним правовим конвенціям. Тільки своєчасна реакція на дезінформаційну інтервенцію новинних зведень в інформаційне поле країни, збереже постулати згуртованості держави і зупинить запущені механізми його розшарування.

Список використаних джерел:

1. Соловйов А. Інформаційна війна: поняття, зміст, перспектива. [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http://www.agentura.ru/equipment/psih/info/war/.](http://www.agentura.ru/equipment/psih/info/war/),
2. Thomas P. Rona. "Weapon Systems and Information War", Boeing Aerospace Co., Seattle, WA, 1976.
3. Манойло А.В., Петренко А.І., Фролов Д.Б., .: Державна інформаційна політика в умовах інформаційно-психологічної війни. - М.: Горяча лінія - Телеком. 2003 р
4. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. XXI век / Кара-Мурза С. Г. – М.: Алгоритм, 2013. – 432 с.

ВПЛИВ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ НА ПРОЦЕС ЖИТТЄВОГО ПЛАНУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Процес соціалізації нерозривно пов'язаний із спілкуванням і діяльністю людей в реальному та віртуальному часі у зв'язку з входженням нового покоління в Інтернет – простір. Кожна особистість може виносити з об'єктивно однакових ситуацій свій як негативний, так і позитивний досвід. Поряд з негативними трансформаціями особи при так званій інтернет-адикції існує можливість розвитку окремих здібностей, Я-концепцій та мотиваційної сфери в цілому. Особливий інтерес представляє собою таке явище, як «гра з ідентичністю» або експериментування з самопрезентуванням, що спирається на фундаментальну властивість Інтернету – анонімність, котра створює певне відчуття безпеки. Існують також інші важливі властивості Мережі, такі як: просторово – часова необмеженість і легкість візуалізації іпостасей особистості – вони створюють передумови для інтенсифікації спілкування на особистісному рівні.

На думку багатьох фахівців різних галузей, застосування комп'ютерних технологій веде до значних функціональних змін у психічній діяльності, що порушують пізнавальну, комунікативну та особистісні сфери.

Використання Інтернет нівелює системи традицій, правил, цінностей, що склались історично і характеризують належність особистості до будь-якої співдружності, як нація, клас, релігійна конфесія. Можна, певною мірою, зазначити, що мережа змінює всілякі відносини між людьми за допомогою інформації незалежно від соціальних бар'єрів.

Інтернет, як мезофактор соціалізації, набуває першочергового значення у освітньо-виховному просторі вузу. Віртуальне середовище настільки глибоко увійшло в життя сучасного суспільства, що воне безпосередньо накладає свій «відбиток» на процес соціалізації особистості. А найдинамічнішою і наймінливою соціальною групою цього суспільства є студентство. Під впливом Інтернету змінюється стиль життя студентської молоді - змінюються структура дозвілля, звичні канали отримання інформації, характер міжособистісних взаємодій. Активізується роль Інтернету в підготовці студентів до практичної професійної діяльності. Зміни соціалізуючих процесів у студентському середовищі відбуваються як на рівні агентів соціалізації, так і на рівні тих хто соціалізується.

Вивчення протиріччя впливу кіберпростору на особистість виникло одразу ж після появи Інтернету. Велика частка досліджень цієї проблеми належить психологам. Комп'ютерну тривожність, як одну з негативних сторін інформатизації висвітлює в працях Г. Маркулідес, Д. Кемпбел, К. Перрі, А.М. Боковікова. Проблеми кіберсоціалізації в аспекті соціальної педагогіки та соціальної психології вивчає В.А. Плешаков. Вплив кіберпростору на особистість та на людську діяльність в цілому вивчає група вчених МДУ в голові з Войскунським А.Є., Смісловою О.В., Бабаєвою Ю.О.. Гендерні аспекти впливу Інтернету на особистість вивчають Г. Віддер, С. Фаренга. С. Макі, Р. Віл'ямс, К. Маклін вивчають Вплив інформаційних технологій на процес навчання. Аналіз проблеми суперечності впливу кіберпростору на особистість зумовлює її актуальність.

Життєві орієнтири молодого людини, залежної від Інтернету, значно відрізняються від планів на життя у людей, котрі абсолютно спокійно відносяться до Інформаційних технологій:

- Фрагментарність і роздробленість інформації веде до збільшення когнітивного навантаження при її сприйманні.

- Надмірне захоплення віртуальною реальністю веде до зменшення досвіду реальної взаємодії.

- Через Інтернет молоді люди отримують практично безконтрольний доступ до величезного числа інформації, що носять антигромадський, антигуманний і порнографічний характер.

Проте, не варто забувати, що використання Інтернет, особливо для навчання, має колосальні переваги.

Будучи включеними у віртуальну групу, більшість людей потребують щодня туди навідуватись, вони стають здатними відчувати емоційний ризик шляхом висловлення суджень, що суперечать думку іншим. У реальному житті Інтернет – залежні не можуть висловити аналогічні думки навіть своїм близьким знайомим та батькам. У кіберпросторі вони виражають свої думки без страху відкидання чи осуду, тому що співрозмовники є менш досяжними, а ідентичність самого комунікатора може бути замаскована.

Такі люди майже не здатні щасливо влаштувати своє життя, без сторонньої допомоги не можуть прийняти будь-яке важливе рішення доленосного характеру, вони не впевнені в собі, адже їхні плани на майбутнє дуже розмиті або взагалі відсутні. В той час коли вільні від Інтернету люди живуть повноцінним життям, беручи від нього різноманітний досвід, отримують нові навички та вміння, цікавляться невідомим, не боючись осуду, словом прагнуть всебічного розвитку власної особистості.

Щодо висновку варто сказати, що надзвичайно важливим питанням є те, з якою метою молода людина використовує «принади віртуального гіперпростору». Рациональне використання послуг Інтернет означає акцентування уваги на тому, що потрібно представнику молодіжного середовища, наприклад, для навчання, підвищення рівня власної ерудованості, зацікавленість в тих чи інших питаннях, проблемах національної освіти та світової політики тощо.

При наявності належного інтелектуального рівня розвитку, скерованості на досягнення успіху, користування Інтернетом носитиме конструктивний характер. Однак, для молодих людей, котрі мають низьку самооцінку, комплекси неповноцінності, апатичне ставлення до навколишніх подій, відсутність сильної стійкої мотивації в житті, слабкий характер, низький розумовий, культурний, моральний рівні розвитку. Для переважної більшості студентів провідним є прагнення пов'язати своє майбутнє з комп'ютером, але По суті, такі молоді люди не здатні до адекватного планування власного майбутнього, усвідомлюючи свою подальшу перспективу тільки в нерозривному співіснуванні з кіберпростором, адже життєві плани такої особи мають ознаки ескапізму, що виявляються в бажанні сховатися від реальності.

Список використаних джерел:

1. Алексеенко Н.Н. Психологические аспекты поведения человека в киберпространстве [Электронный ресурс] / Н.Н. Алексеенко. – Режим доступа : <http://banderus2.narod.ru/98517.html>.
2. Вакуліч Т. М. Психологічні чинники запобігання інтернет-залежності підлітків : дис. ...канд. псих. наук / Т. М. Вакуліч//. – 2006.
3. Войскунский А. Е. Актуальные проблемы зависимости от Интернета [Электронный ресурс] / А. Е. Войскунский. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/addict.htm>.
4. Дрепа М.И. Психологическая профилактика интернет-зависимости у студентов : дис. ...канд. псих. наук / М. И. Дрепа. – Ставрополь, 2010. – 277 с.
5. Плешаков В. А. Интеграция, киберсоциализация и социальное воспитание: студент и преподаватель в информационном пространстве / В.А Плешаков // Педагогическое образование и наука. Научно-методический журнал : журнал ВАК. – Москва: МАНПО: 2010. – № 1. – С. 27 – 31.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми діалогу цікавила дослідників в різні часи. Майже всі сфери суспільного життя пов'язані міжкультурними контактами. Останні роки саме проблема діалогу культур займає ключове місце в області гуманітарних наук та соціальній сфері. Щоб зрозуміти специфіку діалогу культур саме як інструменту інтегративного розвитку суспільства – треба надати його визначення. Діалог культур припускає поєднання та співвідношення різноманітних культур між собою, які поєднані спільною особливістю, і в процесі комунікації доповнюють і нерозривно взаємодіють одна з одною. Так, наприклад, І.В. Добряк пише: «Культура діалогічна за своєю природою. Таким чином, діалог культур – не є виключно комунікацією, і виключно взаємодією. Діалог культур – спілкування культур на основі визнання взаємної самоцінності» [1; 26].

Рушійною силою розвитку міжкультурного діалогу є процес глобалізації. Глобалізм пов'язав всі світи в тісний клубок комунікативних зв'язків у всіх сферах суспільного життя. В ході цього представники різних культур стали залежними один від одного. Глобалізація забезпечує доступ та дозволяє дізнатися про культурну спадщину різних країн в різних масштабах.

Питирим Сорокін, описуючи енергію культурної системи, відмічає: «Чим більше людей провідників системи (мистецтва, релігії, філософії, науки і т.д.) чим вищі їх розумові та соціальні якості, чим більш бездоганніша система їх організації, чим більша загальна кількість тих, хто знаходиться в їх підпорядкуванні засобів і способів їх трансляції та збереження, тим більша енергія культурної системи, тим більш незалежна вона від навколишнього середовища [2; 192].

В діалозі культур беруть участь не тільки різні культури, що вступили в діалог, а й з'являється процес самого діалогу.

На міжкультурний діалог впливає і рівень розвитку культури в цілому: матеріальної, політичної, економічної, науково-технічної тощо. Згадаймо спілкування людей в до індустріального (традиційному), індустріальному та постіндустріальному суспільстві. Як бачимо в індустріальному суспільстві людство ставило зовсім інші вимоги до життя, ніж, скажімо в до індустріального, а сьогодні з'являються ще інші [3], наприклад:

- зміни в суспільстві відображаються на розвитку культури, перебудова в ціннісній ієрархії культури стимулює особистість до адаптації у всіх сферах суспільства;

- нові культурні принципи формують поведінку індивідів;

- в кожний цивілізаційний період змінюються засоби комунікації. Наприклад, в наш час людство не уявляє свого життя без мобільних телефонів та інтернет-зв'язку, що в свою чергу, породжує міжкультурні знайомства та скріплює міжнаціональні зв'язки;

- значною мірою розвиток культури залежить від політичного устрою країни. За радянських часів, коли панувала комуністична ідеологія, гострою проблемою було спілкування з іншими національностями. В наш час, в демократичному суспільстві, ця проблема викорінюється;

- географічне розташування вимагає тісного взаємозв'язку та співпрацю з країнами сусідами.

З цього виходить, що культура перебуває в тісному взаємозв'язку з політичною, економічною та соціальною сферами суспільства, без яких є неможливим ефективність міжкультурного діалогу. Культура є рушійною силою розвитку міжкультурної комунікації в демократичному суспільстві.

Отже, можемо зробити висновок, що міжкультурний діалог – це не лише обмін інформацією, а свідоме включення індивідів в культуру один одного, усвідомлення того на скільки та чи інша культура є важливою для певної країни, які зв'язки вона породжує, як впливає на відносини соціальних суб'єктів всередині держави, так і поза її межами. Діалог культур являється механізмом передачі інформації від покоління до покоління, дії якого є перспективним напрямом дослідження в глобалізованому світі.

Список використаної літератури

1. Добряк И.В. Диалог культур и русско-немецкие святы.// Русская т европейская философия: пути схождения: Материалы конференции [Электронный ресурс].Режим доступа: [http:// anthropology.ru](http://anthropology.ru)

2. Сорокин П. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. СПб.: РХГИ, 2000, 1056 с.

3. Слющинський Б.В. Міжкультурна комунікація як феномен сучасної культури // Нова парадигма. – 2004.- Випуск 37. – 230 с.

Актуальні проблеми психології

Кафедра політико-психологічних проблем суспільного розвитку

*Д. М. Снівак,
старший викладач кафедри
політико-психологічних проблем суспільного розвитку*

ВИВЧЕННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Питання становлення моралі, моральних цінностей є одним із ключових та важливих питань в сучасній психологічній науці. Цінності визначають світогляд особистості, обумовлюють активність і діяльність людини. В складний час трансформації суспільства, виховання і становлення особистості актуальною є проблема вивчення цінностей, в тому числі цінностей моральних.

Загальнолюдські цінності – це ідеали, норми, вироблені людством, у процесі свого цивілізованого поступу (справедливість, рівноправність, свобода, милосердя, доброзичливість, братерство, солідарність, миролюбність тощо)

Цінності є інтегруючими механізмами в складних соціальних структурах. Загальноприйняті цінності та норми є посередниками в соціальному житті і зв'язуючим ланцюгом соціальних взаємодій. Завдяки ним можливий непрямий соціальний обмін і вони керують процесами соціальної інтеграції та диференціації в складних соціальних структурах, а також розвитком в них соціальної організації і реорганізації

На думку В. Франкла, цінності - це «універсалії смислу», які кристалізуються в типових ситуаціях, з якими стикається суспільство або навіть все людство. В. Франкл виділяє такі групи цінностей: цінності творчості; цінності переживання; цінності відношень.

Ці групи цінностей відображають три основні напрямки, завдяки яким людина може знайти смисл у житті. Перший шлях пов'язаний з тим, що індивід дає світу в своїх творах, другий – з тим, що він бере від світу в своїх переживаннях, третій шлях – з тим, яке місце він займає відносно своєї ситуації у тому випадку, якщо індивід не може змінити свою долю. Пріоритет належить

цінностям творчості, основною формою реалізації яких є праця. Сенс праці в тому, що людина як особистість вкладає в цю працю. До цінностей переживання відноситься любов, переживання іншої людини в її неповторності, пізнання її глибинної сутності [13].

Г.Ріккерт розглядав проблему цінностей у площині співвідношення буття та свідомості, відношення між цінностями та світоглядом особистості, що побудовано на основі певного ставлення суб'єкта до цінності. На основі цього Г. Ріккерт виділяє шість сфер пізнання (логіка, естетика, містика, етика, еротика, релігія) і відповідні їм типи цінностей (істина, краса, добро, надособистісна святість, моральність, любов, щастя, особистісна святість). Цінності визначають цілі і задачі, яким повинні слугувати воля та діяльність. Цінність така категорія, яка проявляється поза часом і є незмінною. Для аналізу цінностей в дійсності та поєднання цінностей з дійсністю, Г. Рікерт вводить категорію оцінка, тобто психологічний суб'єктивний акт, який виражає ставлення суб'єкта до цінності. Цінності не можуть бути чи позитивними, чи негативними, але вони можуть мати значення [10].

К. Клакхон вважав, що цінність визначається як узагальнене, диференційоване, таке, що обумовлює поведінку, уявлення про природу, місце людини в ній, відносини між людьми; уявлення впливає на вибір із можливих типів, засобів і цілей дії. Без цінностей, вважає К.Клакхон, існування суспільства було б неможливе, функціонування соціальної системи не могло б зберігати спрямованість на досягнення групових цілей ; у взаємодії з іншими індивіди не могли б отримати необхідних особистісних і емоційних відношень; не було б достатнього відчуття необхідної міри порядку і спільності цілей [7].

Т.Парсонс визначає цінність як нормативний стандарт, який визначає бажану поведінку відносно її оточення. За теорією Т.Парсонса стандарт поділяється на:

- а) когнітивний стандарт, за допомогою якого встановлюється обґрунтованість когнітивних суджень,
- б) апресіативний стандарт, при якому відбувається оцінка здатності об'єкта викликати афективну прив'язаність,
- в) моральний стандарт, за допомогою якого оцінюються наслідки окремої дії [9].

Цінності також можна класифікувати за протилежним значенням: "позитивні і негативні, первинні і вторинні, реальні і потенційні, безпосередні і опосередковані, абсолютні і відносні і т.д. Є ряд цінностей, які важко віднести до якоїсь із груп або які стосуються багатьох із них: умовні, ідеальні, інтелектуальні, неперехідні, вічні, глобальні та ін. Всі вони

перебувають у тісному взаємозв'язку й взаємозалежності і мають властивість впливати ... на формування особистості [6].

Цінності можуть проявлятися як концентрований висновок загальнолюдського досвіду, в якому закумуляовані загальні механізми здійснення цілеспрямованої діяльності людства. Цінності виступають як детермінуючий фактор діяльності людини, пов'язують індивіда з минулим, переносять його досвід у теперішнє і через нього – у майбутнє. Завдяки цьому відбувається трансляція соціального досвіду та культури з покоління в покоління.

Розглядаючи структуру особистості М.І.Алексеева, зазначає, що цінності, які входять до структури особистості, виступають як єдність загального, особливого і індивідуального, думок почуттів і поведінки. Вони є основним каналом засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей в стимули і мотиви практичної поведінки людей [1].

Цінності людини тісно пов'язані з культурою, яка забезпечує людину зразками та засобами розв'язання особистісних задач. Культура задає систему ціннісних уявлень, які регулюють індивідуальну та соціальну поведінку людини. Для становлення особистості важливого значення набуває феномен переходу загальнолюдських цінностей на рівень особистісних цінностей, тобто тоді, коли символ буде безпосередньо пережитий суб'єктом, стане його конкретним внутрішнім досвідом. Тоді символ починає функціонувати в реальних життєвих зв'язках суб'єкта, стане визначати його ставлення до світу.

На думку М.Й.Боришевського цінності можуть структуруватись за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані (наприклад, моральні, громадянські, світоглядні, етичні, естетичні цінності).

Моральні цінності проявляються як гуманні ідеали у міжлюдських стосунках. До таких цінностей можна віднести: доброту, справедливість, толерантність, ширість, сумлінність, власну гідність, відповідальність, принциповість.

Громадянські цінності включають в себе правові цінності; патріотизм, який проявляється в любові до рідної землі, народу, держави; інтерес до історії рідного краю; належне ставлення до національної культури; національна свідомість та самосвідомість.

Світоглядні цінності, «допомагають людині виходити за межі своєї земної буденності і оцінювати себе, свої теперішні діяння, спосіб життя з позиції вічних цінностей. Навіщо я живу? Що я залишу для людей після себе?».

Почуття прекрасного, етична вихованість інтегруються поняттям естетичні цінності.

Етичні цінності людини, це першооснова взаєморозуміння, доброго емоційного почуття. Такі цінності спонукають до милосердя і добродійності.

Інтелектуальні цінності орієнтовані на здатність людини мислити критично і самокритично, спроможність робити об'єктивні оцінки мати погляди на різні життєві явища. [3]

Е.О. Помиткін називає ціннісні орієнтації пробним каменем духовної спрямованості особистості. До духовних цінностей він відносить гуманістичні цінності, естетичні, екологічні, цінності пізнання, самовдосконалення та самореалізації особистості.

Моральні цінності є складовою ієрархії цінностей особистості; їх становлення залежить від рівня розвитку суспільства, розвитку суспільних інституцій та інших факторів. Становлення моральних цінностей відбувається в дитинстві.

Характеризуючи процес становлення цінностей особистості, В.А. Роменець зазначає, що такий процес має декілька етапів. На першому етапі, в дитинстві, цінності в переважній більшості є запозиченими, мало усвідомленими, зразки поведінки наслідуються та запозичуються. На другому етапі відбувається узгодження власної поведінки з цінностями реального світу. На третьому етапі особистість здійснює пошук реальних цінностей [11].

В.І.Скутіна зазначає, що основою для формування цінностей особистості є морально-світоглядні цінності певного народу. В структурі змісту традиційних національних цінностей можна виділити такі компоненти:

- гармонія як цінність (лад, упорядкованість життя, душевність, емоційність, гармонія з природою, гармонія міжособистісних стосунків, толерантність, миролюбність, гостинність);

- добро як цінність (добро як істина, як вище благо, глибока віра в перемогу добра над злом, милосердя, гуманізм);

- свобода як цінність (внутрішня свобода, волелюбство, визначення неповторності людської індивідуальності, нетерпимість до рабства, свобода волевиявлення);

- справедливість як цінність (щирість, правдивість, прагнення до істини, до соціальної справедливості, віра у вищу справедливість);

- сім'я як цінність, як першооснова і формування особистості, духовного, культурного, економічного розвитку суспільства;

- народ як цінність (повага до трудового народу, вміння осмислювати історію, культуру, традиції, моральні цінності свого народу, віра в його духовні сили);

Україна як цінність (любов до Батьківщини, патріотичні почуття, прагнення до зміцнення державності, економіки, культури, готовність віддати всі свої сили в ім'я інтересів Вітчизни). [12].

Реалізація найважливіших термінальних цінностей залежить від обрання і застосування певних цінностей-засобів. Останні визначають способи досягнення результатів діяльності і позицію особистості щодо вибору життєвих стратегій” [4].

На думку І.Д. Бега, мораль дитині спадково не задається, вона виховується...виховання є загальною формотворчою основою морально-духовного розвитку особистості, і саме воно задає його суспільну якість: буде він здійснюватися на полюсі добра чи зла. Образно кажучи, людина у кінцевому підсумку "ліпить" свою особистість із матеріалу культури, який організовано постачає їй вихователь, суспільство в цілому[2].

Сучасна наука про мораль приходить до твердження, що сукупність моральних почуттів, які переживають люди і визнані ними моральні принципи не піддається зведенню до єдиної верховної аксіоми. Не існує ніякого єдиного морального постулату, виходячи з якого можна було б розвивати логічну систему моральності так, щоб вона охоплювала всі без виключення судження, які «підводять» явища під категорії «добра» і «зла».

О.М.Вержиховська зазначає, що ефективність морального виховання дітей залежить від того, наскільки враховуються особливості їх морального розвитку відповідно до його сутності. Оскільки найважливішим показником морального розвитку є моральні якості, які інтегрують у собі всі інші показники (змістовий, емоційний, поведінковий), то передбачається їх вивчення у дітей, виходячи із відповідних складових їх становлення.

Моральне виховання полягає у цілеспрямованому моральному розвитку дитини, зокрема формуванні у неї усвідомлених моральних знань, почуттів, навичок і звичок моральної поведінки. Поведінка людини характеризується такими моральними якостями, як доброта, чесність, чуйність, правдивість, колективізм, патріотизм, гуманність, ідейність, дбайливість.

Моральне виховання включає наступні компоненти: 1)змістовий – знання норм моралі; 2) емоційний – ставлення до норм моралі та моральної поведінки; 3) поведінковий – застосування моральних норм у поведінці.

Ф.Ю. Василюк зазначає, що цінність, це те, що веде до зростання і вдосконалення особистості. Єдиним варіантом існування принципу цінності та підконтрольного йому життєвого світу може бути принцип духовно-моральних цінностей. Цінності суспільної свідомості тільки тоді стають цінностями індивідуальної свідомості, коли стають реально діючим мотивом, тобто внутрішнім спонуканням, які емоційно переживаються. Морально-духовні

цінності можуть стати власними цінностями людини в тому випадку, якщо стануть частиною її власного життя, її власної життєвої практики [5].

На думку І.С.Кона, розвиток моральної свідомості у дитини розглядається в сучасній психології в двох аспектах – когнітивному та мотиваційному.

Майже всі психологи виділяють в розвитку моральної свідомості три головних етапи: доморальний рівень, коли дитина виконує встановлені правила, виходячи з егоїстичних міркувань; конвенційну мораль, яка зорієнтована на зовнішні форми поведінки, і нарешті автономну систему принципів [8].

В період перебудови суспільних відносин, в умовах, коли відбуваються не тільки соціально-економічні зміни, але і передовсім зміни соціально-психологічні, важливого значення набувають питання виховання і становлення моральних цінностей особистості. Враховуючи те, що моральні, світоглядні знання особистість набуває різними шляхами, особливої ваги набуває цілеспрямований системний процес виховання особистості.

Список використаних джерел:

1. Алексеева М.І. Чинники формування потребово-мотиваційної сфери громадянськості особистості / М.І. Алексеева // Українська еліта та її роль в державотворенні. - К., 1-С. 133-139.
2. Бех І.Д. Особистість у духовно-ціннісному вимірі /І.Д. Бех// Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2002. — № 9. — С. 60-62.
3. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія /М.Й.Боришевський– К., 2010.1, с. 406–409.
4. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: Монографія./ І.С. Булах - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. - 340 с
5. Василюк В.Е. Психологія переживаний/ В.Е. Василюк. – М.,1984.
6. Ігнатенко П. Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблем / П. Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. - 1995. - № 3 (8). – С. 122 - 123.
7. Клакхон К. Зеркало для человека. Введение в антропологию/ К.Клакхон – СПб., 1998.
8. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С.Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 252с.
9. Парсонс Т. Система современных обществ / Т.Парсонс – М., 1998. – 270с.
10. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г.Риккерт. – М.: Республика, 1988. – 413с.
- 11.Роменець В.А., Маноха В.П. Історія психології ХХ століття / В.А.Роменець, В.П.Маноха. – К.:Либідь, 1998. – 992с.
- 12.Скутіна В.І. Традиції українського народу з природоохоронного виховання і їх використання в сучасній школі: дис...канд.пед.наук:13.00.01 / Скутіна Валентина Іванівна ; АПН України, Інститут педагогіки. - К., 1994. – 189с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.:Прогресс, 1990. – 367 с.

В. Л. Паньковець,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри політико-психологічних проблем суспільного розвитку

ФЕНОМЕН ЕЛІТАРНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Скільки існує суспільство – стільки існує бажання його досліджувати. Цікавість до осіб, що займають особливе, вибране положення у суспільстві часто виступало предметом спостереження, обговорення та аналізу. Так, наприклад, навіть етологи відмічають, що і серед тварин помічається особливе ставлення до своїх «лідерів» [2; 4]. Взаємини лідера та народу були описані ще у античну епоху (Арістотель, Геракліт, Піфагор, Платон, Сократ та ін.) [1]. Виділення когорти осіб, що займають якесь особливе місце у суспільстві (еліта) стало об'єктом більш детального дослідження в кінці XIX на початку XX століття. Вважається, що термін «еліта» був введений В. Парето та Г. Москою. До еліти була віднесена пануюча меншість, верхівка на противагу численній більшості (маси) [3;5]. Сам термін «еліта» – від французького «*elite*», означає найкраще, вибране. Філософія, соціологія та політологія розглядають еліту як предмет дослідження через призму «теорії еліт». Ці науки розрізняють класичні та сучасні теорії еліт [3;5]. Разом з тим, еліта як предмет психологічного дослідження виступала досить рідко.

В сучасному світі елітарність присутня не лише у політичних відносинах – вона пронизує всі сфери життєдіяльності особистості: особисті відносини; буденне життя (побут, мода, світське життя); професійне середовище, релігію та, звичайно, політику.

В контексті психологічного аналізу елітарність можна розглядати як напрям для самовизначення, як пошук сенсу власного існування. В такому випадку М. Пряжніков вводить розширення поняття – «елітарна орієнтація». Відповідно, елітарність визначається як – *орієнтація суб'єкта в умовному просторі смислів та цінностей, які він співвідносить з власним уявленням про «краще, вибране, недоступне, загадкове»* [цит за: 4] В такому випадку названі вище епітети виступають маркерами для означення елітарності того чи іншого об'єкту для особистості в її реальності. Там само, автор розглядає співвідношення такого уявлення про елітарність із подібними психологічними поняттями, феноменами: лідерство, статус в групі, престиж, атитюд, почуття власної значимості, самоактуалізація та самотрансцендентність, акцентуації характеру, тощо [1]. Продовжуючи аналіз, можна простежити подібність рис елітарної особистості із описом особистості, як такої яка має високий рівень самоактуалізації, є самотрансцендентною (за Франклом), володіє лідерським

потенціалом та має престижну професію і високий статус у групі. Вся ж ця подібність не робить її тотожною елітарній особистості. М. Пряжніков приходить до висновку, що чітко означити психологічне наповнення елітарності дуже складно, – оскільки саме поняття пов'язане як зі смислами самої людини які знаходяться у постійній зміні, і при цьому – детермінується зовнішніми мінливими обставинами реального світу. Намагаючись окреслити смислове поле поняття елітарності, М. Пряжніков вводить три ключові складові елітарних орієнтацій: когнітивну, афективну (ціннісно-мотиваційну) та поведінкову [1].

Когнітивна складова елітарних орієнтацій об'єднує уявлення про елітарність, образ елітарного ідеалу, знання про елітарні характеристики об'єктів та співвіднесення себе з іншими людьми, ідеалами за елітарними показниками. Афективна складова елітарних орієнтацій включає різноманітні переживання пов'язані з відсутністю або невідповідністю елітарному ідеалу; сюди ж відносяться почуття гордості за свої успіхи і значимості власної значущості. Важливо зауважити, що маючи широкий діапазон прояву переживань пов'язаних з елітарними ідеалами, ця складова є джерелом енергії для персональних досягнень особистості в сфері елітарного. Таким чином вона може виступати чинником прояву елітарності в реальному світі. Третя складова елітарних орієнтацій – поведінкова. Передбачається, що саме завдяки цій складовій можна описати всі діяльнісні прояви особистості в реалізації досягнення елітарного ідеалу. Сюди відносять готовність до здійснення, планування, реалізацію та корекцію власних кроків особистості на шляху до елітарної цілі [1].

Підсумовуючи дослідження про психологічний простір елітарності варто зауважити, що знання про елітарні ідеали, їх переживання та досягнення можливе через призму важливості та цінності цих ідеалів для особистості. Тому при подальшому вивченні елітарності в контексті психологічних досліджень варто використовувати термін – елітарна орієнтація.

Список використаних джерел:

1. Ашин Г.К. Курс истории элитологии /Г.К. Ашин. – М: МГИМО, 2003 – 302 с.
2. Дольник В. Р. Непослушное дитя биосферы: Беседы о человеке в компании птиц и зверей / В.Р. Дольник – М.: Педагогика-Пресс, 1994. — 208 с.
3. Крыштановская О. В. Анатомия российской элиты. /О.В. Крыштановская. — М.: Захаров, 2005. — 384 с.
4. Пряжников Н. С. Психология элитарности /Н.С. Пряжников. – Москва-Воронеж, 2000 – 512 с.
5. Юрій М.Ф. Політологія / М.Ф. Юрій. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

*Л. В. Усачова,
викладач кафедри
політико-психологічних проблем суспільного розвитку*

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІВ У ВНЗ

У сучасній психології важливим є питання гуманістичної спрямованості розвитку особистості. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають питання самоактуалізації, самореалізації, психічного здоров'я особистості, її психологічного благополуччя. Всі ці поняття в тій чи іншій мірі є синонімічними. Поняття самореалізації, самоактуалізації особистості почав використовувати в своїх роботах з психології особистості А.Адлер.

У вітчизняній психології проблема особистості і її професійного зростання представлена концепціями Б.Г.Ананьєва, К.А.Абульханова-Славської, Л.І.Анциферової, І.С.Булах, Л.В.Долинської, С.Д.Максименка, Н.І.Пов'якель, Т.М.Титаренко, Н.В.Чепелевої та ін. [1; 2; 8]. Вітчизняна психологія оперувала більш вузькими і специфічними поняттями, найбільш часто розглядаючи окремі аспекти особистісного зростання.

Поняття самоактуалізації використовується в роботах таких зарубіжних психологів гуманістичного напрямку, як К.Роджерс, Е.Фромм, А.Маслоу.

К.Роджерс вважає прагнення до самоактуалізації вродженим. Самоактуалізація – за К.Роджерсом – прагнення особистості до можливо найбільш повного вияву та розвитку своїх особистісних можливостей і здібностей .

А.Маслоу розумів самоактуалізацію як бажання людини стати тим, ким вона може стати. Самоактуалізована особистість добивається повного використання своїх талантів, здібностей та потенціалу особистості [11].

У своїй роботі ми будемо спиратися на розуміння самоактуалізації особистості з точки зору гуманістичної психології. Під самоактуалізацією ми будемо розуміти найбільш можливу і повну реалізацію особистістю власних потенціалів, стрижневу характеристику психологічного благополуччя особистості. Відмітимо, що в більшості напрямків професійної діяльності майбутнього психолога-практика підкреслюється роль фактору психічного здоров'я і психологічного благополуччя самого фахівця, але ґрунтовних експериментальних робіт з даної проблеми не так вже й багато.

Розглядаючи систему розвитку самоактуалізації у майбутніх практичних психологів як єдність та цілісність системних компонентів особистості, яка ймовірно знаходиться на етапі юності і розв'язує завдання навчально-

професійної діяльності доцільно вказати, що провідними механізмами у формуванні даного утворення (мова йдеться про систему особистісного зростання, сутність якої сконцентрована на розвиток самоактуалізації) виступають саморегуляція та самоусвідомлення. Сучасні дослідження даних механізмів є різноманітними, і кожен дослідник пропонує власну систему їх розуміння та дослідження.

Виходячи з характеристики самоактуалізованої особистості, гуманістичної концепції особистості в цілому, можна припустити, що чим більше психолог-практик буде самоактуалізованою особистістю, тим більше він буде психологічно здоровою, психологічно благополучною особистістю. А отже, менше конфліктною людиною, зосередженою на вирішенні власних проблем та задоволенні власних мотивів, що не мають прямого відношення до ефективності та специфіки його діяльності. Так, існують дані про те, що на перших етапах засвоєння психології опитанти демонструють підвищену увагу до власної особистості, посилену турботу перш за все про власне «Я». В зв'язку з цим, чим більш вільним від власних проблем буде психолог, тим більш ефективним він буде як професіонал.

Дослідження проблеми самоактуалізації особистості майбутнього практичного психолога як феномену у межах навчання у вищій школі нами був розроблений та апробований психодіагностичний комплекс.

Було здійснено емпіричне дослідження феномену самоактуалізації майбутнього практичного психолога. Встановлено, що досліджуваним притаманний в основному середній та низький рівні самоактуалізації, що у свою чергу провокує неадекватне реагування на соціальне оточення та ситуації взаємодії з оточуючими. Як результат особистість не може найбільш повно виявляти та розвивати власні особистісні можливості і здібності. Водночас, у певних ситуаціях міжособистісної взаємодії, особистості досліджуваних практичних психологів притаманна схильність до емпатії, рефлексії та самоаналізу.

Результати дослідження впливу феномену самоактуалізації на психологічне благополуччя майбутнього практичного психолога виявили певну взаємозалежність, а саме, чим більше особистість самоактуалізована, тим в меншій мірі в неї будуть проявлятися соматичні симптоми, тривожність і безсоння, соціальні порушення та депресивні прояви, тобто тим вище психологічне благополуччя. Досить цікавим виявився той факт, що рівні самоактуалізації у студентів-практичних психологів 3 курсу і студентів-практичних психологів 4 курсу значимо відрізняються. На нашу думку, можна припустити, що практичні психологи з часом більше актуалізують, більше виражають та реалізують себе.

В цілому, можна вказати, що чим вище рівень самоактуалізації практичного психолога, тим більш ефективним він є як професіонал. А отже, фактор самоактуалізації особистості є одним з важливих параметрів в структурі особистості майбутнього практичного психолога, який повинен враховуватися при відборі кандидатів, що бажають займатися психологічною допомогою.

Список використаних джерел:

1. Анисимова О.М. Самореализация и субъективность // Психологические проблемы самореализации личности. Вып. 3. / Под ред. Л.А.Головей, Л.А.Коростылевой. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – с. 84-88.
2. Анциферова Л.И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования // Психологический журнал, 1992, № 5. – с.12-26.
3. Бачманова Н.В., Стафурина Н.А. К вопросу о профессиональных способностях психолога. // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. Вып. 5. – Л.: 1985. – с. 23-32.
4. Бурачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – Санкт-Петербург: Питер, 1998. – 528 с.
5. Галажинский Э.В. Самореализация личности как психологическая проблема // Психологические проблемы самореализации личности. Вып. Под ред. Л.А.Головей, Л.А.Коростылевой. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2000. – с. 87-100.
6. Грачев А.А. Жизненные ориентации как детерминанты жизнедеятельности // Психологические проблемы самореализации личности. Вып. 3. / Под ред. Л.А.Головей, Л.А.Коростылевой. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – с. 26-36.
7. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека : каталог в 5 т. – М.: Педагогика, 2000. – 536 с.
8. Донцов А.И., Белокрылова Г.М. Профессиональные представления студентов-психологов // Вопросы психологии. 1999. №2. – с.42-49.
9. Иванова Е.М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности. – М.: МГУ, 1987. – 208 с.
10. Лаврова Н. А. Влияние личностных особенностей на успешность профессиональной деятельности в системе «человек – человек» // Психодиагностика : области применения, проблемы, перспективы развития : тез. москов. межвуз. науч.-практ. конференции / под ред. Карелиной М. Ю. – М., 2003. – С. 12-126.
11. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты. – М.: Из-во Московского ун-та, 1982. – с. 108-117.

*Г. А. Ставицький,
аспірант кафедри
політико-психологічних проблем суспільного розвитку*

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СВІДОМОСТІ ТА САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Свідомість у силу притаманної їй властивості рефлексивності відбиває не тільки позамежний для неї світ, але і саму себе. На цій основі у внутрішньому світі людини формується відносно автономний інгредієнт – самосвідомість, що являє собою сплав окремих компонентів (аспектів) образу свого носія. Специфіка самосвідомості як особливого інгредієнта психічної реальності полягає в тому, що в Я-образі на перший план виходить відношення до себе як об'єкта. Людина має певним чином визначене відношення до самої себе: приймає себе (задоволена собою) або відкидає себе (незадоволена собою). Людина не тільки знає про своє існування, знає про себе як носія психічної реальності, але і певним чином ставиться до самої себе. Вона ідентифікує себе в різноманітті своїх проявів, ідентифікує себе із собі подібними, диференціює себе від схожих на неї і постійно оцінює себе [1; 2; 6].

Конкретно-психологічний зміст категорія самосвідомості здобуває тоді, коли ми зіставляємо оцінки індивідних, особистісних, індивідуальних і суб'єктивних якостей людини з її самооцінками тих же якостей. При цьому, розходження, що виявляються між ними, свідчать про існування якісно своєрідного механізму (особливого інгредієнта психічної реальності), що і можна іменувати як самосвідомість. З погляду В. В. Століна, варто розмежовувати три рівні і відповідно їм три різні структурні одиниці самосвідомості. На рівні організменному така одиниця, на його думку, має сенсорно-перцептивну природу; на рівні індивідному самосвідомість являє собою сприйману оцінку себе іншими людьми і відповідну самооцінку своєї вікової, статевої і соціальної ідентичності; на рівні особистісної самосвідомості такою одиницею є конфліктний особистісний зміст, що виявляється в структурі вчинку [8].

О. Г. Спіркін вважав, що особливу роль у формуванні самосвідомості зіграла поява писемного мовлення ..., яке сприяло подальшому розвитку самосвідомості й самоконтролю. Різні форми об'єктивізації духовного світу зумовили його диференціацію, що дало можливість людині здійснювати розумне самоспостереження й самоконтроль. Загалом, процес формування самосвідомості людини пройшов кілька шаблів від примітивних форм психіки до самосвідомості сучасної людини. Досягнувши рівня самосвідомості, людина,

називаючи інших людей власним ім'ям, стала виражати своє "Я" особовим займенником, що стало мовною формою вираження усвідомлення власної індивідуальності. У процесі нагромадження досвіду й збільшення відповідальності людини перед суспільством і собою істотно перебудовувалася й самосвідомість [7].

Отже, у своєму поступальному розумовому розвитку людина послідовно піднімалася від елементарного щабля безпосереднього чуттєвого усвідомлення світу до вищого щабля, на якому, відображаючи дійсність, суб'єкт став усвідомлювати саме це відображення й розуміти своє власне місце в природному й суспільному круговороті життя. "...Звідси самоаналіз, самосуд і взагалі усвідомлення себе діячем у царині думки" [5, с.510].

Як зауважує В. І. Гінецинський, експериментально-психологічну реальність самосвідомості демонструють феномени інвертованого зору, уперше систематично вивчені Г. Страттоном, а свідченням відносної автономності людської свідомості є і факти повсякденного життя. Людина сприймає навколишній світ як більш-менш стабільний і стаціонарний, що складається з об'єктів з постійними властивостями. Таким чином, самосвідомість може виступати в ролі диференційно-типологічної характеристики і тому, може бути створена типологізація, аналогічно тій, за якою були виділені типи темпераменту, особистості, характеру [4].

Самосвідомість притаманна не лише індивіду, а й суспільству, класу, соціальній групі, коли вони піднімаються до розуміння свого положення в системі виробничих відносин. В самосвідомості людина виділяє та визначає своє місце в кругообігу природних і суспільних подій.

За О. М. Гавалешко самосвідомість як єдність (тотожність) свідомості й волі, збіг теоретичного й практичного відношення до предмета виникає в дитини лише на певному етапі розвитку. У цьому самосвідомість виявляє своє "буття для себе", а до того вона існує як безособовий розум, "самосвідомість у собі...". При такій постановці питання проблема виникнення самосвідомості починає збігатися із проблемою формування людської особистості та індивідуальності, оскільки перехід самосвідомості від "буття в собі" до "буття для себе", тобто, від розуму (предметно й об'єктивно представленого в діяльності інших людей) до суб'єктивної єдності самосвідомості, розглядається як привласнення, як освоєння відчуженої від дитини "розумної" форми, яку вона робить своєю [3].

Самосвідомість тісно пов'язана з рефлексією де вона піднімається на рівень теоретичного мислення. Вона формується на певній стадії розвитку особистості під впливом способу життя, що вимагає від людини самоконтролю власних дій, прийняття відповідальності за них.

Вирішальні зміни в розвитку самосвідомості людини відбувалися у зв'язку зі зміною суспільно-економічних формацій, з перебудовою систем світогляду, з появою міфології, світових релігій, фольклору, мистецтва, конкретних наук, різних філософських вчень, у яких синтезувалася сукупність знань людей, про світ і про себе. Все це стало вираженням суспільної самосвідомості й самопізнання, в рамках яких виділяють, класову та групову, етнічну й національну самосвідомість [7, с. 169].

Таким чином, самосвідомість виникла як суспільно-історична необхідність у самоконтролі – життєво важливому засобі керування поведінкою людини в складній системі її взаємин із суспільством, з іншими людьми на основі розвитку її свідомості.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. К вопросам самосознания и самооценки / Михаил Михайлович Бахтин. Проблемы поэтики Достоевского // Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук [состав. С. Бочаров]. – М., 2000. – С. 241-248.
2. Велихов Е. П. Сознание: опыт междисциплинарного подхода / Е. П. Велихов, В. П. Зинченко, В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1988. - № 11. – С. 3-30.
3. Гавалешко О. М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія. Історія психології» / О. М. Гавалешко. – К., 2001. – 20 с.
4. Гинецинский В И. Пропедевтический курс общей психологии: учебное пособие / В. И. Гинецинский. – СПб.: изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. – 200с.
5. Сеченов И. М. Избранные произведения: Т. 1: Физиология и психология / Иван Михайлович Сеченов; [ред. Х. С. Коштолнц]. – М. : АН СССР., 1988. – 772 с. – С. 389-390; С. 504-510.
6. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода – Львів: Світ, 1995. – 528с.
7. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин – М.: Политиздат, 1972. – 303 с. – С. 143.
8. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1983. – 284 с.

*Л. В. Клочек,
докторантка кафедри теоретичної
та консультативної психології*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ

Останнім часом у психологічній науці посилюється інтерес до категорії справедливості. Робляться спроби розглядати її у різних аспектах: на рівні побутових уявлень, як архетип, морально-духовну цінність особистості. Системне вивчення справедливості та її психологічної природи неможливе без розуміння діалектики поглядів на це явище у психологічній науці. З огляду на вказане варто проаналізувати, які існували погляди, концепції, теорії справедливості в історії розвитку психології, встановити різновекторність її дослідження в сучасній науці.

У донауковий період психології категорія справедливості була предметом розгляду філософів різних епох. Вони сходилися у міркуваннях, що відображали соціальну психологію справедливості. Водночас відстоювалися позиції, згідно яких справедливість визначалася як моральна категорія. Загалом погляди на психологію справедливості у світовій філософській думці формують розуміння єдності її соціального і морального аспектів [2].

З розвитком психології, у науковий період, проблема справедливості прямо чи опосередковано знаходила відображення у роботах представників найбільш відомих наукових напрямів минулого століття. Так, основоположник психоаналізу З.Фрейд піднімав близькі до проблеми справедливості питання, пов'язані з розвитком морально-етичної складової особистості – Суперего – і з використанням дорослими методів винагороди і покарання дитини в процесі її зростання. Послідовники З.Фрейда – засновники гуманістичного психоаналізу Е.Фромм та індивідуалістичної психології А.Адлер – торкалися проблем удосконалення соціальної природи людини, що виявляється в її здатності підкорювати власну вигоду загальному благу (А.Адлер), у прагненні пізнати об'єктивну істину, відмежувавшись від суб'єктивної правди (Е.Фромм). Відтак стверджувався образ досконалої людини, яка здатна на справедливі вчинки. Необіхевіоризм та соціальний біхевіоризм предметом розгляду обирали явища, які опосередковано виводили на узагальнення, що торкалися проблеми справедливості. Б.Скіннер, А.Бандура надавали особливого значення підкріпленню, застосування якого дозволяє при здійсненні контролю за діями людини вдаватися до винагороди чи покарання. Справедливе їх використання

регулює поведінку і приводить її у відповідність до морально-етичних стандартів соціального середовища. В гуманістичній психології, зокрема у поглядах А.Маслоу, справедливість вважалася вродженою метапотребою, яка за сприятливих соціальних умов реалізується і підсилює позитивні природно обумовлені потенційні можливості людини. Виходячи з положень представника когнітивної психології Дж.Келлі, досягнення справедливості у соціальній взаємодії можливе лише в тому випадку, коли її сторони матимуть обопільне розуміння ситуації та межі своїх соціальних повноважень [3].

Отже, представники різних психологічних напрямів у своєму баченні справедливості та пов'язаних з нею явищ торкалися сфер особистісного розвитку людини, становлення моральності її поведінки та різних аспектів соціальної взаємодії. У подальшому це знайшло своє продовження в психологічних теоріях справедливості, початок виникнення яких приходить на 60-ті роки ХХ століття. Російська вчена О.А.Гулевич, досліджуючи соціальну психологію справедливості, представила у своїй роботі результат аналізу різних західних теорій справедливості: теорії, які пояснювали справедливість у міжособистісній взаємодії; теорії справедливості спілкування; теорії, у яких розглядалася справедливість як моральна цінність особистості [1].

Справедливість у міжособистісній взаємодії як налагодження взаємин через дотримання встановлених норм відображена у теоріях особистого інтересу, цінності групи і теорії самокатегоризації. Засновники теорії особистого інтересу Д. Тібо, Л.Уолкер сходилися до думки, що у процесі взаємодії людиною керує бажання отримати якомога більшу винагороду за діяльність при мінімальних індивідуальних витратах. Суть теорії цінності групи І.Лінла, Т.Тайлера зводилася до того, що учасники взаємодії приймають справедливе з їх точки зору рішення, яке не суперечить основним груповим цінностям. Теорія самокатегоризації Дж.Тернера пояснювала вибір суб'єктом і прийняття ним норм певної групи, тим самим виправдовувала бажання людини зберегти власне психологічне благополуччя. Про *справедливість спілкування* йдеться в евристичній теорії справедливості та теорії очікувань. Прихильники евристичної теорії В.Біл, Д.Вічмен, Е.Ріен акцент робили на дотриманні справедливості у поточному моменті, незважаючи на роль очікувань, які йому передують. Прихильники теорії очікувань Т.Стехл, Р.Вермант, Н.Елемерс, навпаки, вважали, що очікування, які передують ситуації, впливають відповідним чином на формування ставлення до учасників взаємодії. Ідея про *справедливість як моральну категорію* була закладена у психологічні теорії, до яких відносяться теорія морального розвитку Л.Колберга, теорія моральних схем Дж.Реста, теорія захисту цінностей Л.Скіткі. За Л.Колбергом, моральна свідомість, яка у своєму розвитку проходить доконвенційний, конвенційний,

постконвенційний рівні, включає одинадцять фундаментальних цінностей, серед яких важливе місце посідає справедливість. Рівень морального розвитку визначається ставленням до вказаних цінностей. У теорії моральних схем Дж.Реста справедливість не розглядалася як центральна цінність, а лише як компонент, який пов'язаний із моральними схемами – особистого інтересу, засвоєння норм соціуму, постконвенційної схеми. Згідно положень теорії захисту цінностей Л.Скіткі, слідування людиною моральним вимогам впливає на оцінювання нею інших і стосунків з ними як моральних чи неморальних, таким, що відповідають стандартам справедливості, чи ні. Короткий виклад основних положень психологічних теорій справедливості дає можливість стверджувати, що єдиного бачення шляхів і механізмів досягнення справедливості у соціальній взаємодії немає. При цьому очевидним є зв'язок справедливості та моральної свідомості особистості.

В сучасній психології наукові дослідження справедливості, які активно здійснюються впродовж останнього десятиліття, відрізняються своєю різновекторністю. У соціальній психології поняття справедливості вживається у контексті розгляду ставлення людей один до одного (О.А.Гулевич, О.О.Голинчик, Л.Е.Орбан-Лембрик, В.С.Орлянський, Л.М.Сосніна та ін.); у віковій психології – при висвітленні особливостей розвитку моральної свідомості особистості, становлення її уявлень про справедливість (Б.Г.Ананьєв, І.Д.Бех, І.С.Булах, В.С.Мухіна, А.О.Реан, О.В.Скрипченко, П.Р.Чамата й ін.). Вивчення справедливості у педагогічній психології охоплює сфери впливу вчителя на учнів, регулювання взаємин у спільноті школярів, розвитку вказаної моральної якості у структурі особистості педагога (І.Д.Бех, С.М.Костроміна, Л.Г. Нагаєва, А.О.Реан, О.І.Щербаков).

Отже, вивчення справедливості в історії психології зводиться до розуміння її як соціального явища, яке насамперед виконує регулятивну функцію у взаєминах, і якості, яка властива особистості з високим рівнем морального розвитку.

Список вистаних джерел:

1. Гулевич О.А. Социальная психология справедливости / О.А.Гулевич.– М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011.– 284 с.
2. Таранов П.С. Философия изнутри: 70 мудрецов, философов, мыслителей от Соломона до Шопенгауэра: В 2-х т. – Т. 1. / П.С.Таранов. – М.: «Осторожье», 463 с.
3. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л.Хьелл, Д.Зиглер. – СПб.: Питер Пресс, 1997.– 608 с.

*О. В. Андрощук,
аспірантка кафедри теоретичної та
консультативної психології*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

У наш час питання творчості стало настільки актуальним, що його сміливо можна віднести до проблем століття. На протязі багатьох десятиків років психологи, як закордонні так і вітчизняні досліджують феномен творчості, але він довгий час вислизав від точного психологічного експерименту, тому що реальні життєві ситуації не вкладалися в його рамки, адже ці тести завжди обмежені певною діяльністю, поставленою метою.

Проблемам феномена творчості та його природі, формуванню та прояву творчих здібностей, їх діагностиці присвячено багато досліджень у психології. Зокрема, питанням розвитку творчої особистості завжди цікавились і досі цікавляться українські та зарубіжні психологи. Серед видатних українських вчених можна виділити таких: В.Н.Ананьєв, Д.Б.Богоявленська, Л.С.Виготський, В.Н.Дружинін, З.І.Калмикова, В.В.Клименко, В.О.Моляко, Я.А.Пономарьов, В. А. Роменець, Л.С.Рубінштейн, Б.М.Теплов, Т.М.Титаренко, А.Н.Цибуля, В. Д. Шадриков, В.М.Ямницький, та ін. Серед зарубіжних психологів вагомий внесок у розуміння творчої природи особистості зробили видатні вчені: Г.Айзенк, Е.деБоно, М.Воллах, Дж.Гілфорд, Д.Дьюї, Н.Коган, А.Маслоу, С.Мідник, Т.Рібо, К.Роджерс, Р.Стернберг, Е.П.Торренс, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг та ін.

З вивченням креативності пов'язані такі українські вчені як Т.В.Галкіна, В.М.Гальченко, Є.І.Григоренко, В.Н.Козленко, П.П.Кравчук, А.М.Матюшкін, В.Ф.Вишнякова та ін. так і зарубіжних Т.Амабайл, Ф.Баррон, Х.Грубер, Дж.Девідсон, Р.Мей, Р.Муні, Д.Фельдман, Дж.Фодор, Д.Харрінгтон, А.Штейн, Д.Харрінгтона та інші.

Дослідження В.О.Моляко, Я.О.Пономарьова, В.А.Роменця, Ж.Піаже та ряду інших вчених довели, що з-поміж всіх адаптаційних ресурсів творчість є специфічною формою взаємодії зі світом (не лише предметним, а й соціальним), яка, окрім задоволення важливих вітальних потреб, створює передумови для духовного розвитку.

Творчі здібності – це вищий прояв активності людини, здатність створювати дещо нове, оригінальне, на противагу стереотипній шаблонній діяльності. Масштаб творчості може бути різним, вона виявляється у будь-якій

сфері людської діяльності, але у всіх випадках відбувається виникнення, відкриття чогось принципово нового.

У загальній структурі творчої діяльності як системи можна виділити кілька основних підсистем:

- процес творчої діяльності;
- продукт творчої діяльності;
- особистість творця;
- середовище;
- умови, у яких проходить творчість.

У свою чергу, у кожній із названих підсистем можна також виокремити їх складові. Наприклад, процес діяльності має такі складники: постановка задачі, формування задуму, його реалізація. Особистість творця характеризується здібностями, особливостями розуму, темпераментом, віком, характером тощо. Середовище й умови являють собою фізичне оточення, колектив, стимулятори та бар'єри у творчій діяльності й ін.

Виховання творчої особистості починається з дошкільного віку. У змісті цієї проблеми повинно бути покладено диференційований, тобто особистісно орієнтований, підхід до кожної дитини, що забезпечує високий рівень розвитку її творчого потенціалу. Адже кожна дитина індивідуальна. В кожній дитини є свої певні нахили, здібності, інтереси. І підхід до кожної дитини повинен бути різний.

Дитяча творчість – це щось спонтанне, неповторне, і разом з тим природне і дивовижне. Вона допомагає малюкові побачити і розпізнати, а згодом і розвинути здібності малюка.

Творчі здібності старших дошкільників характеризуються насамперед уявою. Ці здібності виявляються у тих випадках, коли дитина діє не за шаблоном, пропонує і реалізує оригінальні способи рішення практичних та ігрових задач, виявляє творчість та отримує такі її продукти, як малюнок, казка, оповідання, конструкція.

У дітей здатність до творчості формується повільно, проходячи декілька стадій розвитку. В дошкільному віці передумовою творчого мислення є наочно-дійове (молодший шкільний вік) і наочно-образне (старший дошкільний вік) мислення. Зовнішні прояви творчих здібностей:

- швидке розвинуте мовлення;
- розвинуте мислення;
- рання захопленість;
- допитливість тощо.

Високі показники творчості дитини не гарантують її творчих досягнень у майбутньому, а лише збільшують вірогідність їх прояву за наявності високої

мотивації до творчості та оволодіння певними уміннями. Найважливішим структурним компонентом творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби. Пізнавальна мотивація виражається у формі дослідницької та пошукової активності дитини.

Отже, дитяча творчість – своєрідна сфера дитячого життя. Займаючись нею, дитина діє, спілкується з дорослими та однолітками.

Для дитини гра є провідною діяльністю, тому що саме під час гри вона засвоює значення і способи вживання предметів, а також різні варіанти соціальних відносин. Гра залишається важливим елементом у житті людини будь-якого віку. Психологи давно та активно вивчають ігрову діяльність. Зокрема, психологічну теорію гри розробляли Л. Виготський [1-2], С. Рубінштейн [3], Д. Ельконін [4] та інші.

Ігрова діяльність впливає на формування довільних психічних процесів. Умови гри вимагають зосередженості на змісті дій і сюжеті, на діючих особах чи предметах, включених до ігрової ситуації. Ігрова ситуація впливає на мислення і психіку дитини, підлітка і дорослого. Гра сприяє розвитку рефлексії, оскільки в цьому процесі виникає реальна можливість контролювати, як виконується будь-яка дія, що входить у процес спілкування. У рольовій грі формується здатність осмислювати свої власні дії, передбачати реакцію інших людей.

Уявна ситуація задається правилами, ігровим простором та ігровими об'єктами. В комп'ютерній грі немає потреби у використанні заміщення, ігрового приписування нових функцій реальним об'єктам, так як сам комп'ютерний простір є заміщенням реального, всередині нього можна створити будь-який необхідний предмет. Комп'ютерний світ завжди вторинний, у ньому немає нічого, що не містилось би до цього в реальному світі чи в уяві його творця, але в той же час він не обмежений рамками фізичних законів, у ньому доступні будь-які ресурси для відтворення ситуації, віртуального втілення самих фантастичних ідей. В той же час створення уявної ситуації в комп'ютерній грі проблематично і має деякі особливості:

1. У комп'ютерній грі немає відриву значення, немає розходження видимого та змістовного поля, але немає й реальної дії (дії в цій реальності), все відбувається в умовно-наочній реальності, і, можливо, супроводжується реальними переживаннями, як і дія, що заміщується в реальній грі. Зникає вирішальна роль слова у створенні та утриманні умовної ситуації, так як ситуація не уявна, а наочна.

2. Особливістю уявної ситуації у комп'ютерній грі є те, що, гравець діє в її рамках, але не може її змінювати. Комп'ютерна уявна ситуація являється зовнішньою стосовно дитини. Гравець не створює її, а потрапляє в неї.

3. Комп'ютерна гра є одночасно діяльністю і «серйозною», і «не посправжньому». Пропонується альтернативна реальність, в якій дитина переступає стадію гри (як не утилітарної, «несправжньої» дії – у віртуальній реальності її діяльність цілком «серйозна»), вона діє в ній як повноправний герой, учасник подій.

4. У сфері реальних соціальних контактів та людських відносин не можна «випробувувати» ту чи іншу дію, направлену відносно іншої людини, не можна її переграти, виправити. В комп'ютерній реальності завжди можливо повернутись, переграти, спробувати інші варіанти.

5. Етап попереднього орієнтування в комп'ютерній грі виступає не на смисловому рівні, а, перш за все, на рівні дії. При взаємодії з комп'ютером неможливо діяти за власними неусвідомленим правилом, правило повинно бути кимось повідомлено машині, інакше, вона не зможе реагувати на дії гравця.

Список використаних джерел:

1. Моляко В.А. Психология творческой деятельности. – К.: Знание, 1978. – 44с.
2. Пиаже Ж. Теория Ж. Пиаже // История зарубежной психологии (30-60-е гг. XX в.). Тексты / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – С 232-292.
3. Роменець В.А. Психологія творчості. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.

***К. В. Бобровська,**
аспірантка кафедри теоретичної
та консультативної психології*

ДИНАМІКА ОБРАЗУ СВІТУ ПІДЛІТКІВ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ, КОТРИ ПРОЙШЛИ ТРЕНІНГ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО

Формування образу світу для особистості в підлітковий період набуває особливого значення, оскільки як ніколи раніше вона докладає зусилля для побудови та дотримання того образу майбутнього, який прагне отримати найближчим часом. Це в першу чергу стосується професійного самовизначення та прагнень до побудови власної родини через певний час. Досвід сімейної депривації, якого зазнали підлітки з прийомних родин, що проявляється в нестабільній, здебільшого заниженій, самооцінці, невпевненість в собі та

відсутність самостійності ускладнюють процес формування необхідних уявлень підлітків щодо того ким буде його життя в подальшому.

Проблематикою образу світу в підлітків та специфікою даного вікового періоду займалися такі вчені як Бердяєва М.О, Булах І.С., Бушай І.М., Долинська Л.В., Колшанський Г.В., Кузнецова Т.Ф., Лотман Ю.М., Леонт'єв О.М., Магіровська О.В., Мяковський М.М., Скрипченко О.В., Скурт Н.П., Огороднійчук З.В., Утробіна Т.Г., Яковлева О.С. та інші.

Образ світу виникає та формується завдяки тому, що людина як індивід включена в життя інших людей та суспільство і по відношенню до суспільства виконує свій спектр діяльності, підпорядковує поведінку певним правилам. О.В. Магіровська зазначає, що розкриття картини світу можливе в процесі здійснення внутрішнього самозаглиблення та саморозуміння.

Л.В.Долинська зазначає, що підлітки не лише прагнуть розвивати в собі бажані якості. Вони уявляють те, ким вони будуть у найближчому майбутньому. Враховують всі свої можливості та зовнішні обставини, спираються на власний світогляд, який пов'язаний із вибором професії [3, с. 196]. Що продовжує формуватись в юнацькому віці. Проте для вибору професії підлітку необхідна самостійність у здатності робити вибір. Для пубертанта без досвіду сімейної депривації, самостійність є органічним явищем, про нього зазначають “Однією з важливих особливостей свідомості підлітка є потреба в опануванні системи прав та обов'язків. Що стимулює підлітка до розвитку почуття відповідальності за себе та інших, необхідність самостійно приймати рішення в повсякденному житті”[3, с.197]. На думку М.І.Боришполець розвиток особистості в підлітковий період тісно пов'язаний з динамікою самосвідомості, котра включає в себе такі компоненти як самооцінка, рівень домагань та соціально – психологічні очікування[2, с. 35]. Основну мету, яку несе в собі підлітковий період для дитини це є вибір життєвого шляху, визначення ціннісних орієнтацій та здійснення вибору своєї професії. Підлягаючи під вплив змін у внутрішньому світу дитини, котрі приходять від початку підліткового періоду.

Специфіку образу світу в підлітків було досліджено наступними методиками. Зокрема діагностику установок по відношенню до власного теперішнього та майбутнього, а також місця батьків, інших дорослих та однолітків в картині світу досліджуваних було здійснено за допомогою методики незавершених речень, модифікованого структурованого інтерв'ю Я.Раєвської та проективної методики «Кінетичний малюнок родини». Рівень самооцінки було визначено за допомогою методики Буддасі. Дослідження було проведено на базі Всеукраїнської громадської організації «Асоціація моя родина», в якому прийняли участь діти – підлітки з досвідом сімейної

деривації, що проживають в м. Тернопіль, Львів, Івано – Франківськ, Київ, Миколаїв та Вінниця. Контрольну групу дослідження склали підлітки, котрі проживають в повних сім'ях в м. Києві, Тернополі, Івано – Франківську та інших містах України.

Здійснивши попередні заміри до проведення групового тренінгу, було отримано результати, котрі показали, що підлітки з прийомних сімей приймають власне майбутнє через призму освітнього аспекту та прагнення до матеріальної незалежності від батьків. Даний показник спостерігався у 51,5% опитаних, котрі зазначили, що маю відповідальне та схвальне відношення до навчання. Решта 7,1% опитуваних, засвідчили, що поки не визначені щодо власного майбутнього. Також на запитання «На кого ти зазвичай розраховуєш в скрутних ситуаціях», 45,1% респондентів з прийомних сімей відповіли, що отримують підтримку від батьків. Разом з тим, з одного боку дані результати засвідчили певну залежність підлітків від батьків у процесі вирішення життєвих ситуацій, а з іншого боку досліджувані відзначали про сприятливі стосунки з власними батьками, проте які на їхню думку потребують подальших корекцій та удосконалень. Значно менша кількість учасників дослідження, понад 10,5% обрала варіант відповіді «справляюся із труднощами самостійно».

Показник емоційної залежності від батьківської підтримки та низький рівень самостійності може говорити про наявність ускладнень у формуванні цілісного образу світу та стійких уявлень щодо майбутнього.

Аналогічне дослідження серед підлітків з функціонуючих сімей мало іншу тенденцію, 76,1% опитаних схвально відносяться до власного навчання та відповіли, що прагнуть отримувати профільну фахову освіту по завершенню середньоосвітнього навчального закладу, доброзичливо відносяться до працевлаштування, проте говорять про роботу, як про те що можливе лише по завершенню профілюючого навчального закладу. 21,8% відповідаючи на запитання щодо власного майбутнього було відзначено тенденцію в бік створення власної родини, проте думки про продовження навчання за обраним фахом якщо не були на першому місці, то все ж йшли в слід за бажанням створити відносини.

А на запитання про пошук підтримки у несприятливих ситуаціях, лише 28,1% респондентів з функціонуючих сімей відповіли, що звертаються до батьків і понад 35,5% відповіли, що розраховують лише на себе.

Здійснивши заміри до колекційного тренінгу та після, котрий було направлено на особистісне зростання учасників експериментальної та контрольної групи, було отримано та опрацьовано результати даних в яких помітна різниця між показниками обох груп.

Зокрема, результати контрольної групи рівня самооцінки та домагань, який

є однією із складових самосвідомості підлітка, у другому замірі у порівнянні з першим засвідчили, що: а) рівень самооцінки став вищим ніж був у 65,8%, не змінився у 24, 2%; б) рівень домагань, став вищим ніж був у 47,4%, не змінився у 52,6 %. Переконавання щодо власних можливостей та здатності розраховувати на себе в даній групі суттєво не змінились, по при першопочатково високих показниках, понад 35,5% це при в двічі менших показниках серед учасників експериментальної групи, лишилися без особливих змін, даний показник зріс лише на 2,4%. Решта 62,1% відзначили, що як і раніше схильні розраховувати на допомогу батьків, друзів інших дорослих, не проявляли особливого бажання щодо аналізу власного потенціалу, що може викликати ускладнення при формуванні уявлень та професійному визначенні щодо їхнього майбутнього. Ставлення до ровесників та батьків залишилось таким же ж як і було у 63,4% підлітків, відбулись незначні зміни у якісному спектрі у кращий бік у 36,6%.

Проведенні заміри з експериментальною групою підлітків з прийомних сімей, показала протилежні дані. Динаміка рівня самооцінок, домагань, ставлень до себе та інших учасників групи до початку і після закінчення тренінгу показала тенденція до зміни в кращий бік: а) ставлення до себе змінилось у кращий бік, мисленнєві переконання стали більш схвальними, зросло прагнення до самостійності, бажання розвивати власні унікальні здібності та здатності у 78,5%, що в подальшому призведе до професійного визначення. Залишились без змін у 21,5%; б) ставлення до ровесників набуло схвальної спрямованості у 87,5%, залишилось не змінним у 12,5%; в) ставлення до членів родини змінилось, зріс рівень авторитетного відношення до батьків серед 57,8% опитуваних; г) результати діагностики рівня самооцінки став вищим ніж був у 85,4% підлітків, не змінився у 1,6% учасників; д) рівень домагань став вищим ніж був у 72,6%, і лише у 27,4% учасників дослідження залишились без змін.

Таким чином, отриманні дані по проведенню обох замірів як експериментальної так і контрольної групи дозволили отримати показники в результаті яких помітне прагнення до розвитку та змін у власному житті з боку підлітків з прийомних сімей, більшою мірою ніж з боку підлітків з функціональних сімей. По першопочаткових показниках, більшою мірою розраховувати на дорослих ніж на себе, професійної не визначеності у власному майбутньому та полярність відносин з однолітками та батьками, результати другого заміру підтвердили здатність підлітки з прийомних сімей проявляти самостійність, готовність до праці над собою та своїм потенціалом, докладати зусилля у побудові відносин з іншими.

Дані учасників контрольної групи, яку склали підлітки з функціонуючих сімей, на перший погляд показали високі показники в першому замірі, зокрема

самостійність, здатність розраховувати на себе, професійна визначеність та інше. Результати ж другого заміру показали тенденцію задовольнятися вже наявним, пасивність групи щодо праці над собою та байдужість групи до отримання нових знань. Що в майбутньому може призвести до «затримки» на одному місці, не здатності здійснювати нові кроки у власному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів: Монографія. – Чернігів, 2007. – 382с.
2. Высоцкий А.И. Воспитание волевых качеств у подростков в условиях школы интерната (Доклады на Межвуз. научной конференции по проблемам психологической воли и формированию волевых качеств личности). – Рязань, 1964. – с. 39 – 83.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібн./О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук а ін. 4-те вид., випр. і доп. – К.:Каравела, 2014. – 400с.
4. Леонтьев О.Н. «Образ світу» Вибр. психолог. твори, М.: Педагогіка, 1983, с. 251-261.
5. Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально – психологического тренинга. – М.: МГУ, 1982 – 168 с.

***Л. М. Бойко,**
аспірантка кафедри теоретичної
та консультативної психології*

ПСИХОДІАГНОСТИКА УЯВЛЕНЬ ПРО СВІТ У ДОШКІЛЬНИКІВ

На сьогоднішній день суспільний запит та потреби практичної психології актуалізують необхідність пізнання психологічних особливостей становлення уявлень про світ у дітей дошкільного віку, з метою визначення їх відхилень та вчасної подальшої психокорекції.

Уявлення про світ як будь-якої людини, так і маленької дитини, доступні для зовнішнього сприймання лише за умови, коли вони якимось чином втілені, матеріалізовані, «опредмечені» – у вигляді розповіді, вчинку, малюнку та інше. Аналізуючи їх, з певним ступенем достовірності ми можемо реконструювати внутрішній зміст духовного життя іншої людини, зокрема виявити особливості її уявлень про світ. Діти-дошкільники іще не здатні давати достовірну інформацію, відповідаючи на сталі шаблонні запитання. У ситуації штучного експерименту вони стають сковані і ведуть себе не природно. Коли завдання, яке задається дитині під час дослідження, занадто складне для неї, монотонне чи не цікаве – вона швидко втрачає інтерес і не бажає більше

співпрацювати. Тому для роботи з дошкільниками слід використовувати такі методики, які є цікавими для них, відповідають провідній діяльності даного віку, не перевантажують їх, проводяться у звичних для них умовах, нагадують гру і в той же час дають найбільш достовірну і повну інформацію щодо їх уявлень про світ.

Враховуючи все вище сказане, вікові та психологічні особливості дітей дошкільного віку, у своєму дослідженні основний акцент ми зробили на проєктивних методах, зокрема використали «сучасну перспективну методологію вивчення психічних образів дитини – арт-психологію (арт-терапію) ...», яка «... полягає у застосуванні різноманітних методів мистецтва та творчої діяльності для досягнення поставленої терапевтичної мети» [1, с.106].

З метою дослідити особливості розвитку уявлень про світ у дітей дошкільного віку, зокрема когнітивну складність світосприймання нами були використані наступні психодіагностичні методики: «Подорож на невідому планету» (авт. І.М. Бушай в модифікації Л.М. Бойко «Світ в якому ти живеш»), «Колаж» (авт. І.В. Макарова, Ю.Г. Крилова в мод. Л.М. Бойко «Мій довколишній світ»), «Світу тест» (World Test) (авт. М. Ловенфельд в мод. Л.М. Бойко), методика «Нісенітниця» авт. Р.С. Немов, методика «Що тут зайве?» авт. Р.С. Немов; також були проведені бесіди на тему: «Я і світ», «Що я зобразив у малюнку?», «Що я зобразив у колажі?», «Світ, який я збудував»; крім того проведене спостереження за поведінкою дошкільників на заняттях, під час прогулянок, гри, та творчої діяльності дітей, а також експертне оцінювання батьків і вихователів.

Коротко зупинимось на характеристиці основних методик дослідження особливостей розвитку уявлень про світ у дітей дошкільного віку та на аналізі отриманих даних.

Методика «Світ в якому ти живеш» належить до експресивних проєктивних методик і характеризується тим, що досліджуваний здійснює образотворчу діяльність, малюнок на вільну або задану тему. За класифікацією Л.Ф. Бурлачука тематичний малюнок «Світ в якому ти живеш» можна віднести до структурної проєкції, що «... пов'язаний із переважною об'єктивацією неусвідомлюваних установок ... готовністю сприймати явище у певному ракурсі, відношенні» [3, с. 321]. У контексті нашого дослідження йдеться про структуру реального світу у формі перцептивного, смислового образу, який малюється дошкільниками на папері.

Методика «Мій довколишній світ» є як арттерапевтичним, так і проєктивним методом дослідження. Вона полягає в наклеюванні на основу матеріалів, які відрізняються від неї по кольору і формі. В колажі передаються

знання, переживання, уявлення, почуття, цінності дитини. «... Те, що для неї є важливим, значимим, обов'язково знайде своє відображення в роботі, а другорядному буде приділено значно менше уваги. Колаж дуже інформативний, в його створенні і аналізі знаходять відображення як свідомі установки людини, так і неусвідомлені переживання, потреби, відносини» [2, с.144].

Методика «Світу тест» належить до конструктивних проєктивних методик, оскільки полягає у «створенні із оформлених деталей усвідомленого цілого» [4, с.251]. «Світу тест» є надзвичайно інформативною методикою для нашого дослідження. По перше вже сама назва тесту говорить про те, що він призначений для дослідження того, як дитина розуміє, сприймає, уявляє, пояснює навколишній світ; по друге – він вдало підходить для досліджуваних даної вікової категорії, оскільки в основі тесту лежить робота з іграшковими фігурками, то діти, сприймають виконання тесту як захопливу гру і тому безвідмовно і ефективно виконують завдання; по-третє – він дає можливість досліднику наочно у тривимірному просторі побачити, як дитина уявляє та будує навколишній світ.

За результатами емпіричного дослідження було визначено наступні рівні когнітивної складності уявлень про світ у дошкільному віці (когнітивно-простий, когнітивно-перехідний, когнітивно-складний) та обґрунтовано їх показники у дітей дошкільного віку:

- *когнітивно-складний* – діти мають достатній обсяг знань про предмети і явища оточуючого світу, здатні встановлювати причинно-наслідкові і часові відношення, мають елементарні образні уявлення про оточуючий світ, легко визначають зв'язки і відносини, які існують між деякими об'єктами цього світу: тваринами, їх образом життя, природою, предметами, їх призначенням та діяльністю людей, у своїх роботах (малюнках та колажах) відображають окремі об'єктивні закономірності оточуючого світу у взаємозв'язку, несуперечності та послідовності, у конструюванні світу присутня логічність та системність.

- *когнітивно-перехідний* – у дітей помірний обсяг знань про предмети і явища оточуючого світу, вони розуміють причинно-наслідкові і часові відношення між ними, мають елементарні образні уявлення про світ, але їм складно визначати зв'язки і відносини між деякими об'єктами і явищами оточуючого світу, у їхніх роботах (малюнках та колажах) іноді відсутній взаємозв'язок та послідовність у відображенні окремих об'єктивних закономірностей, у конструюванні світу вони відображають природні та життєві явища, але при цьому відсутня системність і послідовність.

- *когнітивно-простий* - дошкільникам важко зрозуміти причинно-наслідкові і часові відносини, існуючі в світі, вони не можуть вибудувати

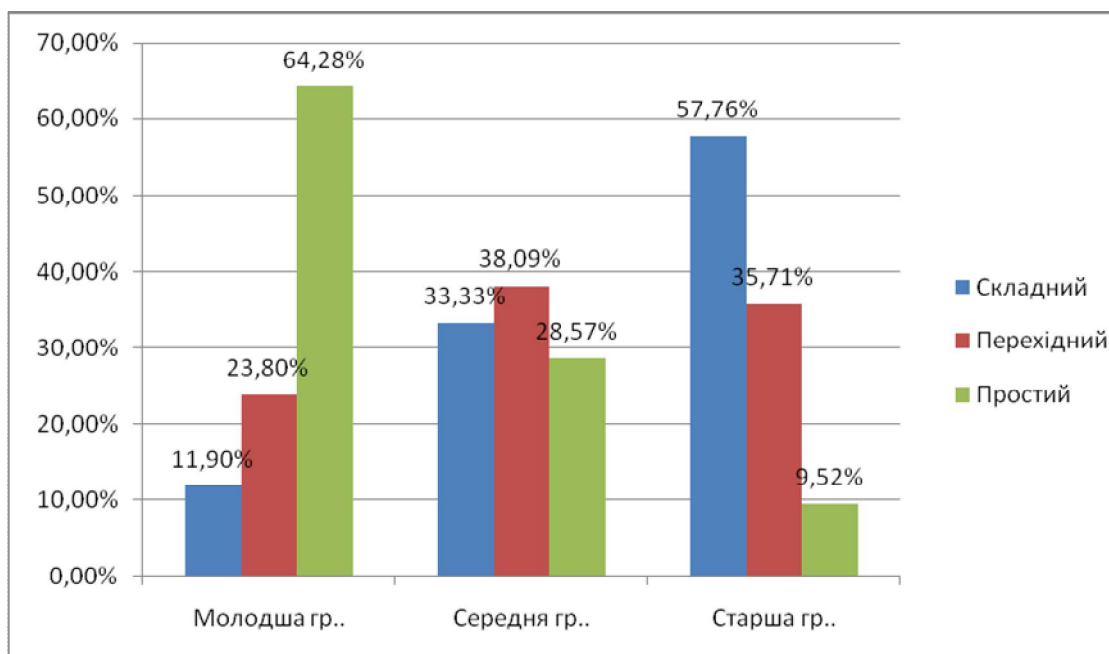
правильну послідовність подій, не здатні виділяти зв'язки та відносини, між деякими об'єктами оточуючого світу, не можуть відобразити окремі об'єктивні закономірності у взаємозв'язку, несуперечності та послідовності, не здатні сконструювати оточуючий світ.

У діаграмі 1 представлені узагальнені результати дослідження особливостей розвитку уявлень про світ у дітей дошкільного віку, зокрема рівні когнітивної складності уявлень про світ.

Діаграма 1

Кількісні показники (%) рівнів розвитку когнітивної складності уявлень про світ у дошкільному віці

n=252

Як показано на діаграмі, найбільший відсоток досліджуваних у молодшій групі мають простий рівень когнітивної складності, поступово показники когнітивної складності уявлень про світ дошкільників зростають, і уже в старшій групі у досліджуваних домінуючим є складний рівень, тобто показники когнітивної складності уявлень про світ зростають відповідно до групи, у якій перебуває дитина. Таким чином можемо припустити, що розширення світогляду зумовлено життєвим досвідом дитини та якістю навчально-виховної діяльності.

Гендерні відмінності розвитку когнітивної складності уявлень про світ у дошкільному віці представлені у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1.**Кількісні показники розподілу рівнів розвитку когнітивної складності уявлень про світ у хлопців та дівчат дошкільного віку**

Рівні когнітивної складності	Молодша гр..		Середня гр..		Старша гр..	
	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата
Складний	6	4	16	12	23	23
Перехідний	12	8	12	20	14	16
Простий	26	28	14	10	5	3

Як видно із таблиці, у хлопців, на відміну від дівчат, спостерігаються дещо вищі показники когнітивного розвитку уявлень про світ у молодшій та середній групі, але вони не значні і уже в старшій групі їхні показники вирівнюються. Тобто, можемо стверджувати, що суттєвих відмінностей між показниками хлопців і дівчат не виявлено, когнітивна складність уявлень про світ хлопців та дівчат суттєво не відрізняється.

Отже, в результаті емпіричного дослідження ми з'ясували, що когнітивна складність уявлень про світ у дошкільному віці не залежить від статі, але залежить від віку досліджуваних дітей. Вона зумовлена якістю їх навчання та виховання у сім'ї та дитячому садочку, наявними умовами розширення кругозору, зокрема, можливістю додаткового відвідування різноманітних секцій, гуртків за інтересами тощо, а також від особистісних рис дошкільників – відкритості, допитливості, уважності, спостережливості, активності, комунікабельності, товариськості та ін.

Список використаних джерел:

1. Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів: Монографія. – Чернігів: 2007. – 382 с.
2. Минюрова С.А. Методика «коллаж»: исследование психологических особенностей картины мира человека. // Практическая психология. – Ежегодник 2002. т. 5 Екатеринбург 2002. – С. 208-214.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика : Учебник для вузов. – СПб. : Питер, 2004. – 351 с.
4. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 528 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Відомими вченими, які активно займалися вивченням спілкування виступають такі вчені як К. Ушинський, П. Каптерев, І. Кон та В. Лосенков, А. Брудний, О. Леонт'єв, Б. Анан'єв, Б. Ломов, Л. Карпенко, Е. Холл та інші.

Питанням мотиваційних властивостей особистості і спілкування займалися такі вчені, як Л. Марісова, В. Веденова, С. Рубінштейн, Т. Михайлова, О. Запорожець, О. Леонт'єв, М. Лісіна, О. Тирнова, Н. Полехіна, В. Лозовцева, Я. Коломинський та інші [2,4].

Проблематика вивчення Інтернет-комунікацій перебуває в центрі уваги зарубіжних дослідників, таких, як Ю. Бабаєва, О. Белінська, О. Войскунський, А. Жичкіна, Д. Іванов, Д. Кутюгін, В. Сілаєва, О. Філатова, Дж. Семпсі, В. Фріндте, Т. Келер, та ін. [1]. У цих працях розглядаються проблеми спілкування і взаємодії користувачів в мережі Інтернет, принципи само презентації особистості в мережевому спілкуванні, вироблення ідентичності у віртуальному просторі.

Саме тому, дуже важливо виявити індивідуально-психологічні особливості мотивації спілкування студентів у мережі Інтернет, віднайти їх позитивний та негативний вплив, а також допомогти психологам, педагогам, батькам та самим студентам практичними рекомендаціями.

Провівши дослідження відомих на даний час індивідуально-психологічних особливостей спілкування студентів у мережі Інтернет, ми прийшли до висновку, що тема розкрита недостатньо та потребує вивчення, зокрема дослідження факторів впливу на особистість, виявлення вікових та індивідуальних відмінностей, особливо в Україні.

Методологічна частина дослідження ґрунтується на визначенні понять Індивідуального-психологічних особливостей та мотивації спілкування, дослідження кожного окремо та встановлення каузальних зв'язків, що надасть нам змогу виявити вплив індивідуально-психологічних особливостей на мотивацію до спілкування.

Ми виокремлюємо такі Індивідуально-психологічні особливості особистості як характер, темперамент, самооцінка та здібності. Провівши дослідження цих особливостей ми маємо змогу отримати психологічний

портрет індивідуальності для подальших досліджень та встановлення каузальних зв'язків між індивідуальними відмінностями та мотивацією до спілкування у мережі Інтернет. На даний момент нами підбрано по одній методиці на кожен досліджувану особливість. Представимо ці відмінності та основний зміст методик діагностики.

Характер. На нашу думку, характер - це основна індивідуально-психологічна особливість людини, яка визначає її інтереси, прагнення до спілкування, мотивацію до дій, моральні переконання та ідеали. Характер виступає одним із головних факторів тяги до спілкування, адже спілкуючись з різними людьми ми набуваємо досвіду, переживаємо емоційні потрясіння, задовольняємо внутрішні потреби тощо. Про це писав ще К. Юнг, провівши свої дослідження виділив два типи особистостей, інтровертів та екстравертів [5]. Перший тип направляє усі свої сили, переживання, емоції та прагнення на свій внутрішній світ, спілкуючись із собою та пізнаючи самого себе, другий, навпаки, прагне до соціальних взаємозв'язків, спілкування та до всього що його оточує.

Для дослідження характеру нами обрана перша методика «Цифровий тест Мегедь-Овчарова» [6]. Методика налічує 4 блоки, в кожному блоці по 2-а твердження, опитуваний обирає те, яке йому найближче. У кінці отримуємо унікальний код реципієнта, по якому можемо визначити тип його характеру та скласти перше уявлення про досліджуваного.

Темперамент. На нашу думку, темперамент виступає одним з головних чинників мотивації до спілкування, адже це індивідуально-психологічні особливості особистості, які мотивують людину до спілкування у соціумі саме з тієї точки, яка притаманна даній особистості, до реакцій на соціальне середовище, прийняття рішень щодо окремих життєвих ситуацій. Темперамент тісно пов'язаний із характером особистості, але має свій набір притаманних рис. Основоположником у дослідженнях темпераменту вважається Гіппократ. Вже у його характеристиках окремих типів темпераменту простежуються соціальні відносини, прагнення до спілкування та реакції на життєві ситуації[3].

Для дослідження темпераменту нами було обрано методику «Формула темпераменту» О. Белов. Методика представлена у вигляді тесту з 4-х блоків, в кожному з яких є 20 варіантів відповідей. Досліджуваний відмічає плюсом ті пункти, які йому властиві. У підсумку підраховується кількість відповідей відмічених відповідей у кожному блоці. В якому блоці їх більше, той тип темпераменту і властивий.

Здібності. Здібності, на думку Б. Теплова, можуть існувати лише в постійному процесі розвитку. Здібність, яка не розвивається і яку людина перестає використовувати на практиці, з часом втрачається. Проблеми

здібностей також вивчали А. Лурія (1902-1977), П. Анохін (1898-1974), В. Небиліцин (1930-1972) та ін. На нашу думку, здібності - це індивідуальний набір неповторних та унікальних умінь особистості, які відіграють вирішальну роль у формуванні інтересів, прагнень, мотивів та переконання.

Для дослідження здібностей нами було обрано опитувальник професійних уподобань Дж. Голланда. За допомогою даного опитувальника ми зможемо визначити такі здібності кожного досліджуваного як реалістичні, дослідницькі, артистичні, соціальні, підприємницькі та конвенціональні. Кожен тип характеризується своїми психологічними особливостями: здібностями та інтересами [8].

Самооцінка. І. Кон стверджує, що з усіх елементів самосвідомості самооцінка є найважливішою, і показує, як індивід оцінює себе стосовно певної специфічної цінності. Для І. Чеснокової самооцінка є особливим утворенням самосвідомості, що виникає в результаті інтегративної роботи у сфері самопізнання і емоційно-ціннісного ставлення до себе. На нашу думку, самооцінка – це особливе індивідуально-психологічне утворення, яке породжує уявлення особистості про самого себе, співставлення Я ідеального та Я реального. Самооцінка виступає одним із факторів мотивації до спілкування. Якщо самооцінка низька, особистість може уникати спілкування, боячись критики, якщо ж висока навпаки, викладати фото та прагнути до визнання.

У дослідженні самооцінки ми будемо користуватися методикою «Самооцінка особистості» (О. Мотков модифікація методики Б. Сосновського). Досліджуваному пропонується оцінити 24 властивості (активність, оптимізм і т.д) по відношенню до себе, присвоївши кожному рангову оцінку від 1 до 5. Де 1-слабо виражений, а 5-високо виражений. Після оцінки, інформація забирається, та пропонується пройти тест заново, але охарактеризувати не себе, а с точки зору досліджуваного ідеальну для нього особистість. Після цього тести порівнюються і виводиться рівень самооцінки особистості[7].

Мотивація. За Л. Виготським, мотивація – це психічна система, тобто особливий вид психічних процесів, що регулюють діяльність. Мотив спілкування розуміється М. Лісіною по А. Леонтьєву - як об'єкт спілкування, тобто мотивом у неї виступає інша людина, партнер по спілкуванню. Розглядаючи потребу людини в емоційно-довірливому спілкуванні (афіліації), І. Кузнєцова (1999) виділяє дві тенденції - надію на афіліацію (очікування відносин симпатії, взаєморозуміння при спілкуванні) і боязнь відкидання (страх того, що спілкування буде формальним). Ми вважаємо, що мотивація до спілкування - індивідуально-психологічна особливість особистості, що проявляється у бажанні досягти певної поставленої мети за допомогою спілкування, такої як заохочення, визнання, підтримка та пошук однодумців.

Для дослідження було обрано методику А. Мехрабиан «Діагностика мотивів афіліації». Дана методика допоможе нам виявити потребу кожного досліджуваного у збереженні тісних та добрих відносин з людьми. Таким чином ми зрозуміємо, хто прагне будь що зберегти дружні відносини та не уявляє свого життя без позитивного спілкування, та того, щоб з ним спілкувалися інші особистості (друзі, знайомі) [9].

Ми визначили та охарактеризували індивідуально-психологічні особливості особистості, а також поняття мотивації до спілкування. Отже, індивідуально - психологічними особливостями, які ми будемо досліджувати виступає характер, темперамент, здібності та самооцінка. Кожна з цих особливостей несе у собі унікальну інформацію про особистість. Саме ці особливості, на нашу думку, впливають на мотивацію до спілкування та пошук засобів задоволення потреб у спілкуванні. Одним з таких засобів виступає спілкування студентів у мережі Інтернет. Дослідивши усі визначені нами Індивідуально-психологічні особливості особистості ми плануємо визначити типи особистостей та прослідкувати зв'язок цих особливостей з мотивацією до спілкування саме у мережі Інтернет, визначити конструктивний та деструктивний вплив такого виду мотивації на особистість.

Список використаних джерел:

1. Белінська Є., Жічкіна А. Сучасні дослідження віртуальної комунікації: проблеми, гіпотези, результати .- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. - 165 с.
2. Гиппенрейтер Ю.Б., Фаликман М.В. (ред.) Психология мотивации и эмоций. Хрестоматия по психологии. М.: АСТ: Астрель, 2009. - 702 с.
3. Гиппократ. Сочинения. / Пер. В. И. Руднева, комм. В. П. Карпова. [Кн.1]. Избранные книги. — М.: Биомедгиз, 1936. — 736 стр.
4. Загальна психологія: Хрестоматія Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Навчальний посібник. — К.: Каравела, 2008. — 640 с.
5. К. Г. Юнг. Психологические типы. Перевод: София Лорие (под ред. В. Зеленского), Спб.:Азбука, 2001
6. Мегедь В.В., Овчаров А.А. Характеры и отношения. – М.: Армада-пресс, 2002. – 704 с.
7. Сосновский Б.А. Лабораторный практикум по общей психологии. М.: Просвещение, 1979, с. 87-91.
8. Тест Дж.Голланда / Елисеев О.П. Практикум по психологии личности – СПб., 2003. С. 386-389.
9. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп.- М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с.

*О. В. Іванова,
аспірантка кафедри теоретичної та
консультативної психології*

РОЗВИТОК СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В КОНТЕКСТІ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Юнацький вік – період трансформації незрілої дитини у самостійного дорослого. Кризовий характер даного періоду часто ускладнений протиріччями розвитку психіки юнака, схильністю до романтизму та максималізму, про що зазначали такі вчені як: Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, І.С. Булах, Л.С. Виготський, Е. Еріксон, І.С. Кон, О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко, Е.О. Помиткін, С.О. Савицька та ін.

У юнацькому віці одним з головних є завдання самовизначення [2]. Як правило, говорячи про самовизначення, мається на увазі необхідність зрозуміти свої бажання й усвідомити власні можливості для того, щоб ставити й досягати цілі, змінюючи провідну діяльність. Це забезпечує психічний розвиток особистості та її успішну соціалізацію. Наше дослідження психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці набуває особливого значення в контексті саме духовного становлення особистості, про що засвідчили результати констатувального експерименту.

Емпіричні дані, отримані внаслідок проведення констатувального експерименту, засвідчили, що екзистенційна сповненість, духовний потенціал, наявність часової перспективи та відчуття щастя – дійсні критерії розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Найсильніша кореляція була виявлена між загальним показником осмисленості життя й усіма складовими духовного потенціалу. Це означає, що чим вищий рівень духовності, там вищий рівень осмисленості життя, а отже – й рівень розвитку смисложиттєвих орієнтацій (і навпаки). А от припущення про те, що рефлексія – головний механізм розвитку смисложиттєвих орієнтацій, довелося спростувати. Тому перед нами постало завдання пояснити дане спростування, обґрунтувати новий механізм, а отже й модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці, що лягла в основу психолого-педагогічної програми розвитку досліджуваного феномену.

До проведення констатувального експерименту ми розуміли рефлексію як специфічну людську якість, що забезпечує усвідомлення дійсності через процес її психічного відображення. Саме завдяки рефлексії, розмірковуючи та осмислюючи себе й своє життя, юнак здатен, на нашу думку, реагувати на нові вимоги соціальної ситуації розвитку й змінювати провідну форму діяльності.

Внаслідок цього відбувається розвиток нових психічних утворень, в тому числі і смисложиттєвих орієнтацій. Ми припускаємо, що вищезгадане розуміння рефлексії було з нашого боку упередженим, адже чіткого, єдино вірного наукового визначення цього поняття не існує.

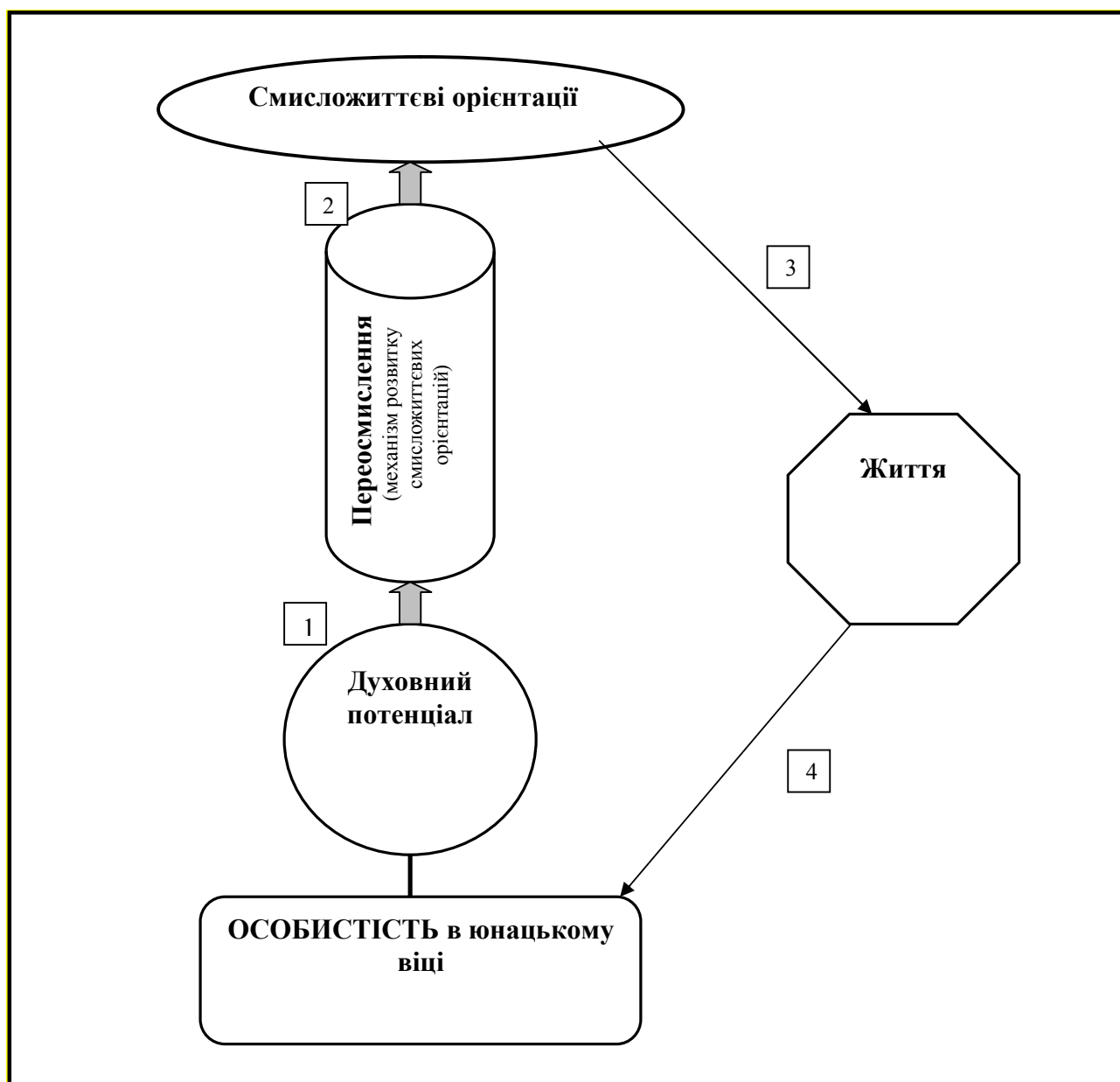
Цю думку підтверджує дослідник психології рефлексії А.В.Карпов. Вчений зазначає, що рефлексія характеризується яскраво вираженою понятійною невизначеністю; в системі психологічних понять її понятійний статус до кінця незрозумілий. А.В. Карпов наголошує, що рефлексія – це синтез трьох модусів: властивості, стану й процесу. Вона виступає одночасно і як специфічно людська властивість (рефлексивність), і як стан усвідомлення будь-чого, і як процес репрезентації психікою свого власного змістового наповнення.

Дослідник також зазначає, що: рефлексія у різних людей має свій індивідуальний діапазон вираженості; направленість рефлексії поділяється на інтрапсихічну та інтерпсихічну; рефлексія існує по відношенню до теперішнього, минулого та майбутнього часових вимірів [3, 4].

Погоджуючись із зазначеними думками вченого, ми вважаємо, що рефлексія лише частково може вважатися механізмом розвитку смисложиттєвих орієнтацій і, що сама по собі вона його не забезпечує. На нашу думку, в результаті проведеного констатувального експерименту не було виявлено кореляційного зв'язку між рефлексією й осмисленістю життя, у зв'язку з тим, що рефлексія у різних людей має різне ціннісно-сміслове «забарвлення» (що не було враховано в «Методиці діагностики рефлексії» А.В. Карпова). Саме воно визначає вектор і характер рефлексивного поступу думок людини – ціннісно-сміслову рефлексивну спрямованість. Залежно від неї, у однієї людини внаслідок рефлексії відбувається розвиток смисложиттєвих орієнтацій, з'являється жага до життя, а в іншій – деградація й духовний занепад. Отже, для подальшого нашого дослідження ми вважаємо за потрібне розглядати рефлексію як властивість, стан і процес, що має індивідуальну міру вираженості та визначається ціннісно-сміисловою реальністю конкретної особистості. Тому, на нашу думку, механізмом розвитку смисложиттєвих орієнтацій доцільно вважати процес переосмислення. Ми визначаємо його як неперервний аналіз суті свого Я, предметів та явищ дійсності та зв'язків між ними у часовій перспективі минулого досвіду, теперішньої даності й планів на майбутнє згідно з власними смислами та цінностями, орієнтований на вищі (духовні) ідеали істини, добра і краси.

Визначений нами механізм розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості, як в юнацькому, так і в будь-якому іншому віці, схематично відображений в новій психологічній моделі розвитку смисложиттєвих

орієнтацій, що лягла в основу для розробки нашої авторської психолого-педагогічної програми.

Психологічна модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці

Таким чином, фундаментом для розвитку смисложиттєвих орієнтацій юної особистості виступає рівень її духовного розвитку, що спричинює потребу в переосмисленні наявних смислів і цінностей, як правило, перейнятих із соціуму в процесі виховання та соціалізації. На нашу думку, цей процес відбувається через співставлення власних, набутих та перейнятих упродовж життя цінностей, смислів і ідеалів із цінностями та смислами вищого духовного порядку. Запропонована нами модель утворює замкнуте коло безперервного

розвитку усіх її «складових». Духовний рівень розвитку особистості визначає якість та міру переосмислення нею свого життя, що безпосередньо впливає на розвиток її смисложиттєвих орієнтацій. Завдяки останньому якісно змінюється життя людини, її особистість збагачується, вона духовно зростає, в результаті чого переосмислення відбувається на все більш високому рівні.

У подальшому нами будуть висвітлені: теоретичні та методичні засади розробки нашої авторської психолого-педагогічної програми з розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці, її структура, а також хід і результати проведення формувального експерименту.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного виміру. – К.: «Академвидав», 2012. – 256 с.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Под ред. Д. И. Фельдштейна / Л. И. Божович – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 352 с.
3. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. – 2002. – Т.24. - №5. – С.45-57.
4. Карпов А.В. Рефлексия в структуре метакогнитивной организации субъекта // Рефлексивные процессы и управление. - 2004. - №1. Т.4. - С. 99-109.
5. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е.О. Помиткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.

*А. В. Котлярова,
аспірантка кафедри практичної психології та психосоматики*

СПЕЦИФІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Умови сучасного глобалізованого світу вимагають таких людей, які, готові до нових задач та нововведень, зацікавлені у підвищенні власної продуктивності, здатні проявляти високу адаптивність, ефективно планувати та реалізовувати свою діяльність, адекватно реагувати, зберігаючи функціональну рівновагу в мінливих ситуаціях, залишаючи високий рівень продуктивності.

Продуктивне функціонування особистості, поміж інших умов та чинників, забезпечується наявними інтелектуальними ресурсами, вміннями та способами інтелектуальних дій, якими характеризується інтелектуальний розвиток людини.

Актуальність проблеми інтелектуального розвитку у майбутніх психологів полягає в тому, що з одного боку, він виступає в якості внутрішньої умови професіоналізації особистості, забезпечує процес формування професійної компетентності майбутнього фахівця, а з іншого, виконує роль «інструменту» в його професійній діяльності.

В поглядах різних науковців розуміння інтелектуальної природи людини представлено неоднозначно. Так, в одних теоретичних підходах, інтелектуальний розвиток розглядається в якості стержневої лінії психічного розвитку людини, результатом якого виступає формування соціально-психологічної зрілості особистості (Л.С. Виготський, А. Біне, Г.С. Костюк, Т. Сімон, Ж. Пяже та ін.). В інших підходах, інтелектуальний розвиток характеризує якість сформованості загальної розумової здібності людини, яка забезпечує найбільш загальні форми оперування досвідом в будь-якому виді діяльності та забезпечує процес пізнання (В.М. Дружинін, М.Л. Смульсон, Д.В. Ушаков, М.О. Холодна та ін.).

Зміст поняття «інтелектуальний розвиток» набуває своєї специфіки в залежності від того, що знаходиться у центрі уваги дослідника.

В дослідженнях, які займаються вивченням розвитку психіки в онтогенезі (Л.С. Виготський, П.Я Гальперін, Ф. Гальтон, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко та ін.), інтелектуальний розвиток виступає внутрішнім чинником процесу становлення особистості, забезпечує його динаміку та якість.

Інтелект розглядається як проблема розумового (в цілому – психічного) розвитку людини, який формується й набуває своїх особливостей в процесі соціалізації. Одиницею аналізу розвитку інтелекту виступає психічний процес у генезі. Розвиток психічних процесів відбувається за принципом інтеграції та диференціації в ході якого ускладнюється форма певної психічної функції. Основна увага в теоріях психічного розвитку приділяється таким психічним процесам як мислення й мовлення, що складають основу мисленнєвої діяльності, яка виступає умовою для перебудови всіх інших когнітивних функцій на основі їх синтезу.

Звідси, інтелект – це ефект зміни міжфункціональних зв'язків, результат особливого синтезу (інтеграції) когнітивних процесів на основі понятійного мислення. Основний механізм інтелектуального розвитку пов'язаний із формуванням у свідомості людини системи словесних значень, яка визначає напрям зростання інтелектуальних можливостей людини на основі її суджень.

В психології накопичено достатньо дослідницького матеріалу як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, в межах якого питання змісту, призначення та ролі інтелекту в життєдіяльності людини висвітлюються досить об'ємно, поглиблено й різнобічно.

Так, існує ряд наукових підходів та теоретичних концепцій, в яких термін «інтелект» за своїм смислом, наближується до змісту поняття «мислення», або вживається в якості його другої назви [4, 70; 9, 41.]. В інших, інтелект представлений як категорія зі самостійним смислом, що не ототожнюється ані з мисленням, ані з сумою когнітивних процесів [7; 2; 3; 10.].

Згідно з О.М. Леонт'євим, інтелект виникає вперше там, де поведінковий акт диференціюється на дві фази: фаза підготовки можливості здійснення тієї або іншої дії та фази її здійснення. Тобто сутність інтелекту як психічної здібності полягає в тому, що орієнтування у ситуації відбувається у внутрішньому плані, а механізмом, що забезпечує інтелектуальний акт виступає абстрактно-логічне мислення [6].

Так, інтелект, за Ж. П'яже – це найбільш вдосконалена форма адаптації організму до середовища, що представляє в собі єдність процесів асиміляції й акомодатії. Досвід у вигляді знань, дій та операцій, який набуває людина в процесі свого розвитку організується й формується у багаточисленні схеми, що зберігають цей досвід у згорнутому вигляді. У свою чергу схеми об'єднуються між собою, зазнають збільшення, диференціації та перебудови, створюючи значно більші утворення, які у свою чергу також об'єднуються між собою, структуруються. Такий поетапний процес відображає шлях становлення інтелекту.

В теорії інтелектуального розвитку Ж. П'яже, становлення й розвиток

інтелекту включає три періоди, стадії, кожна з яких характеризується своєю структурою інтелектуальної діяльності. Структура визначає те, як людина сприймає навколишній світ та як вона будує стосунки з іншими людьми. Послідовність цих структур є незмінною, тобто жодна з них не може бути пропущеною. Але час їх появи залежить від соціального й культурного середовища. Чим вище рівень навчання, або чим вище рівень культури середовища, тим раніше з'являються інтелектуальні структури.

Інтелектуальний розвиток не зводиться до накопичення знань. Це рух від однієї структури інтелектуальної діяльності до іншої, наступної що характеризується переходом від загальної егоцентричності, через децентрацію до об'єктивної позиції пізнання людей, речей та самого себе.

Інтелект завершує свій розвиток на стадії формальних операцій. Саме формальний інтелект використовується в галузі професійної придатності людини. Основна думка, яку Ж. П'яже проводить в межах своєї теорії зводиться до наступного, яка б не була мотивація, якби сильно людина не бажала вирішити будь-яку задачу, вона не зможе її вирішити, якщо відсутня відповідна структура інтелектуальної діяльності [7].

У більшості визначень інтелект представлений як здібність до адаптації (Ф. Гальтон, У. Чарлсворт, В. Штерн та ін.); здібність до абстрактного мислення (Л.С. Виготський, Д. Векслер, Ч. Спірмен, Дж. Кетел, Ж. П'яже, М.Л. Смульсон та ін.); здібність до навчання та результат навчання (А. Анастазі, В.Н. Дружинін, Б.М. Теплов, С.Л. Рубінштейн, В.Д. Шадріков, М.О. Холодна та ін.).

Так, під здібностями С.Л. Рубінштейн розумів складне синтетичне утворення, яке вбирає в себе цілий ряд даних, без яких людина не є здатною до будь-якої конкретної діяльності та властивостей, які в процесі організованої діяльності виробляються [8].

У свою чергу, В.М. Дружинін виділив три загальних здібності людини: інтелект як здібність вирішувати задачі, застосовуючи наявні знання; креативність як здібність перетворювати знання та навченість як здібність набувати знання [5].

Інший погляд на загальні здібності висловив Б.Г. Ананьєв. Науковець їх представив в якості суттєвої частини загальної структури особистості, що пов'язана з характером, темпераментом, життєвою спрямованістю та індивідуально-психічним розвитком особистості [1].

Інтелектуальний розвиток, зокрема його рівень, виступає ключовим питанням на етапі професіоналізації особистості.

В теорії П'яже, якісний розвиток інтелекту завершується до початку періоду юності та визначається наявністю гіпотетико-дедуктивного мислення. Це мислення такого рівня, коли людина в процесі вирішення задачі виділяє всі

необхідні її параметри та займається їх комбінаторикою співвідношенням у внутрішньому розумовому плані. Пошук рішення відбувається у вигляді гіпотез та їх перевірки. Та на думку окремих вчених (А. Арлін, Р. Уейсон), за стадією вирішення проблемних задач існує ще одна стадія, що характеризується здібністю виявляти та ставити проблеми. Характерним для цієї стадії є вміння застосовувати нестандартний підхід до вже відомих проблем, зокрема вміння включати менші проблеми до більш загальних – родових; вміння формулювати питання на основі нечітко сформульованих задач.

Однією з таких задач в юнацькому віці виступає проблема самовизначення особистості юнака, центральним аспектом якого є професійного визначення. Питання «Ким бути?» виявляється постановкою проблеми, а питання «Як цього досягти?» реалізується як здатність знайти вирішення цієї проблеми, що розкривається у розробці життєвого плану.

Першим свідомим кроком цього рішення можна вважати вибір та вступ до ВНЗ де продовжується розвиток особистості у навчально-професійній діяльності. За Л.С. Виготським, навчання є основною детермінантою психічного розвитку. У свою чергу якість процесу професіоналізації буде залежати як від індивідуально-особистісних якостей студента, так і від рівня розвитку його інтелектуальних здібностей, інтелектуального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М., 1977.
2. Веккер Л.М. Психические процессы: Мышление и интеллект. – Л.: Изд-во Моск. Ун-та, 1976 – Т. 2.
3. Грановская Р.М. Элементы практической психологии. – СПб.: Свет, 1997. – 608 с.
4. Дружин В.Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: ИМАТОН-М, 2001. – С. 70.
5. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 2002.
6. Леонтьев А.Н. Проблема развития психики. М.: АПН РСФСР, 1950.
7. Пиаже Ж. Психология интеллекта // Избр. психологические труды. – М.: Просвещение, 1969.
8. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. – М., 1959.
9. Соколов В.Н. Педагогическая эвристика. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – С. 41.
10. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – М.: Барс, 1997. – 392 с.

ПСИХОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Актуальність наукового пізнання психолого-економічних проблем сучасної молоді зумовлюється передусім дедалі більшим зростанням ролі і значення освітнього потенціалу в забезпеченні цивілізованої ринкової системи господарювання в Україні. Економіка сучасних розвинених країн усе більше спирається на знання як чинник підвищення продуктивності праці та економічного зростання. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до загальноосвітньої та професійної підготовки молоді, посилюються трансформаційні процеси в освітній сфері. У таких умовах увага до психолого-економічних проблем сучасної молоді, підготовки кваліфікованих трудових ресурсів в системі закономірностей функціонування ринку праці набуває особливого значення.

Аналіз наукової літератури показує, що в цілому зазначена проблема залишається недостатньо вивченою як в українській, так і в світовій науці. Окремим проблемам соціально-психологічного формування особистості присвячені праці С. Максименка, Л.Карамушка, М.Кушнарчук, Л.Овсянкіної та інших. У наукових роботах В.Буреги, О.Любчук, Ю.Шайгородського розглядаються психологічні аспекти економічної політики держави. Економічну культуру особистості, як результат економічної соціалізації аналізують вітчизняні науковці В.Москаленко і О.Міщенко. Особливості психологічної та економічної свідомості студентів в умовах економічної деривації визначають у своїх працях В.Комаровська і М.Северін.

Отже, сьогодні проблема психічного стану людини, за визначенням великого кола науковців, має велике значення для здорового повноцінного життя, оскільки безпосередньо впливає на здатність навчатися, розвиватися професійно, саморозвиватися та вести активний спосіб життя як суб'єкта економічної діяльності. Особливе занепокоєння у науковців викликає поширення розладів психіки та поведінки серед молоді за останні роки. Медики стверджують, що справжні значення показників порушень психічного здоров'я молоді значно вищі, ніж дані офіційної статистики. За результатами обстеження ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків» необхідне ретельне вивчення способу життя сучасної молоді у різноманітних сферах життєдіяльності: на ринку праці, навчання, сім'ї, неформальних організаціях, під час дозвілля, що надасть змогу розробити ефективні профілактичні заходи з урахуванням сучасних технологій комунікацій, спрямованих на зміну поведінки, стереотипів щодо способів життя тощо. Окремого підходу потребує вивчення стресу, як

фактору, що суттєво впливає на загальний психічний стан здоров'я людини. В широкому розумінні під поняттям «стресу» підпадають будь-які зміни, що викликають фізичну, емоційну або психологічну перенапругу. Стрес дезорганізує діяльність людини, призводить до різноманітних психоемоційних порушень (тривожність, депресія, неврози, емоційна нестійкість, занепад настрою або навпаки - перезбудження, гнів, порушення пам'яті, безсоння, підвищену стомлюваність тощо).

За даними дослідження, проведеного у 2010 р. Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді «Ставлення молоді до здорового способу життя» стрес є невід'ємною частиною повсякденного життя української молоді. Так, відповідаючи на питання «В якій ситуації і як часто Ви зазнаєте стресу?», 51,3% опитаних віком від 14 до 35 років відповіли, що зазнають стресу в сім'ї. Друге місце за кількістю стресових ситуацій посідає робота – 44,6%. Третє місце розділяють між собою стресові ситуації, що виникають з коханою людиною (38,9%), а також в державних установах (38,8%) [1].

В умовах формування ринкової економіки процес входження сучасної молоді в економічну сферу суспільства та розвиток його навичок економічної поведінки детермінується соціально-економічними умовами впродовж всього життя. На думку В.Москаленко формування стійкого психологічного стану особистості в умовах соціально-економічних реалій залежить від віку, індивідуальних економічних знань та економічної культури [2].

Психолого-економічні проблеми молоді безумовно пов'язані зі зміною економічних цінностей в суспільстві. Формування ринкових відносин в Україні докорінно змінює діяльність економічних суб'єктів, причому не тільки виробничих галузей, а й багатьох закладів соціальної сфери. За даними соціологічних досліджень понад 51% молодих людей віком від 14 до 17 років зазнають психологічних проблем в навчальному закладі, де проходять навчання. Це може зумовлюватися цілим рядом факторів: специфікою організації навчального процесу, культурою викладання та взаємовідносинами між самими учнями тощо. Проте економічна нестабільність в суспільстві посилює психологічні стреси і заважає ефективній соціалізації молоді.

Список використаних джерел:

1. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991-2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О.В.Белишев (голова) та ін.]. – Київ, 2011. – С. 45-46.

2. Москаленко В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В.Москаленко // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 3-16.

*Т. М. Зелінська,
доктор психологічних наук, професор
кафедри соціальної психології та психотерапії*

ОСОБЛИВОСТІ АМБІВАЛЕНТНОСТІ МІЖ ПОКОЛІННЯМИ ЛІТНІХ БАТЬКІВ ТА ДОРОСЛИХ ДІТЕЙ

Для літніх батьків та дорослих дітей є особливо актуальним гармонізувати їх реальні стосунки у напрямі домінуванням позитивно-ціннісного, конструктивного. *Мета дослідження* – розкрити вияви амбівалентності між поколіннями літніх батьків і дорослих дітей, обґрунтувати можливість її узгодження.

Особистісна амбівалентність відображає не об'єктивні ознаки предметів і явищ, а одночасні позитивні й негативні оцінки, ставлення, переживання людини в реальних стосунках як утворення нових смислів, цінностей. Авторське визначення цього поняття таке: амбівалентність – *це особистісна властивість, яка виявляється узгоджено чинеузгодженов оцінці одного об'єкта як позитивного і негативного [2].*

Амбівалентність розвивається впродовж життя людини, але в літньому віці посилюється поляризованість між поколіннями, коли відносини з дорослими дітьми набувають особливого соціального та суб'єктивного значення. Саме життєва ситуація обмеження соціальних можливостей (літні люди на пенсії) актуалізує, з одного боку, потребу у близьких відносинах з дорослими дітьми як найважливішу цінність, з іншого – посилює позитивну і негативну суперечність між поколіннями.

Відносини між батьками і дітьми мають величезне значення для психологічного самопочуття обох поколінь [2]. Літні люди переглядають можливість бути більш щасливими в останні роки свого життя, прагнуть бути у злагоді зі своїми дорослими дітьми та поважати себе. Але продовжувати самоактуалізацію в цьому напрямі старіючим батькам не легко без узгоджених відносин із дорослими дітьми. Відсутність власного змінювання літніх батьків веде до посилення у них несумісних суперечностей як у внутрішньому світі, так і в стосунках з дорослими дітьми з виявами ворожості, звинувачень, каяття, почуття провини, депресії. Саме цей феномен високої амбівалентності між поколіннями є травмуючим для обох сторін. Багато дорослих дітей живуть в

вакуумі від своїх батьків, а коли вони помирають, виникає безліч питань як до батьків, так і до себе. Динаміка сімейних відносин повторюється як «сімейне коло» за умови, що досвід амбівалентності між поколіннями приймається. Тому в процесі консультування важливо забезпечити усвідомлення клієнтами узгодження амбівалентності та реальних змін між поколіннями. Саме це підвищує якість життя літніх батьків і дорослих дітей, переживання щастя.

Отже, екзистенційний характер стосунків літніх батьків і дорослих дітей дозволяє їм вчитися та зростати в реальній людяності (можемо не встигнути). Наведене вище дає підстави стверджувати про «участь» амбівалентності у створенні смислової сфери між поколіннями.

Список використаних джерел:

1. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості : Теорія, діагностика і психокорекція : навч. посіб. / Т. М. Зелінська – К. : Каравела, 2010. – 256 с.
2. Зелінська Т.М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці : монографія / Т. М. Зелінська. – Суми: Університетська книга, 2013.– 432 с.

*Д. Д. Отич,
кандидат психологічних наук,
викладач кафедри соціальної психології та психотерапії*

Я-КОНЦЕПЦІЯ ПСИХОЛОГІВ ЯК ЧИННИК ЇХ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Велика кількість сучасних дослідників звертають увагу на значення Я-концепції як невід'ємної складової успішної професійної діяльності психологів незалежно від сфери її застосування та видів роботи. Зокрема розвиток позитивної Я-концепції Н.І. Пов'якель та А.Ф. Федоренко розглядають як один з напрямів особистісної роботи над собою та як необхідну умову професійної адаптації [4, с. 61].

Я-концепція є динамічною системою уявлень людини про себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, психічних, та соціальних якостей, в поєднанні з їх емоційною оцінкою та суб'єктивним сприйняттям зовнішніх факторів, котрі впливають на особистість й породжують певну поведінкову реакцію [5, с. 60]. Я-концепція виступає продуктом самосвідомості особистості і формується на основі досвіду взаємодії людини з оточуючим світом, через побутові стосунки. Оскільки у старшому юнацькому віці провідною діяльністю є навчально-

професійна, то й становлення Я-концепції студента-психолога відбувається у процесі його фахової підготовки. Тому актуальним завданням навчального закладу є забезпечення необхідних умов для активізації розвитку Я-концепції майбутніх психологів. Провідними умовами формування Я-концепції в умовах підготовки майбутніх психологів за Т.П. Івановою є: реалізація діалогічного підходу до організації навчального процесу, сприяння розвитку професійної рефлексії та включення в навчальний процес активних методів формування особистості [3]. У цих умовах відбувається розвиток змісту компонентів Я-концепції студентів-психологів, які представлені когнітивною (образ Я), афективною (самооцінка) та поведінковою (локус контролю та мотивація) складовими.

Високий рівень розвитку образу Я як когнітивної складової Я-концепції дозволяє психологу через уявлення про себе зберігати її стійкість, підтримувати адекватний рівень самооцінки та перебудовувати систему установок задля усунення емоційного дискомфорту [1].

Для ефективної професійної діяльності психологу необхідна висока адекватна самооцінка. Різноманітність проявів у оцінці та переживаннях задоволеності собою, використання суб'єктивних критеріїв успішності діяльності залежить від складності образу Я та виявляється у поведінці фахівця [1].

Під час роботи з клієнтом відбувається саморегуляція діяльності психолога. Я-концепція співвідноситься з результатами діяльності, що зумовлює подальшу зміну Я-образу професіонала відповідно до його мотивів, потреб і можливостей [1]. Усвідомлення того, як це відбувається у самого психолога дозволяє йому застосовувати цей механізм у роботі з клієнтом.

Я-концепція впливає на індивідуальну інтерпретацію людиною смислу різноманітних ситуацій, своїх вчинків та дій інших у цих ситуаціях, а також зумовлює її очікування та уявлення про перебіг подій, що відбуваються, та їх наслідки. Людина утворює когнітивні концепції себе та світу, забезпечує засвоєння нової інформації згідно з ними, конструє перцептивний й семантичний простір відповідно до власної Я-концепції [1]. Тому розвиток Я-концепції дозволить психологу розуміти клієнта, усвідомлювати його потреби і мотиви, вміти тлумачити його дії або вчинки оточуючих.

На думку Р. Мак-Малліна Я-концепція „фільтрує” інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Вона визначає особливості діяльності індивіда та детермінує відчуття ним свого життя як щасливого або трагічного. Психолог, який вважає своє життя невдалим, складним і несправедливим, може виявитись нездатним надати допомогу клієнту у скрутний для того час. У такого психолога відсутній внутрішній ресурс для вирішення власних проблем, тож

навчити клієнта долати труднощі він просто не зможе. Фахівець повинен вміти набувати, зберігати та відтворювати інформацію про себе, створювати власний імідж, сприймати інших, вміти пред'являти себе у різних ситуаціях, оптимально співвідносити Я-соціальне, Я-професійне та Я-особистісне [1].

Серед основних функцій Я-концепції А.В.Фурман та О.Є.Гуменюк називають функцію забезпечення ефективності соціальної взаємодії, яку можна розкрити як почуття визначеності людини у соціальному просторі, ідентифікацію її з оточенням та самоотожнення. Таким чином, недостатній розвиток Я-концепції заважатиме побудові контакту між клієнтом та психологом, їх взаєморозумінню, обміну думками та емоціями. Оскільки вплив здійснюється саме у стосунках клієнт-психолог, тож при невдалій їхній взаємодії ефективність роботи знижується й мета може не бути досягнута. Психолог виконує свою соціальну роль співвідносячи власну Я-концепцію з вимогами оточення, актуалізуючи визначений образ Я та коригуючи поведінку відповідно до вимог статусу та професійних завдань [1].

Я-концепція психолога багато у чому визначає ставлення людини до реальності [2, с. 10]. Усвідомлення своїх меж і можливостей дозволяє йому чітко окреслити клієнту відповідальність сторін та можливі результати роботи. Розмежування фізичного і психічного аспектів реальності дозволяє знаходити підтримку у різних сферах життя. Психолог збалансовує суб'єктивний світ клієнта та об'єктивну реальність, трансформуючи їх через Я-концепцію клієнта.

Я-концепція відіграє важливу роль у регуляції людиною потягів [2, с. 10]. Їх усвідомлення дозволяє розділяти психологу власні потяги та потяги клієнта. В свою чергу, це дозволяє не нав'язувати свої бажання клієнту у процесі взаємодії. Фахівець повинен контролювати власні потяги, діючи відповідно до запиту і потреб клієнта.

Професійна діяльність психолога супроводжується його постійним особистісним зростанням. Я-концепція забезпечує системність, цілісність, послідовність, узгодженість та безперервність процесу становлення особистості, інтеграцію соціально-психологічних характеристик й узагальнення досвіду самопізнання [1].

Гармонізація Я-концепції особистості це процес, який відбувається через усвідомлювану діяльність, спрямовану на самоствердження, наслідком якого є досягнення позитивного особистісного смислу і цілісності внутрішнього „Я”. Це виявляється у взаємодії різних сфер особистості, що сприяє зростанню ефективності професійної діяльності психолога.

Отже, Я-концепція студентів-психологів виступає чинником їх майбутньої успішної професійної діяльності, тому її розвиток у процесі навчання у ВНЗ є невід'ємною частиною фахової підготовки.

Список використаних джерел:

1. Агапов В.С. Становление Я-концепции в управленческой деятельности руководителей: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05 / В.С. Агапов. – М., 1999. – 495 с.
2. Бакалдин С.В. Одиночество и его связь с функциями «Я»: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / С.В. Бакалдин. – Краснодар, 2007. – 24 с.
3. Иванова Т.П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів / Соціальна психологія. – № 9, 2007. – с. 36-39.
4. Пов'якель Н.І., Федоренко А.Ф. Практична психологія професійної адаптації/дезадаптації: навчальний посібник (для студентів психологічних спеціальностей). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – 310 с.
5. Світлична С.П. Становлення Я-концепції як умова психічного і фізичного здоров'я дитини / С.П. Світлична // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2003. –№ 22– С. 60-67.

М. В. Хараджи,

здобувачка кафедри соціальної психології та психотерапії

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ НАПРЯМКИ В ДОСЛІДЖЕННІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Зауважимо, що у переліку дослідників-представників різних соціогуманітарних наук найбільшою активністю відзначаються соціологи, психологи й педагоги. Соціологи зосереджують увагу на соціальних аспектах міжетнічної толерантності взагалі, й толерантності учнів різного типу навчальних закладів, зокрема, на структурну й інституційну наповненість поняття та взаємодію усіх компонентів цієї структури. Психологи виявляють особливості функціонування елементів міжетнічної толерантності в міжособистісних стосунках. У полі підвищеної уваги педагогів знаходяться питання, пов'язані з роллю та підготовкою мобілізаторів процесу позитивної взаємодії різних етнофорів й виписування його траєкторій з особливим акцентом на шкільному середовищі [1]. Усі вони, як і представники інших наук, роблять акцент на моделюванні, формуванні й функціонуванні міжетнічної толерантності. Ці моделі є найбільш релевантними в окреслених межах дослідницької проблеми нашої дисертації.

Змістовний аспект дослідження міжетнічної толерантності пов'язаний передусім з формуванням термінології, процесом який чітко окреслюється в середині минулого століття у соціогуманітарних науках європейського простору під впливом такого ж процесу у США [12; 13]. Цей процес розгортається під знаком розуміння того, що поняттєво-термінологічний апарат

наукового дослідження є його фундаментом. Через відповідну термінологію відтворюється й передається зміст явища, яке досліджується, у нашому випадку міжетнічної толерантності. Однак, будь-яке явище функціонує у певному контексті, який формується під впливом різного роду об'єктивних та суб'єктивних чинників. Тому логічно міжетнічну толерантність аналізувати у зв'язку зі взаємодією цього явища з іншими, передовсім, однопорядковими складовими феномена етнічності. Звідси вилаштовується низка понять, репрезентованих у нашому дослідженні через відповідні терміни: "міжетнічна взаємодія", "статус етнічної групи", "етнічні маркери" відносин "свій-чужий", "етноцентризм", "етнічні стереотипи", "етнічні установки". Зважаючи на необхідність визначеності термінології, яка застосовується у дисертації й, прагнучи передати її розуміння та смислове навантаження ми подаємо у таблиці 1 трактування базових напрямів дослідження толерантності, які, найбільш адекватно відтворюють сутність явища й, у такому контексті, апробовані вітчизняними та зарубіжними дослідниками етнічної проблематики [2; 3; 4; 5; 6; 10; 11].

Таблиця 1

Психологічні напрямки в дослідженнях толерантності

Напрямок дослідження толерантності	Визначення толерантності	Автори
Як психологічної стійкості.	Здатність індивіда протистояти зовнішнім впливам, які виводять людину зі стану нервово-психічної рівноваги та самостійно повертатися в стан психічної рівноваги.	А. Р. Лурія, Дж. Грінберг
Як системи позитивних настанов, особистісних та групових цінностей.	Соціально-психологічна стійкість як стійкість до різноманітності світу, до етнічної, культурної, соціальної, світоглядної різниці.	Е. Фромм, Т. Адорно, Г.Олпорт, Д. Левінсон, Н. Сенфорд, Г. У. Солдатова
Як сукупності індивідуальних якостей.	Моральний імператив зрілої особистості, сторонами та проявами якого є емпатія, альтруїзм, довіра, співробітництво, прагнення до діалогу, віротерпимість та інші.	Р. Кеттелл, Г. Айзенк, С. Кабейс, Р. Янов - Бульман

До цього варто долучити напрацювання психологів, педагогів щодо трактування таких понять, як «шкільне середовище», «соціально-психологічні умови», «міжетнічний мобілізатор» та інші [7; 8; 9], котрі утворюють й наповнюють соціально-психологічні простори, у яких реалізується й функціонує міжетнічна толерантність.

З огляду на висловлені думки щодо концептуалізації поняття «міжетнічна толерантність» важливо пам'ятати про багатогранність (змістовну, комунікаційну) цього складного феномену. Це вимагає поєднання міждисциплінарних підходів до його вивчення і базується на усвідомленні дослідниками неоднозначності й багатоаспектності виявів міжетнічної толерантності у процесі як міжособистісного, так і міжгрупового спілкування та й у більш широких формах взаємодії.

Виходячи з вищесказаного ми будемо визначати *міжетнічну толерантність* як специфічну форму індивідуально-особистісного відношення до існуючого соціокультурного та етнокультурного різноманіття, що базується на усвідомленій терпимості і толерантному ставленні до представників іншої соціокультурної та етнічної спільноти й окремих її представників, а також готовності до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей.

Загалом, представлений аналіз концептуалізації проблематики феномену міжетнічної толерантності можна класифікувати у рамках п'яти основних підходів: *аксіологічного підходу*, який пояснює толерантність як «цінність-в-собі». З одного боку, увага тут концентрується на тих рисах, що відрізняють її від байдужості, а з іншого, вона наділяється такими чеснотами, які передбачають її беззастережне прийняття. Перший момент дозволяє максимально сфокусуватися на предметі вивчення, вичленивши його із подібних; надмірне застосування другого може спричинити хибне трактування міжетнічної толерантності, позбавляючи критичного погляду на неї й обмеження можливостей у з'ясуванні негативних впливів на формування її змісту та функціонування у певному соціально-психологічному середовищі; *ідеально-типового підходу*, прихильники якого розглядають і трактують міжетнічну толерантність як певну моральну цінність, до якої варто усім прагнути. Щоправда, беззастережне застосування такого підходу може спричинити вилучення із поля зору дослідника всього, що не допускає суттєвих розбіжностей між різними суб'єктами відносин, у нашому випадку різними етнофорами, і позбавляє його можливостей порівняння з іншими суб'єктами з метою встановлення істини; *онтологічно-історичного підходу*, де дослідники розглядають міжетнічну толерантність як спосіб співіснування й безконфліктної взаємодії різноманітних груп в історії; *конфліктного підходу*,

що допускає суперечки та боротьбу у певних межах. Скажімо, конфлікт між різними культурами (етнокультурами) часто веде до кращого їх розуміння протилежними етнофорами, до формування терпимості й співіснування, іншими словами, конфлікт радше переходить у змагальність, а не протистояння; *мультикультуралістичного підходу*, що у контексті нашого дослідження є найбільш релевантним дослідницьким підходом, оскільки він передбачає включення у дослідницьке поле низки чинників, які пов'язані з етнічністю й, які визначають сутність цієї етнічності, котра є базовим компонентом формування міжетнічної толерантності.

Кожен з представлених підходів дає можливість з'ясувати сутність того чи іншого аспекту міжетнічної толерантності. Глибокого проникнення у зміст явища міжетнічної толерантності можна досягти поєднуючи усі названі підходи, що ми будемо робити впродовж проведення дослідження.

Список використаної літератури:

1. Галацкова И. А. Моделирование вариативных образовательных маршрутов учащихся как средство обеспечения адаптивности школьной среды. Автореф. дис. к. пед. наук/И. А. Галацкова. – Ульяновск, 2010. - 20с.
2. Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір/І. Данилюк. – Київ: САММІТ-КНИГА, 2010. – 432 с.
3. Дробижева Л. М. Социология межэтнической толерантности/Отв. ред. Л.М. Дробижева. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 2003. – 222с.
4. Євтух В. Б. Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень/В. Б. Євтух. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – 284 с.
5. Лебедева Н. М. Кросскультурный анализ социо-психологических факторов этнической толерантности и типичные стратегии межгруппового взаимодействия в поликультурных регионах России/Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко//Этническая толерантность в поликультурных регионах России/Под ред. Н. М. Лебедевой, А. Н. Татарко/. – М.: Изд-во РУДН. 2002. – С. 252-285.
6. Лебедева Н. М. Этническая идентичность, статус группы и тип расселения как факторы межгрупповой интолерантности /Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко// Психологический журнал. – 2005. – Том 26. - № 3. – С.51-64.
7. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности/Г.У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 386 с.
8. Срочинські В. Виховне середовище: постановка проблеми/ В.Срочинські //Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2009. - Випуск № 1. – С. 243-263.
9. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива/В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1981. – 189 с.
10. Тавадов Г. Т. Этнология/Г. Т. Тавадов.– М.: Проект, 2002. – 352 с.
11. Тишков В. А. Реквием по этносу. Исследования по социально-культурной антропологии/В.А. Тишков. – М.: Наука, 2003. – 554 с.12.
12. Multikulturalitaet und Multiethnizitaet in Mittel-, Ost- und Suedosteuroopa/Herausgegeben von Ernst-Peter Brezovszky, Arnold Supan, Elisabeth Vyslonzil. – Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 1999. – 342 S.
13. Riggs F. W. Ethnicity. Intercoccta Glossary. Concepts and Terms Used in Ethnicity Research/F. W. Riggs. – Honolulu, Hawaii, 1985. - 205 p.

Наукове видання

**ЄДНІСТЬ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ –
ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП УНІВЕРСИТЕТУ**

*Матеріали
звітно-наукової конференції
викладачів, аспірантів і докторантів
Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій*

Випуск 1

24 березня 2015 року

Головний редактор – **В. Б. Євтух**

Науковий редактор – **В. П. Степико**

Технічний редактор – **Г. В. Щілінська**